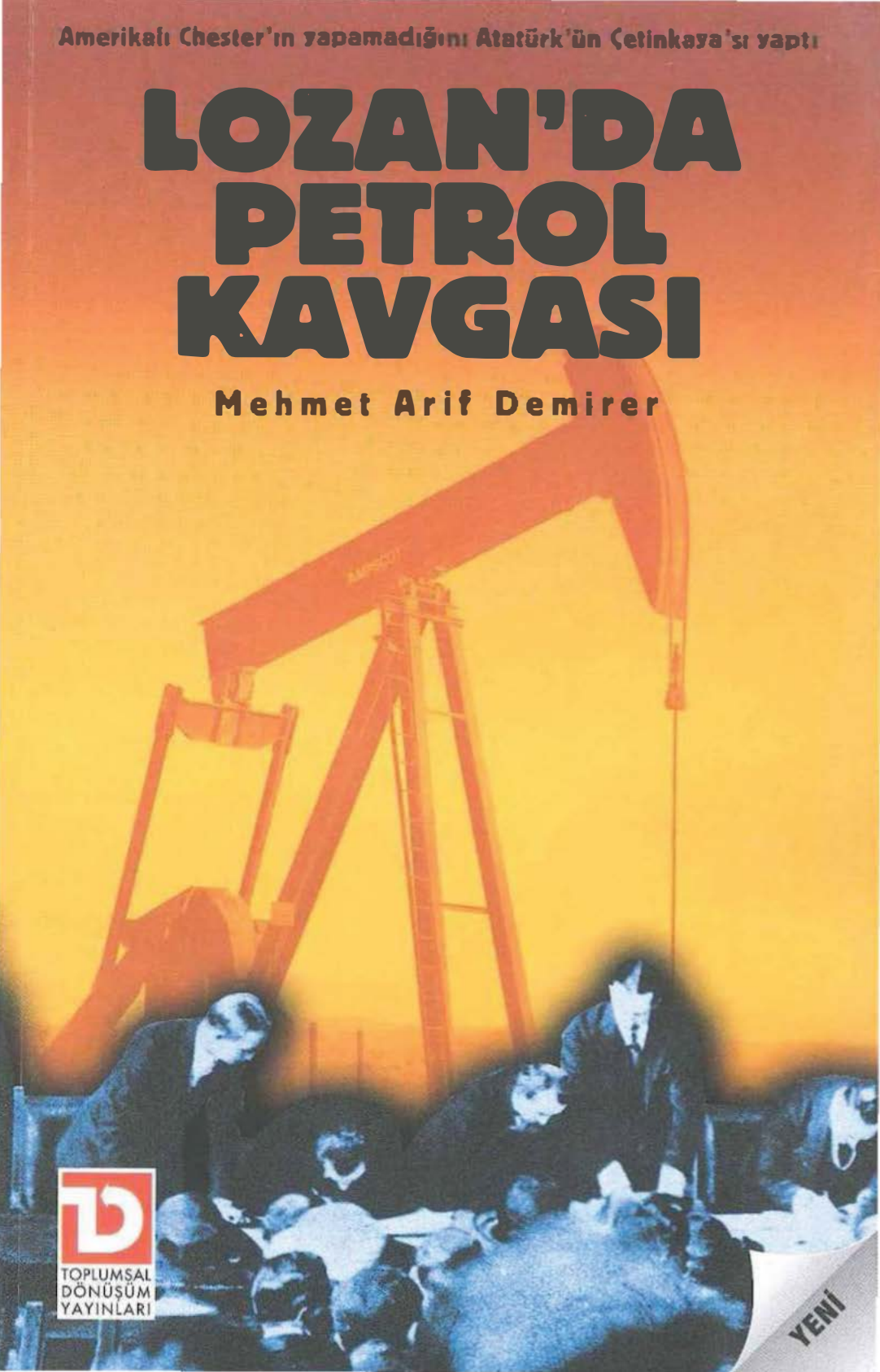
Amerikalı Chester'ın yapamadığını Atatürk'ün Çetinkaya'sı yaptı

LOZAN'DA PETROL KAVGASI

Mehmet Arif Demirer

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

YENİ

Amerikalı Chester'ın yapamadığını Atatürk'ün Çetinkaya'sı yaptı

LOZAN'DA PETROL KAVGASI

Mehmet Arif Demirer

Mehmet Arif DEMİRER (1939)

Öğrenim:
1. B.A. Cambridge Üniversitesi Mühendislik Fakültesi 1961
2. M.A. Cambridge Üniversitesi Mühendislik Fakültesi 1965
3. Certificate of Advanced Engineering (İleri Düzey Mühendislik Belgesi) Cambridge Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, 1964
4. MBA Ankara Gazi Üniversitesi 1979

Akademik Çalışma:
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1983 - 1986
(Teknoloji Transferi Dersinin Oluşturulması ve Verilmesi
Endüstri Mühendisliği Bölümü Son Dönem)

Mesleki Faaliyet:
1. Leyland Kamyonları Montaj Fabrikası Müdürlüğü 1966 – 1972
2. Suudi Arabistan Hükümetine dolaysız müteahhitlik hizmeti 1972 – 1974
3. Steyr Traktörleri Türkiye temsilciliği 1975 – 1995
4. Yalıkavak Club Monakus konaklama tesisi yatırımı ve yöneticiliği 1988
5. Milas Savran-Ekinambarı-Akyol Suları Projesi sahibi ve yöneticiliği 2006–
6. MAY-SU A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanlığı 2007
7. TÜBİTAK Proj. Yürütücüsü 2009

Sosyal Çalışmalar:
1. Türkiye – AB Derneği Kurucu Üyesi
2. Kıbrıs Türk Kalkınma Platformu Kurucu Üyesi
3. Hür Demokratlar Fikir Kulübü Kurucu Üyesi
4. Kemalist Atılım Birliği Yönetim Kurulu Üyesi
5. Demokratlar Kulübü Derneği Yönetim Kurulu Üyesi 2005 - 2008
6. Gezi: Türkiye Dışında 84 Ülke 1953 – 2007
7. İngiltere Bodrum-Muğla Fahri Konsolos 1988 -1994 (İstifa)

Politika:
Demokrat Parti Genel Başkan Yardımcılığı 1994 -1997 (İstifa) Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Üyeliği 2009

Yayım Çalışmaları:
1. Yaklaşık 2 100 Makale (Adalet Gazetesi ve FORUM Dergisi)
2. Yayımlanmış 35 Kitap (31 Mart 2009 itibarı ile) 1992 yılında yayımlanmış bir kitabımın başlığı: EKOPOLİTİKA
3. Kemalist – demokrat TÜRKİYE Dergisi Sayı 1 – 165
4. ATATÜRK Araştırma Merkezi'nin hazırlamakta olduğu 700 maddeden oluşacak ATATÜRK Ansiklopedisi'nin 49 maddesinin yazarlığı

Web siteleri:
www.kemalizm1938.org - www.dp1946.org - www.may-su.com

LOZAN'DA PETROL KAVGASI
"Amerikalı Chester'ın yapamadığını
Atatürk'ün Çetinkaya'sı yaptı"

Genel Yayın Yönetmeni	Hatice BAHTİYAR
Yayın Editörü	Mehmet Sabri KILIÇ
Toplumsal Dönüşüm Yayınları	03
Araştırma ve İnceleme	03
Yazarı	Mehmet Arif DEMİRER
Yayın Hakları: © copright	Bu kitabın yayın hakkı, yazarıyla yapılan sözleşme gereği Toplumsal Dönüşüm Yayınları ve Mehmet Arif DEMİRER'e aittir. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz. Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
ISBN	978-605-61060-4-0
Yayınevi Sertifika No	16241
1. Basım	Mart 2010
Görsel Yönetmen	Kamil TEMİZEL www.kamiltemizel.com
Elektronik Posta	toplumsaldonusum@gmail.com www.toplumsalhaber.com
Dizgi ve Sayfa Tasarımı	Hasan DEMİR
Genel Dağıtım	**GÖL KİTAP BAS. YAY. DAĞ.** golkitap@gmail.com www.golkitap.com Cağaloğlu Yokuşu Feyzibey İşhanı No: 4/14 Cağaloğlu/ISTANBUL Tel/Faks: (0 212) 526 57 57
Baskı-Cilt	Arı Matbaası Tel: (0212) 493 34 55 İstanbul

LOZAN'DA PETROL KAVGASI

"Amerikalı Chester'ın yapamadığını
Atatürk'ün Çetinkaya'sı yaptı"

Mehmet Arif DEMİRER

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

Gazi Mustafa Kemal;

27 Ocak 1923 günü, Ankara'da Chester Grubu ile Chester İmtiyazı'nın ayrıntıları görüşülürken, İzmir'de annesinin kabrini ziyarette söyledikleri:

"Bu kadar kan dökerek milletin elde ettiği egemenliğin korunması ve savunulması için gerekirse validemin yanına gitmekte alsa tereddüt etmeyeceğim. ***Milli egemenlik uğruna canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun."***

Egemenlik uğruna canını veriyor !

13 Temmuz 1923 günü Söyleşide söyledikleri:

"Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazını vermek suretiyle gösterdik. Gerçekten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür."

ATATÜRK *mandacı* mı?

Yahya S. Tezel (1970):

"Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Chester Grubuna verdiği ayrıcalık, ***mandacılığın özünde yatan iktisadi teslimiyetçiliğin Meclis'e uzandığını*** *ortaya koymaktadır."*

ATATÜRK "Biz verdik" diyor !

Bilmez Bülent Can: (2000)

"Bu çalışmayı Türkiye'de önde gelen bilim adamlarından bir iktisatçının (Boratav) *şu ilginç sözleriyle bitirmek istiyorum:*

"Lozan Antlaşması'nda emperyalizme verilen tavizler, Chester-tipi teşebbüsler ve (...) yabancı sermaye-yerli sermaye-siyasetçi ortaklıkları, aslında öyle bir tablo koymaktadır ki, bu tablodan siyasi iktidarın emperyalizme ve onun yerli ortaklarına kesinlikle teslim olduğu sonucunu çıkarmak pek de güç olmayacaktır".

Teslim olan kim? Boratav ve Can'a göre ATAÜRK !

Arslan Bulut – Yeniçağ Gazetesi 25 Temmuz 2005:

"Amerikalıların birden bire bu kadar Türk yanlısı kesilmesinin sebebi, Devlet Bakanı Refet Bele'nin gizlice imzaladığı Chester İmtiyazı antlaşmasıydı... *Refet Bey, işte bu imtiyaz antlaşmasını gizlice onaylıyordu. ...Gazi Mustafa Kemal Paşa, Refet Bele'nin imzaladığı gizli anlaşmayı TBMM'ne götürmüş ve reddettirmişti.* ***Türkiye Cumhuriyeti Chester İmtiyazını tanımamıştı.***...*ABD ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben Lozan'ı tanımamıştı. 18 Ocak 1927'de Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarı ABD Senatosunda reddedilmişti. O tarihten bugüne kadar ABD Lozan'ı* (Barış Antlaş-ması'nı) *resmen tanımamıştır"* **Bu iddialarda tek bir 'doğru' yok!**

İçindekiler

Osman PAKSÜT'ün Önsözü 7
Prof. Dr. Bige SÜKAN'ın Önsözü 15
Altemur KILIÇ'ın Önsözü 21
Yazar'ın Önsözü 25
Giriş 29
Chester İmtiyazı İle İlgili 1923 Kronolojisi 37
Sevr ve Lozan Üzerine Hatırlatmalar 45
Yeni Türk Devleti'nin Kritik Bir Saatinde Yapılan Söyleşi 49
Chester İmtiyazı Hakkında Doğruları Yazanlar 57
Yanlışlar 76
Yalanlar 81
Ahır Yemliğindeki Köpekler Deyimi 112
Kaynakça 116
Ekler 118
Ek 1 118
Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk İle Görüşmesi
Ek 2 156
Atatürk ve Yabancı Sermaye
Ek 3 174
Lozan'da Türkiye Heyeti ve 17 Temmuz 1923 Resmi Tebliğ
Ek 4 177
Chester İmtiyazı Sözleşmeler (Özet)

Ek 5 179
12 ve 13 Temmuz 1923 Telgrafları (Tam Metin)
Ek 6 184
M. Arslan Abisel'e Göre Chester İmtiyazı
Ek 7 189
Büyükelçi Grew'un Anılarında 6 Ağustos 1923
Türkiye-ABD Genel Antlaşması ve ABD
Senatosu'ndaki Oylanması
Ek 8 199
Maraşlıyan'ın Web Sitesi Ana Sayfa
Ek 9 208
Amerikalı İsaac F. Mercasson'un Makalesi'nin Orijinali

Osman PAKSÜT'ün Önsözü

Sayın Mehmet Arif Demirer **"Amerikalı Chester'in Yapamadığını Atatürk'ün Çetinkaya'sı Yapmıştı"** başlıklı eser için bir önsöz yazarak katkıda bulunmamı rica ettiğinde bunu hiç duraksamadan kabul ettim. Ancak yazmaya başlayınca fark ettim ki, Osmanlı döneminde yabancılara verilen neredeyse sınırsız onca imtiyaz ve teşviklere rağmen bir türlü gerçekleşmeyen ve Lozan sürecinde önemli yer tutan Chester Demiryolu Projesi'nin daha sonra, tamamen ulusal kaynaklarla gerçekleştirilebilmiş olması, Cumhuriyet döneminin kalkınma anlayışında salt iktisadi ve dış siyasi gerçeklerin ötesinde bir ruh ve mananın varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle bu katkımı, Ali Çetinkaya'dan[1] bana intikal eden bazı evraklar arasında bulduğum iki belgeye dayandırmak istedim.

Birinci belge 15 Haziran 1936 günü 8.Cumhuriyet Hükümeti döneminde Reisicumhur Atatürk'ün ve Başvekil İsmet İnönü'nün hazır bulunduğu bir toplantıda, Ali Çetinkaya'nın yaptı-

1 Sayın Osman Paksüt, Ali Çetinkaya'nın torunudur. Ali Çetinkaya, babam Arif Demirer'in çok sevdiği ve saydığı büyüğü idi. Ölümünün birinci yıldönümünde Ulaştırma Bakanlığı, Bakanlık adına, Afyon'a giderek kabristanındaki törene katılmak üzere Arif Demirer'i görevlendirmişti. Ali Çetinkaya da babam da Afyonlu idiler. Her ikisi de Ulaştırma Bakanı olarak görev yapmışlardı, Afyon milletvekili iken. Sekiz yaşımda iken babamla birlikte Ali Çetinkaya'nın Ankara Anafartalar Caddesi'ndeki mütevazı evinde ziyaretine gitmiş ve elini öpmüştüm. Bkz. fotoğraf s. 15.

ğı bir konuşmanın yeni harflerle yazılmış metnidir. Konuşmanın irticalen yapıldığını, toplantıda hazır bulunanlardan birisi tarafından not alındığını tahmin ediyorum. Tarihe sadık kalmak için, metinde bulunan bazı eksikler bulunduğu izlenimini veren ifade hatalarına rağmen, hiçbir ekleme ve çıkartma yapmadan aşağıda aynen naklediyorum. Ali Çetinkaya konuşmasında, Mustafa Kemal'in kendisiyle paylaştığı, Cemal Paşa ile arasında geçen birtakım konuşma ve mektuplaşmalara atıfla, son Osmanlı döneminin kalkınma ve bayındırlık anlayışı ile kudret ve otorite anlayışı üzerinde bazı gözlemlerde bulunmaktadır. Bilindiği gibi Cemal Paşa Şubat-Mart 1914 tarihlerinde pek kısa bir dönem nafıa nazırlığı da yapmıştı. Ali Çetinkaya'nın, Cemal Paşa'nın "mamur ve müreffeh bir ülke zenginlik, asla bir ön şart değildir. Esasen Atatürk'ün hepimizin bildiği Gençliğe Hitabesindeki yaklaşım da öyle değil midir?

Şimdi Ali Çetinkaya'nın konuşmasını nakledelim ve yorumunu değerli okuyucuya bırakalım:

"Arkadaşlar;

"Bana Şefin söylediği geçmişe ait bir hikayeyi hatırladım. Onu size olduğu gibi arz edeceğim.

"Bir tarihte hepinizin bildiğiniz Cemal Paşa harbiye nazırı olmak istiyordu. O devirde harbiye nazırlığı bir nevi diktatörlük gibi alınırdı, binbir sebeple. Bunun burada izahını faydasız görürüm. Ancak bir noktayı tebarüz ettirmekten kendimi alamam. O nokta şudur: Harbiye nazırı olabileceğini ki, diktatör olmaya kendince karar vermiş gibi göründükten sonra Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta,

> "Memleketim ve milletim için nafıa nazırlığını sana söylediklerimin ve her şeyin fevkinde görüyorum; memleket mamur, millet refahlı olmadıkça harbiye nazırı olmuşum

neye yarar, asıl kuvvet millet ve onun yaşayabileceği mamuriyette ülke, olmadıkça ne yapabilirim?"

(Cemal Paşa'nın telakkisine göre)

"Arkadaşlar! Ben Çetinkaya, uzun senelerden beri biraz evvel Refik adlı arkadaşımızın çok güzel izah ettikleri gibi, ben dahi bütün mevcudiyetimle, bir naçiz ferdi olduğum Türk milletini yüksek hedefe yürütenlerin refiki olmakla memnun ve mesudum. Ancak benim merhum Cemal Paşa ile aramda bir fark vardır. O farkı ben söylemeyeyim, tarih söylesin. Tarih diyor ki Cemal Paşa bayındırlık vekaletini düşünmedi. O, harbiye nazırı ünvanı ile zannetti ki içinde bulunduğu alemin hakimi olacaktır. Burada merhum Cemal Paşa'nın bir mektubunun mealini kayıt edeyim:

'Kardeşim: gerçi ben seninle konuştuğum zaman ve senin benim üzerimdeki tesirinle harbiye nazırı olmaya karar vermiş ve bunun oluşunun benim elimde olduğunu söylemiştin. Fakat sonra düşündüm, bir memleketin, bir milletin ihyası umuru nafıa denilen işlerin başına geçerek çalışmaktadır.'

"Mustafa Kemal'in bu mektuba verdiği cevap ve ondan sonra Cemal Paşa ile vuku bulmuş olan mülakatlar arasında geçen sözleri bilmiyorum ben.

"Şimdi, Sayın Şeflerim, sevgili arkadaşlarım: bütün bu şeyleri işittikten ve anladıktan sonra, size söylüyorum: Hayatın bütün iyiliklerini, hayatın daha çok kötülüklerini görmüş olduktan sonra, yani demek istiyorum, bu gece beraber bulunduğum her türlü anlamda arkadaşlar karşısında bir söz söylemek isterim ve derim ki: Benim şimdi söyleyeceğim sözü, Osmanlı İmparatorluğu'nun nazırlığını yapmış olan, ordu kumandanlığını yapmış olan ve nihayet kendinde "visruayallik" vasfını gör-

müş olanların sözleriyle: Atatürk! Ben Nafıa vekiliyim. Nafıa vekili oldum çünkü senin emniyet ve itimad ettiğin ve kendisine Türk Cumhuriyet devletinin idaresini ve bundaki büyük mesuliyeti ona güvenerek, ona verdiğin İsmet İnönü, beraber çalışabilir arkadaş olduğun için. Son sözüm: ben daima sizinle temasta bulunabilirim. Fakat, memleket ve millet işlerinde direktif aldığım ve alacağım şef İsmet İnönü'dür ve o olacaktır. Ben ondan talimat alırken senin düşüncelerinin onda mündemiç olduğunu, düşünmeden kabul ederim.

"Arkadaşlar: Biz yüksek alemiz. Bu alemin yüksekliği ona gelebilenlerin her hususta fedakarlıkları ile yaşar. İşte biz "Türkler yaşa" dediğimiz zaman bu kelimenin maddi, manevi, tarihi, en nihayet geleceğe şümulünü düşünerek yaşa derim. İşte ben bu inanla vaziyeti gören, çalışan ve daima yeni alanlar için direktif almak üzere büyük tanıdıklarıma dikkatle bakan bir memleket hadimiyim".

Kendisini bir 'memleket hadimi' olarak tanımlayan Ali Çetinkaya'nın karayolu, baraj, köprü ve sair hizmetleri yanında, Chester imtiyazına göre yapılması öngörülen 2500 millik demiryolu ile neredeyse örtüşen, 4127 km.lik demiryolu da vardır.

Ali Çetinkaya, beraberinde bir heyetle 24 Temmuz - 8 Ağustos 1937 tarihleri arasında Hitler Almanya'sına bir ziyaret yapar. Bu ziyarette kapsamlı ticari ve iktisadi işbirliği konuları ele alınır. Alman basınında geniş bir şekilde yer verilen bu ziyaret Almanya için büyük siyasi önem taşımaktadır; zira Avrupa üzerindeki emellerini birkaç yıl içinde ortaya çıkaracak olan Hitler, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi safına çekmeye, Atatürk Türkiye'sinin dostluğunu temin etmeye çalışmaktadır. Burada tarihi konulara girecek değiliz. Sadece, Ali Çetinkaya'dan kalan bazı evrak arasında bulduğum, dönemin Alman hükümetinin Türki-

ye ile iktisadi ve ticari ilişkileri geliştirmeye, başlayacak olan savaşın hemen öncesinde ne kadar istekli olduğunu gösteren bir belgeyi nakletmek istiyorum. Alman Lufthansa Havayolları 1939 yılında Türkiye ile tarifeli havayolu seferleri başlatmak için çalışmakta ve İstanbul-Sofya üzerinden Berlin'e yapılacak bağlantıya büyük önem vermektedir. Almanya'nın bu konuya verdiği önemi, Mayıs 1939'da Ankara'da temaslar yürütmekte olan Lufthansa temsilcisi Hans-Karl von Winterfeld'in Berlin'e dönüşünden sonra Lufthansa Şirketi'nin Ali Çetinkaya'ya gönderdiği 20 Mayıs 1939 tarihli mektuptan anlıyoruz. Mektubu aşağıda naklediyorum: (o tarihte yapılan resmi çevirisinden aynen)

"Ekselans,

"Alman Lufthansa şirketi, Türkiye ile Almanya arasındaki tayyare servisini, ileri gelen Türk zevatının Almanya'dan Türkiye'ye veya Türkiye'den Almanya'ya yapılacak ilk uçuşlardan birine iştirak etmeleri suretiyle parlak bir surette küşat etmek tasavvurundadır.

"Zatı devletlerinin yüksek tasviplerine makrun olmak şartıyla bu münakaleyi İstanbul'da, 1 Haziranda İstanbul'dan Berlin'e muntazam servise başlayacak olan tayyare ile cari ayın 31'inde açacağız. Bunun için bu küşat uçuşuna iştirak etmelerini de Berlin Büyükelçiniz Bay Hamdi Arpağ ile bazı sefaret ileri gelenlerinden ve birkaç ta Alman gazetecisinden rica ettik...

"Zatı devletlerinin Türk-Alman tayyare işletmesine dair mukavelenin imzalanmasını teşvik ve himaye buyurduğunuzu bizzat murahhasımız Bay Winterfeld beyan etmiştir. Bu sebepten dolayı vekaletinizin bazı erkanı ile tarafınızdan tesbit olunmasını rica ettiğimiz 3-4 gazete muharriri ile beraber tensip buyrulacak bir günde Lufthansa'nın misafiri olarak ilk uçuşlardan birine iştirak etmenizi ve Berlin'de 2-3 günlük bir ikamet esnasında

hava yolları tesisatımızı ziyaret buyurmanızı rica ederiz.

"Bu hususta yüksek vekaletinizin alakadar dairesi ile temasa geçmek ve zatı devletlerinin seyahat programı hakkındaki arzularını is'af edebilmek için İstanbul'daki müstakbel mümessilimiz olan Bay von Lux'u tavzif eyledik.

"Bu vesile ile Deutsche Lufthansa'nın bu hususta projesinin Zatı devletleri nezdinde gördüğü himayeden dolayı en samimi teşekkürlerimizi arz etmeyi bir vazife addederiz. Bu teşekkürümüzü Zatı devletlerine Berlin'deki tevakkufunuz esnasında da bizzat tekrar etmeyi ümit eder, en derin saygılarımızın kabulünü rica ederim.

"Alman Lufthansa Şirketi (yetkili imzalar)"

Gerçi Ali Çetinkaya Lufthansa ile Almanya'ya gitmemiş ve savaşın başlamasıyla Türkiye-Almanya düzenli uçak seferleri akim kalmışsa da, şu kadarını belirtmekte yarar vardır: O dönemdeki Alman ordularının imkan ve kabiliyetlerine bakıldığında, küresel bir savaşta Kafkasya ve Ortadoğu petrollerine ulaşmanın en kolay yolunun Türkiye üzerinden geçtiği akla gelebilir.

Ancak Hitler, bütün çılgınca tasavvurlarına rağmen, büyük takdir duyduğu Atatürk'ün Türkiye'sine saldırmamış, saldıramamıştır. Avrupa'da engel tanımayan, Bulgar savunmasını bir çırpıda ezip Edirne sınırımıza gelen Nazi ordusu, kahraman Mehmetçiğimizi selamlayarak, geçip gitmiştir.

Bu, Atatürk'ün sağlam temeller üzerinde kurduğu Cumhuriyet dış politikasının bir başarısıdır.

Atatürk'ün dış politikasında ideolojik saplantılara, peşin hükümlere yer yoktur. Ekonomik ve ticari ilişkilerde esas olan, ulusal çıkarlardır. Bu çerçevede ulusal çıkarlar gerektiriyorsa elbette yabancı sermaye kabul edilebilir, kredi alınabilir. Hayatın

ve dünya şartlarının çeşitliliği ve bilinmezlikleri karşısında peşin ve katı kalıplarla değerlendirilemeyecek olan bu konularda hiç kuşkusuz kırmızı çizgiler de vardır; dış ekonomik bağımlılığın siyasi bağımlılık ve egemenliğin yok edilmesi noktasına varmasına Cumhuriyet ilkeleri müsaade edemez.

Gerisi, akıldır, bilimdir. Esasen Büyük Atatürk'ün dediği gibi, hayatta en hakiki yol gösterici ilim ve fen değil midir?

Sayın Mehmet Arif Demirer'i bu değerli eserden dolayı yürekten kutluyorum.

Osman PAKSÜT
Ankara, Eylül 2009

Prof. Dr. Bige SÜKAN'ın Önsözü

Chester Demiryolu Projesi, gerek içeriği gerekse projelendirildiği bölge açısından uluslararası rekabetin, devletlerarası sürtüşmelerin odağını oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik ve jeopolitik konumunun yanı sıra sahip olduğu toprakaltı ve topraküstü zenginlikler, Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası rekabeti beraberinde getirirken, bu durum savaştan sonra da devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda en fazla yabancı sermaye yatırımının gerçekleştiği sektör olan demiryolları, sağladığı avantajlar, özellikle maden ve petrol yataklarının işletilmesi açısından savaş sonrası yine Batılı devletlerin ilgi odağı olmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolu sektörüne yatırım yapan ülkeler İngiltere, Fransa ve Almanya iken, XX. yüzyılın başlarında hızlı bir emperyalizm sürecine giren ABD de bu alana el atmıştır. İşte başlangıcı 1908'li yıllara kadar giden, ancak Meclis-i Mebusan'da sonuçlanamayan, daha sonra 1922'de tekrar canlanan ve bu kez Ankara'nın gündemine giren bir Amerikan girişimi olan Chester Demiryolu Projesi, özellikle zengin petrol bölgesi Musul'un Amerikan sermayesinin denetimine geçmesi tehlikesi nedeniyle projenin başlarından itibaren bu yörede çıkarları olan devletleri rahatsız etmiştir. Projenin işgal ettiği bölgenin hem siyasi hem

de kaynak zenginliği açısından İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin dış politikalarının ilgi odağı olduğu göz önüne alındığında, bu iki devletin, proje müzakerelerini başlatmış bulunan Türk-Amerikan bloğunun karşısına dikilmeleri kaçınılmazdı.

Başlangıçta bir demiryolu projesi iken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol imtiyazı projesine dönüşen Chester Projesi, şimdiye kadar gerek yerli gerekse yabancı bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Mehmet Arif Demirer'in "Amerikalı Chester'in Yapamadığını Atatürk'ün Çetinkaya'sı Yapmıştı" başlıklı kitabı, Chester Projesi hakkında Türkiye'de yapılmış olan bilimsel araştırmalara katkı sağlamayı amaçlayan bir çalışmadır.

Yazar, öncelikle Gazi Mustafa Kemal'in 13 Temmuz 1923'de The Saturday Evening Post muhabiri ile yaptığı ve Ergun Özbudun tarafından tercüme edilerek 1984'te ATAM Dergisi'nde yayınlanan bir söyleşiyi gün ışığına çıkararak konuyla ilgili çalışmalara yadsınamaz önemde bir katkıda bulunmuştur. Şöyle ki Gazi Mustafa Kemal'in Amerikan sermayesi hakkındaki düşüncelerini çok net bir şekilde dile getirdiği bu söyleşi, Chester İmtiyazı'nın veriliş nedenlerinin bizzat Ulu Önder tarafından irdelenmesi açısından son derece önemlidir; diğer yandan, Atatürk'ün yabancı sermayeye karşı olup olmadığının hâlâ tartışıldığı ve bir türlü anlaşılamadığı günümüzde, "Chester tipi teşebbüs nedeniyle siyasi iktidarın emperyalizme teslim olduğu" yönündeki suçlamalara da yanıt vermektedir.

Gazi Mustafa Kemal, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında yabancı sermayeye karşı olmadıklarını, ancak ülkenin çok geniş olduğunu ve sermayeye ihtiyaç duyulduğunu, dolayısıyla Türk kanunlarına saygılı olmak koşuluyla yabancı sermayeye açık olunduğunu, ancak dev-

letin geçmişte olduğu gibi yabancı sermayenin jandarmalığını yapmayacağını ve Türkiye'yi esir ülkesi yaptırmayacaklarını açıkça söylemişti. 13 Temmuz 1923 tarihinde The Saturday Evening Post muhabiri ile yaptığı söyleşide ise yine bu doğrultuda düşünceler ileri sürmüştür: "...Dünya Savaşından önce Almanlar, Türkiye'nin ulaşımı için kapsayıcı bir plan hazırlamışlardı; ancak bu, ülkenin onlar tarafından ekonomik bakımdan sömürülmesi fikrine dayanıyordu. Almanlardan kurtulduğumuza memnunum...Çok ihtiyaç duyduğumuz demiryollarımızı geliştirmek için gözlerimizi Amerika'ya çevirdik. Onlara Chester İmtiyazını vermemizin bir sebebi bu...Bu, sadece yeterli bir ulaşım değil, aynı zamanda yeni limanların inşası ve milli kaynaklarımızın, özellikle petrolün işletilmesi ümididir." Yine aynı söyleşide Mustafa Kemal'in dile getirdiği "...ekonomik ilişkiler alanında Türkiye ile Birleşik Devletler, her iki taraf için de en büyük yarar sağlayacak şekilde, birlikte çalışabilirler..." görüşü, emperyalizme teslimiyetin değil tam tersi "akılcı işbirliği" arzusunun bir ifadesiydi.

Yazarın kitabında özellikle dikkat çektiği ve üzerinde durduğu bir diğer nokta ise, Chester Projesi'nin işgal ettiği bölgedeki uluslararası rekabettir. Öyle ki, Chester Projesi olarak adlandırılan demiryolu yapımı ve yeraltı kaynaklarının işletilmesiyle ilgili anlaşmanın 9 Nisan 1923'te TBMM'de bir kanunla onaylanması, anlaşma görüşmeleri sürerken başlayan uluslararası tepkileri daha da arttırmıştı. İngiltere özellikle Musul petrolleri, Fransa ise Sivas-Samsun demiryolları ile ilgili imtiyazların bu anlaşma ile ihlal edilmesinden rahatsızlık duyuyorlardı. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı yönetimi tarafından İtilaf Devletleri'ne verilmiş olan onaylanmamış imtiyazlar, Lozan'da barış antlaşmasının imzalanmasında karşılaşılan en büyük sorunlardandı.

İşte Lozan Barış Konferansı'nda Chester imtiyazına ilişkin tartışmaların hararetli bir şekilde sürdüğü bir dönemde, Gazi Mustafa Kemal'in The Saturday Evening Post muhabirine "devletler, ahır yemliğindeki köpekler gibiydiler; kendi istediklerine ulaşamadıkları zaman, rakiplerini de bundan uzak tutmaya çalışıyorlardı" açıklamasını yapması, O'nun Osmanlı Devleti'ni yarı sömürge haline getirmiş devletlerin başında gelen İngiltere ve Fransa'nın emperyalist amaçlarını, dolayısıyla bölgedeki uluslararası rekabeti ne kadar doğru değerlendirdiğini göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal'in akılcı politikasının sonucu olarak da, Lozan'da, Türk ve Amerikan delegasyonlarının isteği doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı öncesi tüm imtiyaz anlaşmalarının geçersiz olduğu kabul edilecektir.

Lozan'da ikinci dönem görüşmeler sırasında, Musul sorunu konusunda Chester Grubu doğal olarak Ankara Hükümeti'nden yana tavır alırken, Mezopotamya petrollerinden pay almak isteyen büyük Amerikan petrol şirketlerinden oluşan bir grup Musul'un Türkiye'ye bırakılmaması için kulis çalışmaları yapmıştır. Ne var ki, uzun tartışmalara karşın Lozan'da Musul sorunu çözülememiştir.

Başlangıçta bir demiryolu projesi iken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir petrol imtiyazı projesine dönüşen, Nisan 1923'te TBMM'de kabul edilmesine karşın hayata geçirilemeyen Chester Projesi'nin yeniden ele alındığı bu kitapta, ayrıca, konuyla ilgili olarak Türkiye'de yayınlanmış bilimsel çalışmalar tanıtılırken diğer yandan "Chester İmtiyazı'nı Devlet Bakanı Refet Bele gizlice imzaladı. Atatürk buna çok kızdı ve TBMM'de reddettirdi" gibi gerçek dışı iddialar da gün ışığına çıkarılarak asılsızlıkları ortaya konmaktadır. Yazar, bu yönüyle ya da başka bir deyişle değişik kaynakları karşılaştırarak ve tartışarak bilimin

gereğini yerine getiren yararlı bir çalışma yapmıştır. Atatürk'e saldırmanın ve tarihsel gerçekleri saptırmanın bilinçli bir şekilde moda haline getirildiği günümüzde, bir aydın sorumluluğu içinde Atatürk döneminin çok önemli bir sorununu irdeleyen bu kitabı hazırladığı için Sayın Mehmet Arif Demirer'i kutluyorum.

Bige SÜKAN
Ankara, 2 Kasım 2009

Altemur KILIÇ'ın Önsözü

'Tarihi Doğru Okumak'

Mehmet Arif Demirer bana 3 soru yöneltti:

1. "Sizce 1923 yılında Türkiye'de bir bakan, Lozan'a giderek, 4200 km uzunluğunda yeni demiryolu yapımı ve hattın sağında ve solunda (20şer km eninde) bir arazide petrol dahil her türlü madenin aranması ve bulunduğu takdirde 99 yıllığına işletilmesine yönelik bir imtiyaz sözleşmesini *gizlice* imzalamış olabilir mi?

2. "Sizce Tercüman-Yeniçağ gazetelerinde ve Bilgi Yayınevi'nin yayımladığı, iki baskı yapan bir kitapta yukarıdaki iddiaya ek olarak, "Gazi Mustafa Kemal daha sonra bu imtiyazı TBMM'nde iptal ettirdi. ABD de buna kızıp Lozan'ı onaylamadı" şeklinde yanlış bir bilgi yer almışsa, ve gerek bunları yazan kişi (Arslan Bulut) gerekse yayımcılar (Yeniçağ ve Bilgi Yayınevi) bu iddialardaki yanlışları katiyen düzeltmezlerse, hem ATATÜRK'e hem de Türk okurlarına çok büyük bir saygısızlık yapılmış olmaz mı?

3. "13 Temmuz 1923 günü öğleden önce, bir gece önce Lozan'dan telgraf çekerek barış görüşmelerinin "Chester kayasına çarptığını" bildiren İsmet Paşa'ya cevabi telgrafta, "Öyle ise derhal orayı terk et ve bütün dünyaya masadaki ülkelerin Tür-

kiye ile hangi nedenle barış yapmadıklarını ilan et" diyen Gazi Mustafa Kemal, öğleden sonra kabul ettiği The Saturday Evening Post Dergisi'nin muhabiri Isaac Frederick Marcosson'a Chester İmtiyazı hakkında çok olumlu görüşlerini açıklamış ve "Bu imtiyaz bizim Amerikan halkına bir teveccühümüzdür" demiştir.

> "Gazi Mustafa Kemal daha sonra Chester İmtiyazına karşı çıkan Fransa ve İngiltere hakkındaki düşüncelerini, Amerikalının İngilizceye çevirirken 'Ahır Yemliğindeki Köpekler' deyimini kullandığı sözcüklerle ifade etmiştir. Shakespeare döneminden kalma bu deyim, 'Kendi yemediği otları ahıra gelen atlarla ineklerin de yemesini engelleyen cimri ve kötü huylu köpek' anlamında kullanılmıştır. Fransızlar ve İngilizler, madem ki kendileri böyle bir imtiyazı elde edememişlerdir, Amerikalı Chester Grubuna mani olmak istemekteler ve bunun için de İsmet Paşa'yı Barış Antlaşması'nı imzalamamakla tehdit etmektedirler.
>
> "Gazi Mustafa Kemal'in adı geçen dergide 20 Ekim 1923 tarihinde yayımlanan bu söyleşisini duymuş muydunuz?"

Bu sorularla karşılaşınca doğrusu çok düşündüm. Konuları araştırdım ve hayret ettim. ATATÜRK'ün kurallara ve kanunlara ne kadar saygılı olduğunu bilen biri olarak, tabii ki, Refet Paşa'nın böyle bir imtiyaz antlaşmasını gizlice imzalamış olmasını düşünmenin (bırakınız yazmayı) **çılgınlık** olduğunu söyleyebilirim.

Ayrıca Chester İmtiyazı sözleşmelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülüp onaylandıktan sonra 29 Nisan 1923 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı tarafından imzalandığını tespit ettim.

ABD, Lozan'da sadece gözlemci idi. Dolayısı ile Lozan Barış Antlaşması'nı onaylaması söz konusu değildir.

Gazi Mustafa Kemal'in, Chester İmtiyazı ile ilişkili olarak Amerikalı Marcosson'a söylediklerini okudum ve çok ilginç buldum. Çok merak ediyorum, İngilizceye 'Ahır Yemliğindeki Köpekler' olarak çevrilen sözcükler Türkçe'de acaba ne idi?

Gazi Mustafa Kemal 1923 yılında Türkiye'nin mutlaka demiryollarına kavuşmasını istiyordu ve bunun için de 99 yıllığına bir maden ve petrol imtiyazının verilmesinde bir sakınca görmüyordu.

Hayret ettiğim bir husus da bu yanlışların bugüne kadar neden düzeltilememiş olması ve Gazi Mustafa Kemal'in bu kadar önemli bir söyleşisinin bunca yıldır gerektiği gibi yorumlanmamış olmasıdır.

Arslan Bulut, hem köşe arkadaşım hem de çok değerli milliyetçi bir yazardır. İyi bir araştırmacıdır... Son zamanlarda kafalarımızı öyle karıştırdılar ki, Arslan'ın iyi niyetine rağmen yanıldığını sanıyorum...

Mehmet Arif Demirer'i bu çalışmasından dolayı kutluyorum....Ve Yassıada'daki koğuş arkadaşım Rahmetli Arif Demirer'e layık bir evlat olmasından dolayı çok mutluyum.

Altemur KILIÇ
29 Eylül, 2009

Not –Lozan Konferansı'nı gazeteci olarak izleyen rahmetli Ali Naci Beyin, Mehmet Arif Demirer'in önemli alıntılar yaptığı, 'LOZAN Konferansı ve İsmet Paşa' kitabı torunu Ali Karacan'ın himmetiyle, Hulusi Turgut tarafından yeniden düzenlendi ve İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlandı...

Ali Çetinkaya, Berlin'de. Yanında, açık renk kostümlü genç adam, hemşerisi Arif Demirer. Babam.

Yazarın Önsözü

Bu kitabı neden yazdım? Hem de 2010 yılı, 14 Mayıs – 27 Mayıs tarihleri arasında yayımlanmak üzere yetiştirmeye söz verdiğim Demokrat Parti Ansiklopedisi çalışmalarıma yoğun bir şekilde devam ederken?

Özetle dört nedeni var:

1. 13 Temmuz 1923 günü Gazi Mustafa Kemal bir Amerikan Dergisi'nin muhabiri ile konuşurken on bir gün sonra Lozan'da Barış Antlaşmasını imzalayacağımız Avrupa devletleri için *'Ahır Yemliğindeki Köpekler'* sözcüklerini kullanmış. Söyleşi ABD'de 20 Ekim 1923 tarihinde, çevirisi ise ATAM Dergisi'nin birinci sayısında (1984) yayımlanmış ve bir Allahın kulu bu tanımlama, yakıştırma, üzerinde durmamış. Ciddi ve kalemine güvenilen bir araştırmacı dahi bu üslubu önemsememiş, nedenini araştırmamış. **Ben 13 Temmuz Söyleşisi'ni çok önemsedim ve ön plana çıkarmak istedim.**

2. Kısa bir süre ile (aslında 1923 yılının tamamı) Türkiye'yi ve Türkleri çok heyecanlandırmış olmasına rağmen fesih olduğu için unutulmuş bulunan Chester Projesi'nin; Gazi Mustafa Kemal tarafından, yalnız bir ekonomik kalkınma konusu olarak görülmediği, aynı zamanda, 1917 yılından beri diplomatik ilişkilerimiz kesilmiş olan ABD ile bir yakınlaşma ve Lozan'da ikinci tur görüşmelerde ABD'nin perde arkası desteğini sağlama

aracı olarak değerlendirildiği hususunu ve **ABD'nin Lozan'ı tanımadığı ve 1927 yılında Senato'da reddettiği yönündeki iddiaların yanlış olduğunu ortaya çıkarmak istedim. Gerçekleri belgelemek istedim.**

3. Chester İmtiyazı'nı örnek olay göstererek, Birinci Meclis ve Gazi Mustafa Kemal için "mandacılığın özünde yatan iktisadi teslimiyetçilik" ve "iktidarın emperyalizme teslim olduğu" **suçlamalarını getiren bilim adamlarımızı kınamak istedim.**

4. Son olarak, *'Chester İmtiyazını Devlet Bakanı Refet Bele gizlice imzaladı. Atatürk buna çok kızdı ve Chester İmtiyazı'nı TBMM'nde reddettirdi'* **yalanını yazanları ve internette sorumsuzca yayanları deşifre ederek bu tür bilgi kirliliğine son vermek istedim. Yalan, okura en büyük saygısızlıktır.**

Ben meslekten tarihçi değilim; ancak bir aydın sorumluluğuyla meslekten tarihçi sayılanların ihmal ettiği veya görmediği yahut yanlış anlayıp anlattığı konulara merakımı yönetmek hakkımı kimse elimden alamaz.

2006 – 2009 yılları arasında gerçekten duyarlı ve sorumluluk bilincine sahip bir kadro ile 1918 – 1938 yıllarının olaylarını, şahsiyetlerini, kurum ve kuruluşlarını,devreye damgasını vuran kavramları ele alan bir Ansiklopedi çıkarmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştu. Prof. Dr. Sadık Tural'ın başkanlığında oluşturulan **ATATÜRK Ansiklopedisi** çalışma grubunun üyelerinden idim. Bu ansiklopedide ekonomiye ilişkin maddelerin yaklaşık % 80'i tarafımdan yazılmıştır. Bu vesileyle inceleme fırsatını bulduğum bir konu adına bu kitabı yazmaya mahkum oldum. Kelimeyi bilinçle seçiyorum: Mahkum.. Bu kelimenin kökü: Hüküm... Çoğunluğun yanlış hüküm verildiğine inandığı hukuk/yargı sonuçları karşısında, iç geçirmelere ve kırılmala-

ra yol açtığı tablolar vardır. Yargıya ait olan gayrimemnunluğa yol açan hükümlerin kızdırdığı, öfkelendirdiği kişileri de bir kenara bırakıp, tarihe ait bir gerçeğin yanlış hükümlerle yeni nesillerin önce yanlış bilgiyle sözüm ona donatılıp sonra da kızgınlığa yol açtığını düşününüz. Gerçek adına tarihi gerçeğin saptırılıp çarpıtılması ise, bir kitap yazmaya mahkum olmamın gerekçesi oldu... Aydın olmak ve sorumluluk taşımak ve bilginin, hükmün, yanlış olduğu noktalar da yalnız da olsa gerçeği savunmak değil midir?

ATATÜRK Ansiklopedisi Kurul Başkanı – Yüksek Kurum eski Başkanı – Prof. Dr. Sadık Tural da, her zaman

> *"Tarihin şahsiyetleri ve olaylarına ilişkin gerçekler, tarihçilerin söylediğinden ve yazdığından farklı olamaz mı? Geçmişin bilgisi yalnızca tarihçilere bırakılamayacak kadar çok yanlı ve önemli değil mi? Arif Bey, siz sorumlu ve duyarlısınız. Bu iki özelliğinizin gereğini lütfen yapın, yazın"*

diyordu.

İdeal ile ideolojiyi birbirine karıştıranlar daima gerçeği çarpıtır veya yanlış algılarlar. Algı kusuru çok ileri ise tabipler yardım edebilir; ancak, unvanlı ve iddialı fakat tarihin gerçeğini yanlış algılayanlara tabipler ne yapsın?

Ben tabiplerin alanı dışındaki bir yanlış bilgiyi benimseme hastalığının fotoğrafını yayımlıyorum; çünkü, bu kitabı yazmaya mahkum olduğuma inanıyorum.

2007 yılının son haftalarının birinde, ATATÜRK Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nda, bir cumartesi günü sohbet ediyorduk. Prof. Dr Sadık Tural'ın benim bilinçli gayretlerimi benimseyen şu cümlelerinin, geçmişe ait bilgileri yeniden değerlendirme heyecanımı sürdürmemin sebeplerinden biri olduğunu belirtmek isterim:

"Bundan yirmi beş yılı aşkın bir zaman önce 'Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler ve Metoda Dair Düşünceler' adıyla bir bildiri sunmuştum. Bu bildirimde de açıkça söyledim, ısrarla da tekrarlıyorum: Tarihçi, geçmişe ait bilgileri birleştirerek geçmişin bir bütün olarak algılanmasını, kavranıl-masını **sağlamayı üstlenen insandır. Geçmişe ait önce gelen kişilerin, olayların, gerçekleştirilmiş maddi kültür unsurlarının aydınlatılmasını ve değerlendirilmesini sağlayanlara tarihçi denilmelidir. 'Tarihçi' unvanı yalnızca, dört yıllık lisans öğrenimi almışların veya akademik unvanları bulunanların hakkı olmamalı. Şahabettin Süleyman'ın, Reşat Ekrem Koçu'nun Erol Güngör'ün, Attila İlhan'ın veya Turgut Özakman'ın tarihçi unvanını hak etmediğini söylemek, bana göre doğru değildir. Geçmişe ait bilginin seviyeli meraklarla zenginleştirilmesi, herkesin hakkıdır; ulaşılanların** Anlatma İhtiyacı'nın **doğurduğu cümleler aracılığıyla ilgilenenlerle paylaşılması saygıya layık bir tutumdur. Tarihi roman üzerinde çalışmış bir insan sıfatıyla bunları rahatça söyleyebilirim.**

"Sayın Demirer, 1922 – 1962 yıllarının içine alan derin meraklarınızla beni hayran bırakıyorsunuz; bu konudaki arşivinize de, ulaştıklarınızı anlatma ihtiyacıyla paylaşma heyecanınıza da, büyük saygı duyuyorum. Bazı tarihi şahsiyetler ve olaylar konusunda büyük tarihçilerin yazdıklarından daha çok, tarih bilgini olmayan Yahya Kemal'in sohbetleri, yazdıkları ilgimi çekiyor. Sizin yazdıklarınız da öyle..."

Ben oturup yazdım. Bakalım kimler okuyacak? 29 Eylül, 2009

AMERİKALI CHESTER'in *yapamadığını*

ATATÜRK'ün ÇETİNKAYA'sı *yapmıştı*

"YOLLAR NASILDIR?" – "YOL YOK GİBİDİR"

15 Ocak 1923 Eskişehir

Gazi Mustafa Kemal, mutasarrıf (sarf yetkisi olan kişi, Eskişehir'in mülki amiri) **ile konuşuyor:**

Mustafa Kemal : Yollar nasıldır?

Mutasarrıf : Yol yok gibidir.

Mustafa Kemal : Bu işle kim meşgul oluyor?

Mutasarrıf : Nafıa teşkilâtı yoktur.

Mustafa Kemal : Burada bu işle meşgul kimse yok mu?

Mutasarrıf : Maateessüf... Nafıa dairesi olacak. Fakat askerlik dolayısı ile memur yok.

Mustafa Kemal : Bir büro yok mu?

Mutasarrıf : Askere gitmişler. Tekrar teşkil edilmemiş

Mustafa Kemal : Mutasarrıflık dairesinde yollarla iştigal eden bir masanız yok mudur?

Mutasarrıf : Bundan sonra nazar-ı itibare alacağız.

Mustafa Kemal : Alsaydınız bir memurunuz olurdu.

Mutasarrıf : Bendeniz esirlerle uğraştım.

Mustafa Kemal : Esirler başka...

Mustafa Kemal:

"Memleketin iktisadiyatında en mühim yollardır... Bizim milletimiz zengin idi, fakir düştü. Memleketimiz harab olmuştur. Fakat çok mamur idi. Memleketin harabisi ve halkın fakrü zarureti muhtelif esbabtan (sebeplerden) **neş'et eder** (doğar)**. Bu esbab meyanında mühim tarihi olanlar da vardır. En mühim bir sebep de iktisadidir. Bunun da en mühimmi yolsuzluktur. Biz yollarımızı yapamadık. Buna mukabil bütün dünya yol yapmıştır. Demiryolu yapmıştır. Kara yolu yapmıştır... Şüphe yok ki, iktisat yollarını asrın icab ettirdiği derecede yapabilmek için umumi bir** *plan* **dairesinde hareket etmek lazımdır."**

Bilindiği gibi medeniyetin önde gelen göstergelerinden biri hızlı, güvenli ve geniş kitleye hizmet veren ulaşımı sağlayıcı YOL ve ARAÇ'tır. 19. Yüzyılın sonunda buharlı lokomotiflerin bu işleri sağladığı biliniyor. Ne yazık ki, Osmanlı yönetimi ufuksuzluktan olsa gerek hem demiryolu, hem de kara yolu yapımında ihmalkar hatta duyarsızdır.

Gazi Mustafa Kemal'in yukarıdaki sözleri bugün de önemini koruyor.

1923 yılında Orta Anadolu'nun yol ve demiryolu konusundaki olumsuz tablosu bu idi.

İşte tam bu günlerde (Ocak ayı) Bayındırlık Bakanlığı yetkilileri Chester Grubu ile 4 200 km demiryolu yapımını görüşüyorlardı.[2]

Bu kitapta bu görüşmeleri ve akıbetini ele alacağız; ancak

2 Durum bu iken Chester İmtiyazı'nı Can-Boratav'ın emperyalizme teslimiyetçilik suçlaması ile kıyaslayınız.

yedi yıl sonra 30 Ağustos 1930'da, Sivas'ta, Başbakan İsmet Paşa demiryolunun Sivas'a ulaştığı gün şunları hatırlamış ve hatırlatmıştı:

> "Milli Mücadelenin silah safhası hitam bulduktan sonra, daha sulh olmadan evvel Büyük Millet Meclisi Hükümeti oldukça vasi (geniş) mikyasta şimendifer elde etmek için Chester mukavelesini yaptı. Bu mukavele sulh müzakeratını (görüşmelerini) o kadar zehirledi ve müşkülata uğrattı ki, bir aralık[3] bu yüzden sulh şüpheli anlar geçirdi.
>
> "Sulhu tehlikeye düşürecek kadar Büyük Millet Meclisi Hükümetlerini teşebbüse sevk eden ihtiyaç elbette gayri kabili tehir (ertelenmesi mümkün olmayan) olan başlıca ihtiyaç olmak gerekir."

Chester Projesi gerçekleşmeyince ihtiyacın gereği olan aynı demiryolu hatlarını kendimiz kurduk. 1923 – 1939 döneminde yeni yapılan TCDD hatlarının uzunlukları ve işletmeye açılış tarihleri:

No	Hat	Tarih	Km
1	Ankara – Erzurum	1939	1 148
2	Kalın – Samsun	1932	376
3	Irmak – Zonguldak	1937	418
4	Kütahya – Balıkesir	1930	253
5	Kardeşgediği – Boğazköprü	1932	170
6	Fevzipaşa – Elazığ – Diyarbakır	1935	529
7	Malatya – Çetinkaya	1937	140
8	Afyon – Burdur (Karakuyu)	1936	150
	1924 – 1939 Arasında Toplam		3 184

3 184 km demiryolunun 2 385 km'si Ali ÇETİNKAYA Bayındırlık ve ardından Ulaştırma Bakanı iken (1934 – 1939) yapılmış ve hizmete açılmıştır. Çetinkaya ayrıca Bayındırlık Baka-

[3] 12 Temmuz 1923 gününü kastediyor.

nı olduktan sonra 1742 km demiryolu hattı yabancı şirketlerden satın alınarak millileştirilmiştir. Bu durumda Çetinkaya'nın bakanlık döneminde TCDD'ye toplam 4 127 km demiryolu hattı ve işletmesi kazandırılmıştır. Bu, 2 500 mil uzunluğundaki Chester demiryolu projesinin % 98.3'üne eşittir. Bu nedenle bu kitabın ikinci başlığı şöyle seçildi:

"Amerikalı Chester'in Yapamadığı 4200 Km Demir Yolunu Atatürk'ün Çetinkaya'sı Yapmıştır"

Ne İdi Amerikalı Amiral Chester'in Projesi?

9 Nisan 1923 günü TBMM'nin onayladığı ve 29 Nisan 1923 günü Chestser Grubunun ticari şirketi Ottoman American Development Company ile Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan dört sözleşmeye (Bkz. EK – 4) göre 2 500 mil (4200 km) demiryolu ve Samsun, Yumurtalık ve ikinci bir Karadeniz limanı olmak üzere üç liman yapılacaktı. Şirket 2500 mil demiryolu hattının sağında ve solunda yirmişer kilometrelik arazide her türlü maden ve petrol arayacak ve bulduğu takdirde 99 yıl işletecekti. İşletme karının % 30'u TBMM Hükümeti'ne verilecekti. Şirket ayrıca Ankara'da yeni ve modern bir şehir kuracak, ABD'den tarım makineleri getirip Türkiye'de pazarlayacaktı. Yatırımın 300 - 400 milyon Dolar düzeyinde mal olması bekleniyordu.

Chester Grubu'nun bu düzeyde bir sermayesi bulunmadığı gibi işi üstlenecek ölçüde sermaye bulması ihtimali yoktu. Bu nedenle Chesterler Kanadalı bir ortak almışlardı: Clayton-Kennedy. Ayrıca Panama Kanalı'nın ünlü mühendisi Goethals gruba başkan olarak transfer edilmişti. Goethals büyük bir isimdi ama yine de projenin gerçekleşebilmesi için Musul'un Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalması ve Musul petrollerinin proje kapsamında olması gerekiyordu.

Dünyadaki bazı ülkeler öncelikle İngilizler dünya petrolünü çıkarma konusundaki plan, proje ve uygulamalarını 1880'den sonra ısrarla yürüttüler. İngilizlerin petrol ülkelerindeki emperyalist tutumlarının Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan bazı bölgelerde olumsuz sonuçlara yol açması kaçınılmaz idi. Musul konusundaki askeri ve siyasi tuzakları ve oyunları sonucunda İngiliz İmparatorluğu Irak petrollerinin sahibi oldu. **Bu konuda Türkiye'de de, dünyada da yüzlerce kitap yazılmış olup her birinde Osmanlı'nın ufuksuz ve iradesiz politikasının Yeni Türk Devleti'nin katlanmaya mahkum oluşu açıkça ifade edilmektedir.**

Chester Projesi, Lozan'da Musul sorunu ertelendiği ve İngilizlerin ne yapıp yapıp (Şeyh Sait İsyanı'nı desteklediklerı gibi!) Musul'u Bağdat'taki kendi manda rejimlerine bağlayacakları anlaşılınca büyük Amerikan petrol şirketi Standard Oil hisselere İngiliz ve Fransızlara ait olan Turkish Petroleum Şirketi'ne ortak oldu ve bunun sonucu olarak Chester Grubu'nun Musul petrolleri olmaksızın projeyi gerçekleştirebilmesi imkanı ortadan kalktı.

Chester İmtiyazı'nın perde arkasında üç liman ve 4 200 km demiryolu yapımı dışında çok daha önemli özellikleri olmasa idi, bu kitap kaleme alınmaz, daha sonraki bölümlerde göstereceğim gibi Chester Projesi hakkında çok sayıda kitap ve makale yayımlanmazdı.

Chester Pojesi yalnızca bir demiryolu yatırımları ve maden/petrol arama imtiyazı mı idi? Bu bağlamda iki bilim adamının iddia ettiği gibi emperyalizmin-mandacılığın bir uzantısı mı idi? Birinci Meclis ve Gazi Mustafa Kemal emperyalizme teslim mi olmuşlardı? Yoksa, bu proje ayağımıza kadar gelmiş bir fırsat mı idi?

Kurtuluş Savaşı ile Sevr Antlaşmasını yırtıp atmıştık ama dünyanın en büyük ve güçlü devleti ile diplomatik ilişkilerimiz

olmadığı gibi Amerika'da özellikle bazı eyaletlerde çok etkili Türkiye aleyhtarı bir Ermeni unsuru vardı.

Lozan'da ikinci tur görüşmeleri başlamadan önce Chester Grubu ile imzalanacak sözleşmelerin TBMM'de onaylanması neyi değiştirecekti?

Bu konular Ali Naci Karacan'ın kitabında (1943) ve Selim İlkin'in tebliğinde (1981) ele alınmıştır. Bu iki kaynağa dayalı olarak Chester İmtiyazı'nın emperyalizme teslim olmakla ilgisi olmadığını söyleyebiliriz.

Ancak 1943 ve 1981 yılında adı geçen yazarların bilmedikleri bir 13 Temmuz 1923 Söyleşisi vardır ki, Chester Projesi'ni ve Gazi Mustafa Kemal'in ABD'ye bakış açısını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu söyleşinin zamanlaması çok ilginçtir. Amerikalı gazeteci basit bir nedenle Ankara'ya gecikmeli olarak gelmiştir. (Ankara'ya gelebileceğine ilişkin telgraf İstanbul'da bir ihmal sonucu bekletilmiştir. (Bkz. EK – 1) Söyleşi, İsmet Paşa'dan gelen 12 Temmuz tarihli telgrafın ertesi gününe rastlamıştır.

Söyleşiyi yapan Amerikalı Marcosson, zamanlama hakkında şu *çok doğru* tespiti yapmıştır: "Savaş içinde doğmuş olan *Türk Devletinin kritik bir saatinde*, bu kişiyle Ankara'da konuştum"

13 Temmuz günü İsmet Paşa'ya çekilen cevabi telgrafın üslubu ile Gazi Mustafa Kemal'in Avrupa devletleri için kullandığı sözcükler ki, Amerikalı gazeteci Marcosson bunları İngilizceye çevirirken 'Ahır Yemliğindeki Köpekler' deyimini kullanmıştır, Kemalist Türkiye'nin öfkesini yansıtmaktadır. **13 Temmuz gününün önemi bu kitap ile ilk kez vurgulanmaktadır.**

ABD'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki ilk Büyükelçisi

Joseph Grew'un anıları, gerek Lozan görüşmeleri gerekse İsmet Paşa ile 6 Ağustos 1923 günü imzaladığı 'Türkiye – ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın 1927 yılında ABD Senatosu'nda oylanmasının perde arkası olaylarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Ermeni bilim adamı Levon Maraşlıyan'ın; XI. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiri, bu bildirinin Türkçeye çevrilerek yayımlanan kitabı ile web sitesindeki bilgiler, Chester Projesi'ne Ermenilerin nasıl baktığını göstermektedir. Maraşlıyan'ın Türk Tarih Kongresi'ne davet edilmesi ve bildirisinin giriş bölümünde Türkçe olarak 'Soykırım'dan söz etmiş olması, en azından beni düşündürüyor.

Bu durumda, ATATÜRK'ün kurduğu ve miras gelirleriyle yaşayan bir kurum (Türk Tarih Kurumu) kendi ayağına kurşun sıkan acemi avcıya benzemiyor mu?

Kitapta 'Doğrular', 'Yanlışlar' ve 'Yalanlar' bölümlerinde Chester Projesi hakkında *doğruları – yanlışları* ve *yalanları* yazanları alt alta sıraladım.

Yanlışları yazan iki bilim adamını kınıyorum.

Yalanları yazanlar üzerinde durmak gerekiyor. Nasıl oluyor da Tercüman gibi, Yeniçağ gibi gazetelerde;

• Devlet Bakanı Refet Bele Chester İmtiyazı'nı gizlice imzaladı

• Gazi Mustafa Kemal Chester İmtiyazı'nı TBMM'de reddettirdi

• ABD, Lozan Barış Antlaşması'nı hiç tanımadı, reddetti

gibi son derece yanlış bilgiler/iddialar yayımlanabiliyor ve hiç tepki görmüyor?

Bir yazarın kaleme aldığı bir yazıyı gecenin yarısı kopya-

layarak kendi imzası ile internette yayımlamak (Rıdvan Öğretir – 'Yalanlar No 3) suç değil midir? Bu sorumsuzluğa 'DUR' denmez ise internet erişimi yaygınlaştıkça bilgi kirliliği toplumu **şaşkına** çevirmeyecek midir?

ATATÜRK 1931 yılında bu tabloyu görmüş: **"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı** *şaşırtan* **bir mahiyet alır."**

Chester Projesi, yolu olamayan Türkiye'yi yola kavuşturacak ve bu sayede ekonomik kalkınmasını başlatacaktı. Olmadı. Daha sonra kendi imkanlarımız ile biz (ÇETİNKAYA) yaptık. (Bkz. s. 21)

Chester Projesi aynı zamanda ATATÜRK'ün dış politika dehasını gösterecekti. Göstermiş ama gizli kalmış, fark edilmemiş, ya da önemi unutulmuş.

Chester İmtiyazı İle İlgili 1923 Yılı Kronolojisi

22 Ocak – Ankara

Bayındırlık Bakanlığı Chester İmtiyazı çalışmalarını tamamlayarak dosyayı Bakanlar Kurulu'na sunuyor.

30 Ocak - Ankara

Hükümet İmtiyaz konusunu onaylıyor ve konuyu TBMM'ne sevk ediyor.

4 Şubat – Lozan

Barış görüşmeleri kesiliyor.

7 Şubat – Lozan

İsmet Paşa ve Türkiye Heyeti yurda dönmek üzere hareket ediyorlar.

17 Şubat – İzmir

1 135 delege ile Türkiye İktisat Kongresi toplanıyor. Kapanış: 4 Mart. İktisat Misakı'nın ilanı.

27 Şubat - 6 Mart – Ankara

Meclis'te Lozan Konferansı ve Musul'un durumu görüşülüyor. Meclis, Musul'un elden çıkarılmasına karşı. Aynı tarihlerde Chester Grubu ile imtiyaz görüşmeleri devam ediyor.

9 Nisan – Ankara

Chester İmtiyazı TBMM'de görüşülüyor ve onaylanıyor.

16 Nisan – Ankara

Birinci Meclis son toplantısını yapıyor ve dağılıyor. Seçimler

18 Nisan - Istanbul

İsmet Paşa ve Türkiye Heyeti Lozan'a hareket ediyorlar

22 Nisan - Lozan

İsmet Paşa'nın telgrafı: "Chester imtiyazı sözleşmesini imzalamayın"

29 Nisan – Ankara

Nafıa Vekaleti Chester Grubu ile 3 Sözleşme, 1 Şartname imzalıyor

8 Temmuz – Ankara

Gazi Mustafa Kemal: *"Gerçi henüz son raporları okumadım. Ancak barış kesinlikle olacaktır. Çünkü tüm dünya daha fazla savaş durumunda kalmaya dayanamaz."*

12 Temmuz – Lozan

İsmet Paşa'nın telgrafı: "Barış Chester kayasına çarptı"

13 Temmuz – Ankara (öğleden önce)

İsmet Paşa'nın telgrafına Başvekil Rauf Beyin cevabı.

13 Temmuz – Ankara (Saat 17:00 – 19:30)

SÖYLEŞİ – Gazi Mustafa Kemal – I. F. Marcosson

Muhabirin 13 Temmuz günü gelmiş olması çok ilginç bir rastlantı. Söyleşi, İsmet Paşa'nın Ankara'yı kızdıran telgrafından hemen sonra yapılmış olmasa içeriği farklı olur muydu?

17 Temmuz – Lozan

Anlaşma sağlanıyor. Fransa ve İngiltere Chester İmtiyazı konusundaki itirazlarından vazgeçiyorlar.

24 Temmuz – Lozan

Barış Antlaşması imzalanıyor

6 Ağustos – Lozan

İsmet Paşa ile Joseph Grew arasında Türkiye-ABD arasında Genel Antlaşma imzalanıyor. Bu antlaşma Dostluk ve Ticaret Antlaşması olarak da tanımlanır.

13 Ağustos – Ankara

II: Meclis açılıyor

20 Ekim – ABD

The Saturday Evening Post'da 'Kemal Paşa' (Söyleşi) yayımlanıyor.

29 Ekim – Ankara

Cumhuriyet ilan ediliyor. Gazi Mustafa Kemal T.C. 1'inci Cumhurbaşkanı

1 Aralık – ABD

The Saturday Evening Post'da 'The Chester Concession' yayımlanıyor.

18 Aralık – Ankara

Nafıa Vekaleti Chester Grubu temsilcisine noter aracılığı ile tebligat yaparak sözleşmeleri iptal ediyor.

Bu kronolojiyi dikkatle inceleyenler, tarihin içinde bir yıldız gibi parlayan gerçekleri, Avrupalı emperyalistlerin (Söyleşi'deki deyim ile 'Ahır Yemliğindeki Köpekler'in) Milli Mücadeleyi zaferle tamamlayanlara MASA'da nasıl oyun ettiklerini, görebilirler.

12 – 13 Temmuz Günleri Lozan ve Ankara

Chester İmtiyazı'nın 3 kilometre taşı vardır:

• Sözleşmelerin imzalanmasından önce Bayındırlık Bakanlığı, TBMM Hükümeti ve TBMM'nin onayından geçmiş olması Bayındırlık Bakanlığı ile OADC (Arthur Chester & Clayon-Kennedy) arasında görüşmeler tamamlanıyor ve dosya Bakanlar Kurulu'na sunuluyor: 22 Ocak 1923

• Konunun Hükümet'te görüşülmesi ve Hükümet'in Chester İmtiyazı konusunu görüşerek onaylanması için TBMM'ne sevki: 30 Ocak 1923

• TBMM görüşmeleri ve 21 ret ve çekimser oya karşı 185 kabul oyu ile onaylanması: 9 Nisan 1923

Lozan'da İkinci Perde

Lozan'da ikinci tur görüşmeler 23 Nisan günü başlamış ve taraflar antlaşma konusunda 17 Temmuz günü mutabık kalmışlardı. TBMM Hükümeti'nin resmi tebliğinin tarihi 17 Temmuz 1923'tür (EK - 3) Lozan Barış Antlaşma metinlerinin bastırılıp imzalandığı tarih ise 24 Temmuz 1923'tür.

22 Nisan 1923 Lozan'dan Bakanlar Kurulu'na çekilen telgraf ve cevabı:

İkinci tur görüşmeler için 18 Nisan günü İstanbul'dan trenle Lozan'a hareket eden İsmet Paşa, 21 Nisan günü saat 21.30'da Lozan'a varmış ve 22 Nisan günü aşağıdaki telgrafı çekmiştir.

> "Chester Projesi Musul, Kerkük, Süleymaniye istikametini de istihdaf ettiğinden (hedef aldığından) muallak bir kısım araziye ait imtiyazat (imtiyazlar) verilmesini İngiliz-ler endişe ile propaganda yapıyorlar. Fransızlar ise Sam-

sun-Sivas hattı imtiyazı sebebiyle müştekidirler (şikayetçidirler). İstanbul'da görüştüğüm Amiral Bristol[4] ihtiyatlı bulundu. Gazetelerin neşriyatına göre Amerika da meseleyi icap ederse bir hakeme havale edebilir. Hülasa meselenin er geç hakeme havale edilmesini ben muhakkak tahmin ederim. Biz eşkal (şekiller) ve usul itibarı ile kendimizi haklı bulduğumuzdan keyfiyet bir mahkememizde tetkik ve muhakeme olunursa muhakkak hak kazanırız. Fakat hakeme gidersek hakem eşkal ve merasime değil, icraat ve fiiliyata dikkat ve devletlere karşı efradın hukukunu tercih ile meluf olduğundan (bağlantılı, ekli) davayı kaybetmemiz şüphe götürmez. Ve dava kaybolursa vereceğimiz tazminat bizim arzumuz ve tahminimize tabi olmaz. Bilakis hakemin takdirine mevdu olur (tevdi edilir, bırakılır)

"**Hülasa Meclis'in kararını imtiyaz için Hükümet'e mezuniyet itası** (izin verilmesi/çalışmaya yetkili) **şeklinde telakki ederek Kumpanya'ya**[5] **karşı imza verip bağlanmayı tehir etmeyi tekrar teklif ederim. Birkaç gün içinde inkişaf edecek vaziyete göre işe devam etmek yine mümkündür."**[6]

Hükümet'ten (Başvekil Hüseyin Rauf - Orbay) gelen cevap kesindir:

"Zat-ı mukaveleye[7] gelince: Türkiye'nin teşrii ve icrai (yasama ve yürütme) mümessili bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce tadilat (değişiklik) icra edilerek bir kanun şeklinde kabul ve tedvin edilmiş (düzenlenmiş) ve hükü-

4 ABD'nin Osmanlı Devleti nezdinde Yüksek Komiseri
5 Chester Grubuna
6 Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları Cilt II, s. 204
7 Chester İmtiyazı sözleşmeleri kastediliyor

mete icrası hususu tevdi olunmuştur.

"Binaberin (bundan dolayı) Meclisçe kabul olunan bu kanunun imtiyaz için hükümete mezuniyet itası şeklinde telakkiye (düşünmeye) imkanı hukuku ve fiili yoktur".

Lozan'daki gelişmeleri gazeteci Ali Naci Karacan (1943[8]) şöyle yazmıştır:[9]

"Konferansın açılışında Amerika murahhası Grew'un sözleri manalıydı. Geçen konferansta[10] Amerika murahhaslarının aldıkları seyirci vaziyetine bakılırsa bu defa müzakereler esnasında az çok mühim bir rol oynamak istedikleri anlaşılmak lazımdı. Amerika murahhası, Amerika'nın Türklerle harp halinde olmadığını, Lozan'a bir sulh muahedesi imzalamaya gelmediğini, fakat Amerika'yı alakadar eden bir çok meselelerde salahiyetli olarak söz söyleyeceklerini beyan ediyordu.

"**Amerika'nın bu yeni vaziyeti niçin aldığı düşünülünce hatıra 'Çester Projesi'nin gelmemesi kabil değildi. Çester İtilafı** (Antlaşması) **ve Anadolu'nun imarı meseleleriyle Amerika efkarının çok meşgul olduğu Newyork gazetelerinin yazılarından anlaşılıyordu... Fransa bu imtiyazlar[11] yüzünden sulhu bozmak veya çıkmaza sokmak isterse, Amerika bizim tarafımızda, hiç kimsenin ihmal edemeyeceği bir kuvvet olabilirdi.**"

"...General Pelle[12] ile hususi surette konuşulup ta bu Çester ve Fransız imtiyazları meselesi yüzünden konfe-

8 'Lozan ve İsmet Paşa' Türk İnkılap Tarih Enstitüsü yayını Sayı 3

9 Karacan a.g.e. sayfa 237:

10 Birinci turda

11 Chester İmtiyazı ile 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Fransızlara verdiği Samsun-Sivas demiryolu yapım ve işletme imtiyazı

12 Fransa delegesi

ransın yine bir çıkmaza girip girmeyeceği sorulduğu zaman birçok tereddütle beraber Fransız baş murahhası "Hayır !" demek suretiyle bir açık kapı bırakmayı da ihmal etmemekteydi...

"Herhalde bu ikinci konferansın ilk gününün[13] mühim hadisesi, Amerika'nın Bern sefiri Grew'un nutku oldu. Bu nutuktan ve Amerikalılarla diğer konuşmalardan anlaşılıyordu ki, muahede[14] imza edilir edilmez Amerika Türk Heyeti'yle hemen müzakerelere başlayacak, iki memleket arasında hususi bir ticaret ve dostluk muahedesi imzalanacaktı. Bu takdirde Amerika ile siyasi münasebetlerimiz[15] de Lozan konferansının neticesiyle beraber hemen başlayacak demekti.

"**Çester Projesi'ne gelince, Amerikalılar, Türkiye Hükümeti'yle bir Amerikan kumpanyası arasında yapılmış hususi bir ticaret mukavelesinin beynelmilel bir konferansta nasıl konuşulabileceğini bir türlü anlamıyorlardı.**

"Yalnız Türkiye ile bir Amerikan kumpanyasını alakadar eden bir meselenin bu konferansa nasıl mevzu olabileceğine ne bir sebep bulabiliyoruz, ne de ihtimal veriyoruz" **diyorlardı."**[16]

13 23 Nisan 1923 – Pazartesi
14 Lozan Barış Antlaşması
15 1917 yılında kesilmişti
16 Karacan *a.g.e.* Sayfa 238

Sevr ve Lozan Üzerine Hatırlatmalar

Hiç kimse çekinmeden ve başka bir endişeye teslim olmadan üniversitelerimizdeki Cumhuriyet Tarihi – ATATÜRK İlkeleri ve İnkılap Tarihi – derslerinde bir sömestri Sevr denilen metni, ikinci sömestri tartışmaları olmak üzere Lozan Barış Antlaşması ve 6 Ağustos 1923 günü yine Lozan'da İsmet Paşa ile ABD temsilcisi Büyükelçi Grew arasında imzalanan Türkiye – ABD arasındaki Genel Antlaşma okutulmalıdır.

Türk aydını bu coğrafyada bağımsız ve bölünmez bir devletin temelini atan Milli Mücadele'yi, sonundaki zaferi ve Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ü anlamanın yolu Sevr ve Lozan metinlerini okumaktan ve anlamaktan geçer. Bugünkü siyasi, iktisadi, ve kültürel dertlerimizin arkasındaki odakları ve emperyalist tutumları da, kimlerin nasıl kullandığı da kolayca anlaşılabilir.

İngiltere'de öğrenim görmüş, Batı'yı yakından tanımak için uğraşmış, yakın zamanlar Türk tarihi ve özellikle Cumhuriyet tarihiyle ilgisini ısrarla sürdürmeye çalışan bir aydın olarak söyleyebilirim: Türk aydını, enerji (petrol, doğalgaz, kömür), su ve ekilebilir[17] arazi ve 6 bin 800 kilometre deniz kıyısı dikkate alındığında bir CENNET olduğu görülen Türkiye'nin üzerinde kimin niçin ısrarla plan ve programı olduğunu öğrenmek zorundadır.

"Bu kitapta Sevr ve Lozan metinlerine ve tartışmalarına

17 Her yıl işlenen arazi 28 milyon hektar. Ülke toplam yüzölçümü 78 milyon hektar. Bu çok sağlıklı bir orandır.

girmeyeceğim; yalnızca bir projenin nasıl doğmadan öldürüldüğünü ortaya koyacağım.

Lozan'da Kritik 12 Temmuz Günü

ABD Gözlemcisi Büyükelçi Grew:

"...toplantı öncesine denk gelen iki gün ve iki gece boyunca İsmet ile yedi kez görüşerek Birleşik Devletlerin her Türk'ten üzerine düşen vazifeyi yapmasını beklediğini söyledim. İsmet'e son toplantıda ahret suallerine maruz kalacağını, karşısındakilerin bir karış suratla üzerine geleceklerini ve hatta cendereden geçirilmeyi beklemesi gerektiğini ama sağlam durması halinde sonunda kazananın yine kendisi olacağını bildirdim. İsmet, sürekli olarak

"Ama barışın bu hususa bağlı olmadığını ve müttefiklerin konferansı dağıtarak savaş ilan etmeyeceklerini nasıl bileceğim?"

diyordu. Ben de buna,

"Ismet, müttefikler bu konu için ne savaş çıkartır ne de konferansı dağıtırlar zira kendi pozisyonlarının tutarsız olduğunu biliyorlar ve hiçbir zaman dünya kamuoyunun önüne gidip de böylesi bir sebepten (Chester İmtiyazı) *ötürü barışı feda ettiklerini de söyleyemezler"*

diye cevap verdim.[18] (Grew, 'Lozan Günlüğü' sayfa 129-130)

İsmet Paşa, Grew ile görüşmelerden sonra yine de Ankara'nın görüşünü almak için 12 Temmuz 1923 gecesi bir telgraf

18 İtalya baş delegesi Montagna 12 Temmuz günü bu konuda Grew'e şunları söylemiş:
"Ismet'i gör ve kendisinden müttefiklerden hiçbirine yaklaşmamasını, sadece beklemesini iste. İtalya onlarla aynı fikirde olmadığından ve kamuoyu da tasvip etmeyeceği için imtiyazlar (Chester ve diğer) *sebebiyle konferansı dağıtmaya cüret edemezler"*
Grew ise günlüğüne,
"Montagna, konferansın dağılması hususunda kesinlikle hiçbir tehlike olmadı-

(EK - 5) daha çekmiştir. [19] Bu telgrafının son üç maddesi:

"6 - Vaziyet ciddidir. Fransızlar bu neticeden hasıl olan sürurlerini (sevinçlerini) gizleyemediler. Her tarafa Türklerin bir hafta evvelki sözlerinden döndüklerini, sulh yapmak istemediklerini işaa etmeye (duyurmaya) başladılar. Esasen kuponlar meselesinin hallini İngilizlere medyunuz. Fransızları tazyik ile sulhu kolaylaştırmışlardır. Hakkı rüchanın (öncelik hakkı) da izalesinden yine onların muavenetiyle ümmidvar idim. Bugün İngilizleri de fevkalade iğzab etmiş (kızdırmış) olduk. Bahusus Amerikalıların tesiri altında bu tavrı aldığımız zehabında bulunarak (kuruntu içinde kalarak) köpürmüşlerdir. Artık bu son ve kati safhadır. Amerika murahassı[20] tesadüfen[21] dün gece gelip bana Turkish Petroleum'un ihracını teklif ve hakkı rüchan meselesine itiraz etmiş idi. Mahaza..."

"7 - İşte nihayet sulh meselesi Chester ve teferruatı kayasına gelip çarpmıştır. Sulh olmazsa sebep bunlar olacaktır."

"8 - Acilen suret-i hareketimizin i'şarı müsterhamdır (bildirilmesi istirham edilmiştir) "

İsmet Paşa 1924 ve 1930 yıllarında (bkz sayfa 50-52) Chester İmtiyazı'nın Lozan'da başını çok ağrıttığını söylemiştir.

Oysa bu İmtiyaz ve zamanlaması Mustafa Kemal'in dış politika dehasının çok önemli bir örneğidir.

ğını İsmet'e söylememin tümüyle güvenli olduğunu belirtiyordu. Her halükarda önceden bir ültimatom verilmeksizin bir kopma da söz konusu olmazdı ve bu durumda da Montagna böylesi bir hal ortaya çıkmadan evvel bana haber verecekti. İsmet, bugünkü (12 Temmuz) toplantının sonunda fevkalade yorulmuştu ve bitmiş tükenmiş biri gibi görünmekteydi."

19 Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları, Cilt II, s. 566, TTK 1994

20 Temsilcisi Grew

21 Bu ifade doğru değil. Grew *"Yedi kez görüştük"* diyor.

Ankara'nın 12 Temmuz gecesi Lozan'dan gelen SOS telgrafına cevabı çok kesindir:

Başvekil Hüseyin Rauf **13 Temmuz 1923** günü *öğleden önce*[22] şu cevabi telgrafı göndermiştir: (Tamamı için bkz. EK - 5)

"12 Temmuz ve 320 numaralı telgrafname cevabıdır:

"Mesele Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin huzuruyla münakaşa edilerek atideki (aşağıdaki) Karar verildi:

"Madde 1 – Chester İmtiyazı emr-i vakidir (olmuş bitmiştir). Bunu tecahül ederek (bilmezlikten gelerek) bir teklifatda (tekliflerde) bulunmalarını ancak muzmarr (gizli) maksadlarla telakki edebiliriz (algılayabiliriz). Bu imtiyazın temin eylediği mevki-i mübahasayı (tartışma mevkiini) başkalarına vermeye veya takyid eylemeye (kısıtlamaya) imkan yoktur. Çünkü bu imtiyaz daha dün[23] Meclis'in tasdikinden geçmiştir. Bunu haleldar edecek herhangi bir taahhüt Meclis kararına ve binaenaleyh **hakimiyet-i milliyeye** adem-i riayetle mucib-i ittiham olur (Milli egemenliğe uymamakla töhmet altında kalınmış olur).Buna hükümetin salahiyeti ve cüreti yoktur. Bu vaziyet ve hakikat Müttefiklere açık ve sarih olarak ifade olunmalıdır.

"Madde 8 – Müttefikler Chester İmtiyazı'nı bozarak bizi Amerikalılara karşı müşkil vaziyette bırakmaya ve Meclis'in imtiyaz vermek hususundaki hukukunu alem (dünya) **nazarında iptal edip devletimizin haysiyetini kesreylemek** (azaltmak) **hususunda ısrar yüzünden inkıta olursa** (konferansın kesilmesi, kesintiye uğraması), **buraya hareketiniz ve sulhun ne gibi esbabdan** (sebeplerden) **naşi** (dolayı) **husul bulmadığını cihana icabı gibi ilan ve irae edecek** (gösterecek) **beyanatta bulunmanız lüzumu tabiidir."**

22 Ve, Söyleşi'den önce...
23 29 Nisan 1923 tarihinde

Yeni Türk Devleti'nin "Kritik Bir Saatinde" Yapılan Söyleşi

İşte şimdi aydınlarımızın üzerinde düşünmesi gereken ve İHMAL edilmişliğinin birçok yanlışlığa sebep olduğuna inandığım SÖYLEŞİ'ye geliyoruz.

13 Temmuz tarihli cevabi telgraftan birkaç saat sonra (saat 17:00'de) Gazi Mustafa Kemal – Isaac Frederick Marcosson Söyleşisi'ndeki[24] cümlelere bakalım:

"Ekonomiden söz ederken, yeni Türkiye için hayati önem taşıyan başka bir sorına da değineyim. Geçmişte Türkiye'nin trajedisi, büyük Avrupa devletlerinin, onun ticari gelişmesi konusunda birbirlerine karşı olan bencil tutumlarıydı. Bu, büyük imtiyazlar koparma oyununun kaçınılmaz sonucuydu.

"DEVLETLER, AHIR YEMLİĞİNDEKİ KÖPEKLER[25] GİBİYDİLER; KENDİ İSTEDİKLERİNE ULAŞAMADIKLARI ZAMAN, RAKİPLERİNİ DE BUNDAN UZAK TUTMAYA ÇALIŞIYORLARDI."

Söyleşi şöyle devam ediyor: (Marcosson soruyor)

"Bundan sonraki sorum şuydu: "Dünyanın bugünkü hastalığı için ilacınız nedir?" Hemen cevapladı: *"Aptalca şüphe ve güvensizlik değil, akıllıca işbirliği".*

24 The Saturday Evening Post 20.10.1923 ve ATAM Dergisi Sayı 1, 1984
25 'Ahır Yemliğindeki Köpekler' deyimi için bkz. sayfa 90

Görüldüğü gibi Lozan'daki olayları uzaktan izleyen Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları İtalya baş delegesi Montagna ve ABD gözlemcisi Grew ile aynı görüşü paylaşıyorlar. İsmet Paşa'nın bunalım anında çektiği, "Barışın Chester kayasına çarptığından endişe duyduğunu" ifade eden telgrafına karşı Ankara'daki ÇETİNKAYA[26], kendinden ve Chester İmtiyazı hamlesinden yüzde yüz emin olan ATATÜRK'tür.

TBMM Başkan ve Hükümeti'nin, İtalyan baş delegesi Montagna'nın ve ABD gözlemcisi Grew'un ortak görüşleri doğrultusunda İngilizler ve Fransızlar Türkiye'nin tüm taleplerini kabul ederek 17 Temmuz günü Barış'ı ilan etmişlerdir, Chester Projesi'ne hiç değinmeden.

12 Temmuz tarihli telgrafı çeken İsmet Paşa ile 13 Temmuz günü cevabi telgrafı yazdıran ve birkaç saat sonra Amerikalı Marcosson'a, Avrupa Devletleri için, "Ahır Yemliğindeki Köpekler gibiydiler" diyen Gazi Mustafa Kemal arasındaki karakter farkı böylelikle çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İsmet Paşa daha sonra, 1924 ve 1930 yıllarında; Chester İmtiyazı hakkında şunları söylemiştir: 27 Mart 1924 CHP Grup toplantısı

> "Kendime taalluk eden bir mesele vardır. Onu söyleyeyim. Bu Chester Projesi... Chester Projesi'ne benim şu suretle ve bu suretle iştirakim mevzubahis oldu. Sırası gelince aynen neşrederim. Görürsünüz. Evvela olsun demişim. Bir iki kelime söyleyeyim: Amerikalılara imtiyaz vermek sözü ben Lozan'da murahhas iken mevzubahis oldu. Chester Ankara'ya geldi. Amerikalılar gelecek şimendifer yapacaklardı. Terviç ediyorum. (değerli buluyorum) Tabii

26 Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları

yine terviç ediyorum. Amerika sermayesi gelsin, memlekete şimendifer yapsın. Orada bu esas üzerine mütalaatımı (görüşlerimi) söyledim. Bir safhası vardır ki söyleyemem. Fakat mevzubahis olan zaten taalluk etmez. Ondan sonra geldim. O zaman Chester Projesi Heyet-i Vekileden çıkmış idi ve Meclis'te idi. Güzel... Çok sermaye gelecek, çalışılacak, bu hatlar yapılacak, Ankara şehri imar edilecek ve saire... Memnunen mevzubahis ettik. Bu, o demek değildir ki, Hariciye Vekili olan bir adam[27] için mukaveleyi baştan nihayetine kadar hazırlamak, mesuliyeti içine girmek ve bu adamların hakikaten bir kabiliyet-i maliyeyi haiz olup olmadığını tayin etmek... Bu Hariciye Vekilinin taht-ı mesuliyetinde (sorumluluğu altında) midir? Prensip olarak Amerika sermayesi gelsin, burada çalışsın. Bugün de o fikirdeyim. Ben buradan tekrar Lozan'a hareket ettiğim zaman[28] Meclis-i Ali (TBMM) tasdik etmişti.

Bundan sonra Avrupa'da cereyan eden efkarı gördüm ki, bizim sulhumuza sekte vermek ihtimali vardır. Meclis tasdik etmişti.

Fakat katib-i adl (noter) huzurunda Hükümet imtiyazıyla imza etmemişti. Bu arada sulhun tehlikeye maruz olması ihtimalini gördüm ve teklif ettim:

"Dedim ki, gerçi Meclis'ten tasdik olunmuştur. Fakat bunu siz Hükümet'e bir mezuniyet telakki ediniz ve imzada istical (acele) etmeyiniz. Bunu bir mütalaa olarak arz ettim. Arkadaşlarım mütalaa ettiler, hukuki ve usuli noktai nazardan çok kuvvetli bir delil serdettiler (ileri sürdüler). Meclisçe tasdik olunmuş ve muamele tamam olmuştur. Artık hükümet bunun önünde başka vaziyet alamaz. Me-

27 O tarihte kendisi
28 18 Nisan 1923

sele bundan ibarettir. Daha fazla beyanatta bulunmaya lüzum görmem. Fakat diyebilirim ki, henüz sahib-i imtiyaz ile bağlanmamış iken ve ben sulh murahhası olarak meselede bir ehemmiyet ve tehlike gördükten sonra bu mütalaa yabana atılamazdı. Gazeteciler için geçen sözlere bir suretle iştirak etmiyorum. O hata, bu hata, şöyle, böyle şeyler olabilir. Bazı hatiplerin sözleri asla fırkanın temayülat-ı umumiyesi (genel eğilimi) halinde tefsir olunamaz. Bunu sırf efkar-ı umumiyede yanlış bir fikir hasıl olmamak için tasrih ediyorum."

Başvekil İsmet Paşa 30 Ağustos 1930 tarihinde demiryolunun Sivas'a ulaşması nedeniyle düzenlenen törende Chester Projesi'ni şöyle hatırlamıştır; tekraren veriyorum:[29]

"Milli Mücadelenin silah safhası hitam bulduktan sonra, daha sulh olmadan evvel Büyük Millet Meclisi Hükümeti oldukça vasi (geniş) mikyasta şimendifer elde etmek için Chester mukavelesini yaptı. Bu mukavele sulh müzakeratını (barış görüşmelerini) o kadar zehirledi ve müşkülata uğrattı ki, bir aralık [30] bu yüzden sulh şüpheli anlar geçirdi.

"Sulhu tehlikeye düşürecek kadar Büyük Millet Meclisi Hükümetlerini teşebbüse sevk eden ihtiyaç elbette gayri kabili tehir olan başlıca ihtiyaç olmak gerekir."

Demiryolu ihtiyacı işte böyle, ertelenmesi mümkün olmayan bir ihtiyaç idi. Ancak Chester İmtiyazı barışı tehlikeye düşürmemişti. Tam tersi. 13 Temmuz günü çekilen cevabi telgraf ve Söyleşi İsmet Paşa'nın endişesinin yersiz olduğunun kanıtlarıdır... Aydınlarımız Bunları Düşünme-

29 Bkz. S. 20

30 12 Temmuz 1923 gününü kastediyor

li: İngiliz Gizli Telgraflarında 12 ve 13 Temmuz Günleri - İngilizler kendi aralarında neler söylemişler?

Araştırmacı Salahi Sonyel'in[31] Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan son kitabının adı: 'Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası'. Bu kitapta yer alan 12 ve 13 Temmuz 1923 günleri Lozan'daki İngiliz baş delegesi Rumbold'dan Londra'ya (Curzon'a) çekilen gizli telgraflara dayalı olarak Sonyel'in şu tespitini alıntılıyorum:[32]

"İmtiyazlar Sorunu

"...9 Temmuz'a doğru genel borç sorununun bir çözüme bağlanmasından sonra, İsmet Paşa, imtiyazlar konusunda bir uzlaşmaya varmaya hazırlanıyordu.

"Türklerden, İngiliz *Vickers Armstrong* [33] ve Fransız *Regie Generale* firmalarının imtiyazlarını[34] onaylamaları, yerlerine yenilerini koymaları, ya da onlara on yıl süre ile tercih hakkı tanıyarak tazminat ödemeleri; İngiliz sermayesiyle çalışan Türk Petrol Şirketi'nin *(Turkish Petroleum Company)*[35] haklarını tanımaları isteniyordu.[36] **Ancak, bu imtiyazlar Amerika'nın ticari çıkarlarına, özellikle Chester imtiyazına ters düşüyordu.** Lozan'daki Amerikalı temsilci Grew, Müttefiklere imtiyaz tanıyan

31 Ingiltere'de yaşayan gerçekten ciddi bir araştırmacı olan Salahi Ramadan SONYEL, Kıbrıslı bir Türk'tür.

32 Sonyel, a.g.e., s. 200-201

33 Bu firma 1938 Kalkınma Planı'nda öngörülen Çatalağzı termik santralinin yapımına, Bayar Hükümeti'nin imzaladığı 16 milyon Sterlinlik kredi kapsamında, 1946 yılında başlamış ve 1948 yılında tamamlayarak hizmete açmıştır.

34 Osmanlı döneminde verilen

35 Bu şirket sonuçta Irak petrollerini işletecektir. Amerikan Standard Oil bu şirkete ortak olduğu için Chester Grubu aradığı sermayeyi bulamayacaktır.

36 Rumbold'dan Curzon'a telgraf – 9 Temmuz 1923.

maddelerin antlaşmadan çıkarılmasını istiyor; Amerika'nın Türklerle ayrı bir ticaret antlaşması[37] imzalayacağını söylüyordu.[38] Grew,

İsmet Paşayla yaptığı görüşmede, Chester İmtiyazı'nın geçerli olup olmadığını soruyor; Türk Petrol Şirketi hak iddialarının bir hakem (yargı) kuruluna sunulmasını öneriyordu.[39] Bu öneriyi kabullenen İsmet Paşa.... Ankara'ya gönderdiği telyazısında,[40] Hükümeti... imtiyazlar sorununu bir çözüme bağlamaya çağırıyor;[41] ama Chester İmtiyazı'nı tehlikeye düşürmekten çekinen BMM yönetimi, onun bu önerisine uymuyordu."

Bu metni çeşitli açılardan yorumlamak mümkündür. Ben önemli bulduğum, düşündürücü bir konunun altını çizmek istiyorum:

Sonyel'in kitabı münhasıran İngiliz Belgelerine dayalı olduğuna göre, İstanbul'dan 15 Temmuz 1923 günü Lozan'a çekilen telgraf nasıl olmuş da Lozan'dan İsmet Paşa'nın 12 Temmuz günü, Başbakan Rauf Bey'in de 13 Temmuz günü çektiği telgraflardaki bilgileri içermiş? **Meğerse İngilizler Lozan telgraflarını anında çözer ve okurlarmış!** Bu konuda şu kaynakta, İngilizlerin Lozan telgraflarını nasıl çözdüklerine ilişkin çok bilgi var: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma Merkezi yayını: The Turkish Yearbook of International Relations (Milletlerarası Münase-

37 6 Ağustos günü imzalanan 'ABD ile Türkiye Arasında Genel Antlaşma' Bu antlaşma bazı kaynaklarda Türkiye – ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması olarak verilmektedir.

38 Rumbold'dan Curzon'a iki telgraf – 29 Haziran ve 12 Temmuz1923

39 Lozan'da özel görüşme 12 Temmuz 1923. Rumbold'dan Curzon'a telgraf – 15 Temmuz 1923

40 12 Temmuz 1923 tarihli – Bkz. EK – 5.

41 İstanbul'dan Yüksek Komiser vekili Henderson'dan Rumbold'a telgraf – 15 Temmuz 1923.

betler Türk Yıllığı) Cilt XXm: 'Secret Intelligence at Lausanne – Lord Curson and the Use Secsret Intelligence at the Lausanne Conference' Keith Jeffrey & Alan Sharp, sayfa 79 – 87.

Ayrıca BMM Hükümeti, 13 Temmuz 1923 tarihli cevabi telgrafı Gazi Mustafa Kemal ile birlikte kararlaştırdığını bildirmişti. 13 Temmuz günü Gazi Mustafa Kemal'in Amerikalı Marcosson ile nasıl konuştuğunu gördük. Burada *çekinen* değil, meydan okuyan bir üslup söz konusu. Müttefikler için de **'Ahır Yemliğindeki Köpekler'** deyimini kullanmış.

Bu bölümü şu amaçla veriyorum. Görüldüğü gibi Lozan'da olup bitenler hiç de gizli kalmamış ve taraflar gelişmelerden nerdeyse anında bilgi sahibi olmuşlar. Bu konuda Amerikalı Grew'a da çok iş düşmüş!

Chester İmtiyazı'nın değerlendirilmesi ve yorumlanmasının doğru yapılabilmesi için şu kaynakların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekiyor:

- 13 Temmuz 1923 tarihli Söyleşi
- 12 ve 13 Temmuz tarihli telgraflar
- Grew'un Anıları (Turbulent Era – Lozan Günlüğü)
- Ali Naci Karacan'ın kitabı

Bunları incelemediği için de Can yanlış bir nihai değerlendirme yapmış.[42]

42 Bkz. sayfa 81.

Chester İmtiyazı'nı Doğru Algılayan *ve* Doğru Yazanlar

M. Arslan Abisel (1948)

TCDD Harekat Dairesi Başkan Yardımcısı iken yayımlanan Abisel'in kitabı, Chester İmtiyazı'na bir demiryolcunun nasıl baktığını gösterdiği için önemlidir. Kitabın 20-21inci sayfalarından kısa bir bölümü alıntılıyor belge niteliğindeki diğer bölümleri EK - 6'da veriyorum:

> "5 Mayıs 1922'de Amiral Çester'in oğlu Artür Çester ve aslen Kanadalı olan yüzbaşı Kenedi, eski Çester Projesi teklifini tazelediler.[43] **Memleketi biran evvel demiryol ve limanlarla cihazlandırmak hedefini güden TBMM Hükümeti, projeyi alaka ile ve müsait karşıladı.**[44] Teklif sahiplerinin o zamanki mali salahiyet ve iktidarlarını tetkik ettiren hükümet, mezkür müteşebbislerin gereken teminata malik oldukları neticesine vararak 1909 projesini müzakerelere esas alarak bazı değişikliklerden sonra kabul etmiştir. Mukavele[45] Meclis'e sevk edilmek 22 Ocak 1923'te bu teşebbüsün hararetli taraftarlarından olan Bayındırlık Bakanı Fevzi Bey tarafından Vekiller He-

43 TBMM Hükümeti'ne

44 Tezel ve Can'ın sonuç yorumları ile bu tespiti karşılaştırınız.

45 İmzalanmamış sözleşme metinlerini kastediyor

yeti'ne gönderildi. 9 Nisan 1923'te de 327 sayılı kanunla kabul edildi. Bu kanunun birinci maddesine göre

"TBMM Nafıa Vekili ile Amerika Hükümeti Müttehidesi'nin Delavar Hükümeti kavaninine (kanunlarına) *tevfikan* (uyarınca) *teşekkül etmiş 'Ottoman Amerikan Development Kompani' vekilleri Mister A. Kleyton-Kenedi ve Artur Çester beyinlerinde* (aralarında) *demiryollar ve limanlar inşa ve işletilmesi ve demiryollar güzergahının her iki tarafından ve yirmişer kilometrelik sahadaki maadinin* (madenlerin) *işletilmesine dair olan merbut Mukavelenamei İptidaiye* (ön sözleşme) *ve Mukavelenamei Esasiye* (esas sözleşme) *ve Mukavelenamei Müzeyyele* (ek sözleşme) *ve Şartnamei Fenniye* (teknik şartname) *melfufu tadilname* (ekler ve değiştirme bilgileri) *dairesinde kabul edilmiştir."*

"Çester Projesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaset ve demiryol tarihlerinde üzerinde durulmıya değer bir fasıl teşkil eder. Bu meseleyi gelecek nesillerin[46] nazarları önüne sermek ve bundan ibret dersleri almasını sağlamak lazımdır. Kaldı ki, bugün[47] dahi birçok kimseler bu proje hakkında yanlış bilgilere sahiptirler. Bu projenin esaslı temellere istinat etmediği, Çester'in sergüzeştçi olduğunu yazan ve iddia edenler vardır. **Şurasını belirtmek gerektir ki, bu proje bidayette ciddi idi. Gerek Amerika Devleti gerekse Amerika maliyecileri tarafından desteklenmekte idi. Esasen böyle olmasaydı Cumhuriyet'in uzağı gören idarecileri projeyi kabul etmezlerdi."**

46 Gelecek nesiller bambaşka şeyler yazıyorlar 2000'li yıllarda. Bkz. Yalanlar

47 1948

Abisel bu tespitten sonra ATATÜRK'ten kaynak vermeden bir alıntı yapmıştır. Ben, daha uygun gördüğüm için bu noktada Gazi Mustafa Kemal'in 1 Mart 1923 TBMM Açış Nutku'ndan ilgili bölümü veriyorum:

> "Anadolu'nun mühim ticaret nukatından (noktalarından) biri olan Mersin'de bir liman inşa ve işletilmesi hakkında müracaat eden talibi imtiyaz ile müzakerat (görüşmeler) icra edilmiş ve tarafeynce (iki tarafça) bilitilaf tanzim kılınan (üzerinde anlaşma sağlanan) mukavelat layihaları (sözleşme taslakları) Meclis'e takdim kılınmıştır.
>
> "Her memleketin hayat damarlarını teşkil eden demiryollarını tevsian (genişleten) Anadolu'ya tatbik etmek ve malum olan istikametlerde en esaslı hatları inşa ederek işletmek üzere müracaat talibi imtiyazlar ile vekaleti iadesi (ilgili bakanlığı) arasında müzakerat icra edilmiş ve binnetice tarafeynce bilitilaf tayin ve tespit kılınan mevad ve ahkamı muhtevi mukavelat ve müteferriatına (ayrıntılarına) ait levayih (lahiyalar) Meclisi Alinize takdim kılınmıştır.
>
> **"Efendiler, demiryol ve limanlar ve mümassilleri** (benzerleri) **gibi pek muhtaç olduğumuz tesisatı cesimenin** (büyük tesisatın) **yeniden inşa ve işletilmelerindeki siyasetimiz, kavanini hazıra ve müstakbelimize** (var olan ve gelecekte var olacak kanunlarımıza) **tabi olmak ve bu bapta** (hususta) **kabul ettiğimiz milli prensiplere tatabuk etmek** (uymak) **şartıyla müracaat edecek ecnebi sermayelerini memnuniyetle kabul etmektir.**

Görüldüğü gibi Gazi Mustafa Kemal, 1 Mart 1923 günü TBMM'de Chester Projesi'nin, adını telaffuz etmeden, TBMM'de sunulduğunu ve kanunlarımıza ve ulusal ilkelerimize sadık ka-

lacak yabancı sermayeyi kabul etmek yönündeki siyasetini çok sarih bir şekilde açıklamıştır.

Milli duruşlu, gerçekçi tavırlı, akılcı çözümden yana bu siyaseti '**mandacılığın özünde yatan iktisadi teslimiyetçilik**' olarak tanımlamak, *bence,* çok yanlıştır.[48]

Açış Nutku'nun demiryolları bölümünün son paragrafı, o tarihte yabancı şirketler tarafından işletilmekte olan hatlarla ilgilidir:

> **"Mevcut müessesatın** (tesislerin) **mukavele ve şartnamelerine mütekabilen** (karşılıklı olarak) **riayet,** (sadık kalmak) **gerek bu müesseselerin ve gerek memleketimizin menfaati için lazımdır."**

Yabancı şirketlerin işletmekte oldukları hatların millileştirilmesi 30'lu yıllarda Ali Çetinkaya'nın Bayındırlık Bakanı olduğu dönemde tarafından hızlandırılarak tamamlanacaktır. 1923'de hedef önce barışın sağlanması ve devletin kurulmasıdır. Ama yine de sözleşme ve şartnamelere karşılıklı olarak uymak ilkesini hiç çekinmeden ortaya koymaktadır.[49]

Dr. Selim İlkin (1981)

'Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu - Bildiriler ve Tartışmalar' içinde '1922 – 1923 Yılları Türkiye'sinde bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi' Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984

"A – 1922-1923 yıllarında son derece güç koşullar içinde bulunan Türkiye, Chester Projesi'ne iki nedenle büyük önem

48 Bkz. sayfa 78

49Abisel'in kitabındaki 'Chester Projesi'nin Tarihçesi – Chester Projesi ve Dünya Basını – Chester Projesi'nin Feshi' için bkz. EK - 6

vermiştir:

a) Proje dolayısı ile sağlanacak ABD desteğini, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer batılı devletlere[50] karşı kullanmak,

b) Türk kanunlarına saygılı olmak şartıyla yabancı sermayeye ve bunun özel bir şekli olan imtiyazlı şirketlere açık olduğunu göstererek, barış görüşmelerinde, kapitülasyonların kaldırılmasını sağlamak,

"Chester Projesi, Türkiye tarafından bir dış politika aracı olarak görülmüş ve bu amaçla kullanılmıştır.[51] Söz konusu politikanın, başarısını, (ileride) çok daha geniş kapsamlı araştırmalar yaparak, değerlendirmek mümkündür.[52]

"B – Türkiye'nin daha çok bir dış politika unsuru olarak gördüğü bu anlaşmayı[53] imzalandığı dönemin koşullarından soyutlayarak, rejimin niteliğini saptamak için kullanmak, yanıltıcıdır.[54]

"1923 Türkiye'sinin ekonomik niteliğinin doğru saptanabilmesi için hiç olmazsa aynı yıl içinde yapılmış iki önemli girişimin de dikkate alınması gerekir. Bunlardan birincisi, başkentin yüzyılların İstanbul'undan Ankara'ya taşınmasıdır. İkincisi uygulanacak ulaştırma politikasının ilk esaslarını koyan Umur-u Nafıa Programı'nın yayımlanmasıdır.[55]

50 'Ahır Yemliğindeki köpekler' Bkz. sayfa 115

51 Bir çok yazarın algılayamadığı temel ilke budur.

52 Elinizdeki çalışmanın amacı bu politikanın başarısını değerlendirmektir.

53 Chester Imtiyazı

54 Yazarın dipnotu: Bkz. Vatan Gazetesi: 6, 13 ve 14 Kasım 1923 (Samsun-Sivas hattı ile ilgili yazılar)

55 Yazarın dipnotu. Sn Ilkin, '1850-1950 Yıllarının Nafıa Programlarının incelenmesi' başlıklı bir çalışmanın yayımlanacağını açıklamıştır. Bildiğim kadarı ile bu çalışma yayımlanmamıştır.

"İki girişim bir arada incelendiğinde 'ulusal' ekonomi yaratma çabaları daha iyi belirecektir. Önceki dönemin dış pazarlara dönük demiryolu hatlarının, yeni eklerle Ankara'ya ve birbirine bağlanması öngörülmüştür. Topolojisi değişecek demiryolu şebekesi ve buna bağlı karayolları sistemi ile iç pazarı bütünleşmiş bir ulusal ekonomi yaratarak, Cumhuriyeti temellendirme girişimleri, HEP O YILLARIN ÖNEMLİ ATILIMLARIDIR.

"C – 1920 – 1939 dönemindeki iktisadi yapıyı daha iyi anlayabilmemiz için gerekli ticari, mali ver sanayi kuruluş verileri yok denecek kadar azdır, incelenmemişlerdir.

"Bu önemli eksikliğin giderilmesi iktisat tarihimizin ana çerçevesini çizen yorumlara da kapsam ve derinlik kazandıracaktır."

Prof. Dr. Yüksel Ülken[56] (1981)

Sempozyum'da Selim İlkin'in tebliğinden sonraki tartışma bölümünde yorumları:

"Burada söylenecek, doğrudan doğruya o günün koşulları içinde böyle bir projenin ele alınmasıdır ve ATATÜRK'ün kişiliğinin temel öğesi sayılan, gerçekçiliğinin çok tipik davranışlarından biridir. O bakımdan Chester Projesi'ni incelerken...Birinci Meclisin anti-emperyalist niteliği üzerinde gölge düşürücü bir yorum kesinlikle haksızlıktır, yanlıştır. İçinde bulunduğu ortama göre değerlendirilirse, böyle bir yorum yapmanın hiçbir zaman imkanı yoktur."[57]

56 Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu, 1981 – Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 'Bildiriler ve Tartışmalar' 1984 – Sayfa 783-784

57 A.g.e. s. ?

İki büyük gazeteciden Chester İmtiyazı yorumları

Ali Naci Karacan [58]

"Amerika'nın bu yeni vaziyeti niçin aldığı düşünülünce hatıra 'Çester Projesi'nin gelmemesi kabil değildi..."

Ahmed Emin Yalman[59] **(1970)**

İkinci gazeteci de birinci gibi konuyu doğru ve önyargısız kavramış olduğundan yorumu da yanlış olmamıştır. Devrin ünlü gazetecisi Yalman şöyle yazmış:

> "Bu seçim[60] hazırlığı ve Lozan Konferansı'ndaki fasıla devrinde ortalıkta iyimser ve rahat bir hava esmesinin başlıca sebebi, Amiral Colby M. Chester adında bir Amerikalı tarafından daha 1908 yılında ortaya atılan, on beş yıl arkası bırakılmayan büyük projeye artık olmuş, bitmiş bir şey gözüyle bakılmasıydı.

"Bu projeye göre Amerikalılar, Merkezi ve Doğu Anadolu'da 4300 kilometrelik demiryolu hattı yapacaklardı. Memleketi baştanbaşa imar edeceklerdi. Ankara civarında yepyeni ve modern bir şehir kuracaklardı. Demiryolları için bir zamanlar[61] yapıldığı gibi, devletten kilometre garantisi filan diye bir şeyler istemiyorlardı. Hattın iki tarafından yirmişer kilometrelik sahalarda bulunan maden imtiyazlarının kendilerine verilmesini yeter buluyorlardı.

58 Lozan ve Ismet Paşa, s. 17-18 - (1943)

59 'Gördüklerim ve Geçirdiklerim' başlıklı kitabının 3'üncü cildinden alıntı. 1970 (Sayfa 53 – 56)

60 2. Meclis için yapılacak seçim

61 Osmanlı döneminde

"Amiral Chester'in Amerika'nın çok mühim bir şahsiyeti bulunması, kurduğu Osmanlı-Amerikan Gelişme[62] Şirketi'nde nüfuzlu adamların ve bu arada Panama Kanalı'nı yapan meşhur General G.W. Golthas'ın yer alması, herkeste tam bir güven yaratmıştı. Lozan Müzakereleri esnasında Amerika Hükümeti'nin Chester grubunu destekler gibi görünmesi ve bu grubun ciddiliği hakkında hiçbir taraftan bir itiraz sedası yükselmemesi, Amerika'nın Türkiye'nin iktisadi kaderine ilgi duyduğu, buraya yüzlerce milyon Dolar sermaye akıtacağı ve Avrupa emperyalizminin oyunlarına karşı bizim sıkı bir yol arkadaşımız kesileceği hakkında en küçük bir şüphe bırakmıyordu. Hele Avrupa devletlerinin iktisadi istekleri yüzünden Lozan'daki barış konuşmalarının fasılaya uğradığı bir devirde Amiral Chester grubunun oynadığı rol bizim için gökten inmiş bir imdat kuvveti etkisi yapıyordu."

Chester Projesi 8 ve 9 Nisan 1923 günleri TBMM'de görüşülmüş ve 29 Nisan günü imzalanacak sözleşmeler onaylanmıştır. Bu görüşmelerden önemli beyanlar:

Nafıa Vekili (Bayındırlık Bakanı) Fevzi:

"Projenin kabulü Doğu Vilayetlerimizin gelirini çoğaltacak, işlenmemiş bir halde bulunan madenlerimizden faydalanmak imkanını sağlayacaktır."

Başbakan Rauf (Orbay):

Projeye dair olan imalı sözlere, dış propagandalara önem verilmemelidir. Bütün memleketin demiryollarına ihtiyacı vardır. Esaslı ulaştırma vasıtaları halkımıza yeni gelişme imkanları verecektir. **Hattın askeri önemi büyüktür.** Milletin yaptığı inkılap temelinin son taşını da Meclis koymalıdır. **Bu projenin**

gerçekleşmesi sayesinde askeri kudretimiz dört misli artacaktır. Projenin siyasi tesirleri daha da derindir. Eğer memleketimizin bir daha istilaya maruz kalmasını istemiyorsak, nüfusumuzu çoğaltmak, geliştirmek, hareketli bir hale koymak için bu fırsattan faydalanmalıyız.

Kısa bir süre sonra Bayındırlık Bakanı olacak ve demiryolu konusunda uzman Muhtar[63]:

"Projenin bir kusuru varsa, o da çok iyi olmasıdır."

"Türk iktisadi hayatında Amerika'nın daha barış meydana gelmeden, başrole geçtiğini ve Avrupalılara ait bütün hesapların altüst olduğunu belirten 9 Nisan kararı,[64] Avrupa'da bir bomba tesiri yapmış, herkesi şaşırtmıştı... **Avrupa devletlerinin bizi iktisadi baskı altında tutmak ve iktisadi menfaatlerimize aykırı bir sulh imza ettirmek yolundaki emel ve ümitleri Chester Projesi sayesinde suya düşmüş, cepheleri ikiye bölmüştür.**

"Kasım 1923'te grup Amerika ve Kanada'da sermaye bulmaktan ümidini keserek Londra ve Paris mali muhitlerine başvurmuş, fakat netice alamamıştır.[65] 17 Aralık 1923 Nafıa Vekili Muhtar Bey, Chester İmtiyazı'nın iptal edildiğini, bu meselenin Türk-Amerikan barış muahedesinin[66] müzakeresi sırasında yeniden ele alınacağını ilan etmiştir.

"Böylece en karanlık günlerde gönüllere ferahlık veren ve

62 'Ottoman-American Development Company'

63 Muhtar Çilli – Lozan'daki Türkiye Heyeti'nde danışman. Daha sonra Trabzon milletvekili ve Bayındırlık Bakanı

64 Meclis'in 29 Nisan günü imzalanacak Chester Projesi sözleşmelerinin onay kararı

65 Amerika ve Kanada'da parasal destek bulamayan şirketin Avrupa'da sonuç alması imkansızdı

66 Sözleşmeleri iptal eden yazının metnini bulamadım.

yurdun kısa zamanda Amerika'nın yardımıyla cennete çevrilmesi ümidi ile ilgisi olan çok tatlı bir rüya tamamiyle söndü. Bununla beraber Lozan Konferansı'nın fasılaya uğradığı sıralarda bu proje Ankara tarafından bir manevra vasıtası diye ustaca kullanıldı. İkinci Lozan Konferansının arzumuza uygun bir şekilde sona ermesine çok faydası dokundu."

Prof. Dr. Bige Sükan[67]

"Chester Projesi hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, bu konuda şimdiye kadar yapılan bilimsel çalışmalarda da sıkça vurgulanan iki ilginç olgu karşımıza çıkmaktadır: birisi yeni Türk Devleti'nin topraklarını emperyalist güçlerin işgalinden kurtardıktan sonra ticaret anlaşmalarıyla, borç sözleşmeleriyle, Düyun-u Umumiye teşkilatıyla Osmanlı Devleti'ni yarı sömürge haline getiren devletlerle bu kez diplomasi masasında yüzyıllık sorunlarını çözmeye çalıştığı bir dönemde yabancı bir çıkar grubuyla bir imtiyaz anlaşması yapması, diğeri ise Chester Grubu ile yapılan imtiyaz anlaşmasının TBMM'de onaylanmasına karşın Chester Projesi'nin eyleme dökülememesi. TBMM Hükümeti, bir yandan Chester İmtiyazı kanalıyla Lozan'da İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletler karşısında ABD desteğini sağlamak, diğer yandan Lozan görüşmelerinin kesinti-

67 Lozan'da Chester İmtiyazı'na karşı en sert tepki Fransızlardan gelmişti. Fransızlar demiryolu yapımında kendilerine daha önce verilmiş haklar bulunduğunu iddia ederek barışı tehlikeye düşürecek ölçüde itiraz etmişlerdi. İsmet Paşa 22 Nisan 1923 tarihli telgrafı Fransızların bu tepkileri nedeniyle çekmişti. 12 Temmuz 1923 tarihli telgrafta da barışın Chester kayasına çarptığını belirtmişti.
Sayın Prof. Dr. Bige Sükan'ın, Fransız kaynaklarına dayalı olarak yaptığı çalışma, Chester İmtiyazı'na Fransız bakış açısını gösteren tek eserdir. Sayın Sükan'ın izni ile bu değerli makalesinin (Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi) son bölümü, 'Chester İmtiyazını Doğru Yazanlar' bölümüne alınmıştır.

ye uğradığı bir dönemde Amerikalılarla bir imtiyaz anlaşması imzalayarak yabancı sermayeye karşı olmadığını göstermek, dolayısıyla görüşmelerin kesilmesinde önemli rol oynayan kapitülasyonların kaldırılmasını sağlamak istiyordu...TBMM'nin Chester Projesi'ni onaylamasının bir başka temel nedeni olarak, karşımıza Osmanlı'dan ekonomik ve mali bir enkaz devralmış, ancak çağdaş, tam bağımsız ve kalkınmış bir ülke olmak isteyen, ne var ki kalkınma hamlesini kendi olanaklarıyla gerçekleştiremeyecek bir durumda bulunan bir devletin içinde bulunduğu güç koşullar çıkmaktadır. Ve de TBMM Hükümeti, Meclis'te, demiryollarını kendi olanaklarıyla yapma gücüne sahip olmadığını, bu nedenle yabancı sermayeye başvurmak zorunda olduğunu açıkça ilan etmişti. Bunun yanı sıra hükümet çevrelerine göre, Amerikalı sermayedarlara tanınan maden ayrıcalığı yabancı sermayenin Türkiye'de yapacağı alt yapı yatırımlarının ödenmesi gereken bir bedeliydi.

"Araştırmamıza konu olan ve ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaptığı sermaye yatırımlarıyla ve verdiği borçlarla Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik açıdan üstün bir konuma sahip olan, Birinci Dünya Savaşı öncesi ise %59 oranında bir payla toplam yabancı sermaye yatırımları içinde birinci sırada yer alan ve TBMM Hükümeti ile imzaladığı 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile yaptığı yatırımların ve verdiği borçların geleceğini bir süre için de olsa korumaya çalışan Fransa, ABD'nin 1922 başlarından itibaren başta Türkiye olmak üzere Yakın-Doğu'da ekonomik nüfuzunu artırma çabalarını dikkatle izlemeyi ihmal etmiyordu. Fransızlar, Amerikalı sermayedarların özellikle demiryolu ve liman yapım imtiyazı almak için Ankara Hükümeti ile görüşmelerinden, en çok da daha başından beri kendi nüfuz alanlarını tehdit eden Chester Demiryolu Projesi'nden rahatsız oluyorlardı. Ve de son derece iyi çalışan is-

tihbarat ağları vasıtasıyla, özellikle Ankara'daki temsilcileri Albay Mougin kanalıyla Chester Projesi ile ilgili gelişmeleri yakından takip eden Fransız yöneticileri, aldıkları raporlar ışığında, Türk yetkililerinin ülkenin ekonomik açıdan kalkınabilmesi için yeterli sermayenin bulunmadığının bilincinde olduklarını ve ihtiyaç duyulan sermayeye yalnızca ABD'nin sahip olduğuna inandıklarını biliyorlardı. Bununla birlikte Chester Grubu ile imtiyaz anlaşmasının imzalanmasına ve TBMM'de onaylanmasına şiddetle tepki gösteren Fransız resmi çevreleri, Türkiye'den gelen ve "Türk Hükümeti'nin Amerikalılara yanaşmayı çıkarları açısından daha yararlı bulduğu, şiddetle paraya ihtiyaç duyan Ankara'nın Chester Projesi'ni kabul ettiği ve Lozan görüşmelerinin kesildiği bir dönemde TBMM'de anlaşmayı onaylayarak Lozan'da (ikinci dönem oturumlarda) ABD desteğine sahip olmak istediği" yönünde bilgiler içeren raporlarla Chester İmtiyazı'nın Ankara tarafından kabul edilmesinin nedenlerini anlamaya çalışıyorlardı.

"Başlangıçta bir demiryolu projesi iken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol imtiyazı projesine dönüşen Chester Projesi'nin başarı şansı konusunda ise Fransızlara çelişkili bilgiler geliyordu. Buna karşın, örneğin Mougin, başlangıçta projenin başarı şansının bulunduğuna inanırken imtiyaz anlaşmasının TBMM'de onaylandığı günlerde projenin hayata geçirilemeyeceğini Paris'e bildiriyor ve bu görüşünde de haklı çıkıyordu. Şöyle ki, Mezopotamya petrollerinden, dolayısıyla Musul petrollerinden pay almak isteyen Standard Oil Co.'nin başını çektiği Amerikan petrol grubu, Lozan'da, bir yandan İngiliz sermayesinin egemen olduğu, ancak Fransızların da %25 hisseye sahip olduğu Turkish Petroleum Co.ile ortaklık görüşmelerini sürdürmeye devam ederken diğer yandan Musul'un Türkiye'ye bırakılmaması yönünde kulis yapıyor, ayrıca ABD Hükümeti üzerinde baskı

yapıyordu. Turkish Petroleum Co.'deki hisselerini koruma kaygısı içindeki Fransızlar ise, Mezopotamya petrollerindeki haklarını garanti altına alabilmek için Lozan'da Musul'u Türklere bırakmak istemeyen İngilizlere destek vermekten kaçınmıyorlardı.

Sonuç olarak, gerek büyük devletlerin petrol çıkarlarının gerekse Chester Grubu ile Standard Oil'in başını çektiği Amerikan petrol şirketleri arasındaki rekabetin ve de Lozan sonrası Amerikan Dışişleri'nin açıkça dev Amerikan şirketlerinden yana tavır almasının hem Musul sorununun hem de Chester Projesi'nin geleceğinde belirleyici rol oynadığını söylemek kanımızca gerçek dışı bir yaklaşım olmayacaktır."[68]

Levon Maraşlıyan (kendi - Ermeni - açısından yazmış)

LEVON MARAŞLIYAN BİR ERMENİ BİLİMADAMI
1990 YILINDA XI. TÜRK TARİH KONGRESİ'NDE
TÜRKİYE ALEYHİNDE TEBLİĞ VERMİŞ!

Türk Tarih Kurumu da bu tebliği yayımlamış, kalıcı olsun diye. Marashlian uzun tebliğine birkaç Türkçe cümle ile başlamış:

"Önsöz olarak demek isterim ki, biraz sonra sunacağım konuşmamdaki delil ve yorumlar, gelecekteki Türk-Ermeni yakınlaşmasının teşviki amacıyladır.

"Sunacağım delil ve yorumları çoğunuz kabul etmeyebilirsiniz, fakat ümidim, benim ilerdeki Türk-Ermeni yakınlaşmasını içtenlikle arzuladığımı kabul etmenizdir. Ve ümid ederim ki, sizler Türk Ermeni ilişkilerinin uyumlu

68 Bige Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi", Ankara Üniversitesi Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:24 (Kasım 1999-2003), s. 553-554.

bir şekilde tarihi gerçeklerin temeli üzerine oturtularak yapılan diyalog ve karşılıklı uzlaşma yoluyla olacağını kabul edersiniz."

Ne güzel değil mi? Uzlaşma ve yakınlaşma isteyen bir Ermeni bilim adamı. XI. Türk Tarih Kongresi'nde konuşuyor, 5-9 Eylül 1990. Bir sonraki ve Türkçe Önsöz'ün son cümlesi de şöyle:

"Ermenilerin **soykırıma uğraması** nedeniyle ailemin, anavatanımız olan Anadolu'dan **sürgün edilmesinin** sonucu olarak, Türkçemin iyi olmaması sebebiyle konuşmamı İngilizce olarak yapacağım."

Maraşlıyan'ın bir web sitesi var. Ana Sayfasını EK – 8 olarak veriyorum.

Belge Uluslararası Yayıncılık (İstanbul), 2000 yılında Maraşlıyan'ın tebliğinin çevirisini, Ragıp Zarakolu'nun önsözü ile yayımladı. Bu kitap 2009 yılında Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde yok; hem de Kurum'un Ermeni Araştırmaları konusunda çalışmalar yapan, özel ödenekli, özel yapılı, özel yetkilerle donanmış bir birimi olduğu halde. Nedenini anlamış değilim.

Zarakolu'nun önsözünde Chester İmtiyazı'na değinilmemiş. Maraşlıyan'ın tebliğinde ise Chester Projesi adeta odak noktası. Tebliğin Chester İmtiyazı bölümünün kısa bir özetini burada, tamamını EK – 8 olarak veriyorum:

"...yakında Lozan'da yapılacak barış konferansında Amerika'yı temsil eden delegelerin[69]çeşitli ekonomik projelerin geçerliği ve yaşayabilirliğini sağlamak için güçlü bir tavır alma eğiliminde olduğu açıktır. Belki de en önemlisi Chester Projesi (ya da İmtiyazı) idi. Chester Projesi'nin başarısı Ermenile-

69 Grew ve diğerleri

rin hak ettiği toprakları Türklerin elinde tutmasıyla bağlantılı olduğu için, İmtiyaz'ı savunmak aynı zamanda Ermenilere karşı çıkmak anlamına geliyordu. Ermenilere karşı çıkmak da insan hakları ihlallerini ve mülklerini kaybetmelerini küçümseyerek[70] Türk imajını parlatmayı gerektiriyordu..."

"...Chester'in çılgınlığının[71] bir motivasyonu ve yöntemi de vardı:

"Türkiye ve Kemal'in Amerika'ya bakışlarındaki istekliliği keşke ifade edebilsem. İş adamlarının dostça yaklaşımlarda bulunabileceğini umuyorum. İstedikleri tek şey adil bir anlaşma, Türklerin doğumla[72] kazandıklarını riske atmayacak şekilde yapılacak işler. Türkiye'de yüzlerce kez ve önemli insanlar tarafından şöyle söylendiğini duydum:

"Amerikalılar, Türkiye'nin zararından siyasal yarar aramayan tek güçlü halktır. Yıllarca Avrupalıların sömürüsüne maruz kaldık. Amerikalıların buraya gelmesini istiyoruz. Onlarla birlikte iş yapmak istiyoruz."

Son paragraf, Gazi Mustafa Kemal'in 13 Temmuz günü Marcosson'a söylediklerinin adeta fotokopisi!

Joseph Grew (ABD'nin Türkiye Nezdinde İlk Büyükelçisi)

Turbulent Era'nın 'Lozan Günlüğü' başlığı altında kısa çevirisinde Chester İmtiyazı hakkında yer alan bölümler:

70 Çeviri çok iyi değil. Ermenilerin insan haklarının ihlalleri ile Ermenilerin mülklerini kaybetmelerinin küçümsenmesinden bahsediyor.

71 Chester'in Ermenilerin aleyhinde, Türklerin lehinde yazdıkları Maraşlıyan'a göre 'Çılgınlık'. Bkz EK - 8

72 Doğma hakkını riske atmayacak, olmalı

"22 Nisan'da[73] İsmet'i ziyaret ettim. Chester İmtiyazıyla ilgili olarak, İstanbul'u terk etmeden önce Amiral Bristol'a söylemiş olduklarını (yani, imtiyaz görüşmelerinin İstanbul ya da Ankara'da yapıldığını ve Müttefiklerin barış istedikleri yolunda samimiyetlerinden şüphe duyduğunu vs) ana hatlarıyla bana da tekrarladı. Bizimle ayrı bir antlaşma yapmak için derhal müzakerelere başlamayı arzu ettiğini söyledi ve böylesi bir antlaşmanın Müttefikler ile bir çözüme ulaşılmasına da hız kazandıracağını belirtti. Birleşik Devletler ile Türkiye'nin sadece bir antlaşmaya varılması ile değil aynı zamanda ekonomik imtiyazlar yolu ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmesini çok arzu ettiğini ve Türkiye'nin Chester İmtiyazı'nı tanımak suretiyle halihazırda iyi niyetini de göstermiş olduğunu beyan etti...

"İsmet Paşa, Fransızların Chester İmtiyazı konusunu konferansa getirerek protesto edebileceklerini anladığını söyledi. Bu konu, gazete manşetlerinden inmediği gibi, hayli sıkıntıya yol açabilecekmiş görünümünü de veriyordu. Bu konudaki tavrımızın ne olacağını sordu. Politikamızın, Birleşik devletlerin meşru ve tabii hakları ile vatandaşlarının meşru haklarını korumaya yönelik ülkemizin geleneksel politikası paralelinde olacağını söyledim. Yine de hükümetimiz bu imtiyaza ilişkin görüşmelere daha önceden iştirak etmemiş olduğu için şu anda konuyla ilgili bilgileri değerlendirmekteydi..."

22 Nisan 1923 günü durum bu idi.[74]

Grew'dan altınlara devam ediyorum:

"Birleşik Devletler hükümeti, Chester İmtiyazı'nı müzake-

73 1923. Pazar günü. İsmet Paşa bir akşam önce Lozan'a varmıştı.

74 Bkz. İsmet Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgraf, sayfa 40-41

re etmemişti ve henüz bütün veçhelerinden haberdar değildi ama vaziyetin baştan sona değerlendirilmesinin ardından tatmin edici bir çözüm bulunabileceğinden emindim...

"Konferansın ikinci safhasının başında koridorlar Chester İmtiyazı ile ilgili konuşmalarla çınlıyor ve Lozan'daki asli görevlerimizden birinin de bu alışverişin korunması olduğuna inanılıyordu. Aslında, bu haliyle Chester İmtiyazı'ndan konferansta resmi olarak hiçbir zaman bahsedilmemişti. Kavgamız 'Açık Kapı' (Open Door) prensibinin korunmasıydı ve biz bu kavgada başarılı olmuştuk..."

Bu bölümü Grew'un kitabındaki önemli bir dipnot ile noktalıyorum:

"İsmet Paşa, 5 Haziran'da Müttefik planlarından Grew'u haberdar etmişti. Konuşma tutanakları aşağıdaki gibidir:

"İsmet, ardından sözü Müttefiklerin, savaş öncesinde kanunen geçerli kılınmamış ama üzerinde çalışmalar başlatılmış olan imtiyazların kabul edilmesine dair bir maddenin antlaşmaya dahil edilmesi için kendisine baskı yapmaya kalkıştıklarına getirdi. Bu planın doğrudan Chester İmtiyazı'nı hedef aldığını söyledi ve barışın gerçekleşebilmesi için Müttefiklerin baskısına boyun eğmek zorunda kalabileceğini de ima etti. Bana bu konuda ne düşündüğümü sorduğunda ben de,

"Türkiye'nin hükümranlığı ile kanuni haklarının tesisi için sürekli mücadele vermiş olan ekselanslarının Müttefiklerin baskısı altında şu anda bu haklarından vazgeçmeyi düşündüğünü mü anlamam gerekiyor?" diye cevap verdim. İsmet, Müttefiklerin hukuki bir meseleyi bir siyasi konuya çevirmeye çalıştıklarını söyledi. Ben de Birleşik Devletler'in Türk hükümetinin, prensipte böylesine büyük önem taşıyan bir konuda geri adım

atmayacağından tümüyle emin olduğumu beyan ettim. Birleşik Devletler'in Chester İmtiyazı'nı müzakere etmemiş olduğunu söyledim. Bu husus bir özel şirketi ilgilendiren, tümüyle özel bir meseleydi ama burada bizi fevkalade ilgilendiren husus söz konusu prensibin tehlikeye düşüyor olmasıydı. İsmet, "Kabul etmemiz halinde Birleşik Devletler'in tavrı ne olur?"

diye sordu.

"Böyle bir durumun Birleşik Devletler ile Türkiye arasındaki ilişkileri ciddi biçimde etkilemesinden korkarım"

diye cevap verdim. İsmet, içinde bulunduğu müşkül durumu ayrıntılarıyla açıklamaya devam etti.

"Söylediklerinizi tümüyle göz önüne alıyorum"

dedim. O da,

"Meseleyi tetkik etme fırsatını bulduktan sonra isterseniz bu konuyu bir de yarın akşam konuşalım"

diye cevap verdi. Ben de,

"Bugün söylediklerime yarın ilave edecek herhangi bir şeyin olacağını tahmin etmiyorum"

dedim. Eğer İsmet bu konuda Müttefiklerin üzerine baskı yapmamı ima ediyorsa bu meseleye Birleşik Devletler ile Müttefikler arasında müzakerelere girişilmesini gerektiren bir konu olarak bakamayacağımı da açık bir şekilde belli ettim. Tam tersine olay tümüyle Türkiye ile Müttefikler arasında bir hadiseymiş gibi görünmekteydi. Bu meyanda, yarın saati aşan müddetle bu tavrımı katı biçimde koruyacak şekilde karşılıklı konuştuktan sonra İsmet yanımdan ayrıldı."

Grew, son oturum hakkında şunları yazmıştır:

"Beni almadıkları son toplantı akşam saat beşte[75] başladı ve kısa bir yemek paydosu haricinde sabahın ikisine kadar aralıksız devam etti. Toplantı bültenleri zaman zaman bana da ulaştırılıyordu.

"İsmet, Harlem polis karakolundaki üçüncü derece muamelenin[76] bir kulüp yemeği gibi[77] görüneceği türden bir muameleye maruz kalmaktaydı. Gözlerinin etrafında halkalar belirmiş, saçları dimdik olmuş bir vaziyette tümüyle bitmiş tükenmiş bir görüntü sergilese de her taraftan gelen saldırılara karşı bir adım bile geri çekilmeden cesur bir mücadele veriyordu.

"Müttefikler son saldırılarını sabahın ikisinde gerçekleştirdikten sonra Türk Petrol Şirketi'nin antlaşmada zikredilmesinden vazgeçmeye ve diğer iki şirket için bizlerin[78] dışarıda bırakılmayacağı bir zarar telafisi düzenlenmesine razı olmuşlardı.

"Ertesi günü İsmet'i gördüğümde on yıl yaşlanmış görünüyordu, yine de kavgamızı kazanmıştık."

75 16 Temmuz günü saat 17:00
76 Çok kaba bir davranışın
77 Lüks bir ziyafet gibi
78 Amerikalıların; diğer iki şirket: Fransız Regie Generale des Chemins de Fer ve İngiliz Vickers-Armstrong Company

Chester İmtiyazı'nı Doğru Algılayan *ama* Yanlış Yorumlayanlar

Prof. Dr. YAHYA S. TEZEL – 1970[79]

"Daha önce de söylediğimiz gibi, Birinci Büyük Millet Meclisi, emekçi sınıflardan değil, sivil-asker bürokratlar, küçük burjuva kökenli aydınlar, yerli iş adamları ve toprak ağaları ittifakımdan oluşan bir iktidardı. Bu iktidarın, uluslararası burjuvaziye, başka bir deyişle uluslararası kapitalizme karşı olmadığını ise, inanıyoruz ki, ortaya koyduğumuz örnek olaylar[80] kesinlikle göstermektedir..."

"Savaş sonunda, Lozan Barış Antlaşması'yla, bir yanda emperyalistlerin bugünkü Türkiye sınırları içinde kukla devletler ve doğrudan sömürge parçaları kurma çabaları başarısızlığa uğratılıyordu. Öte yanda, Lozan'da, Birinci Büyük Millet Meclisi iktidarı, bugünkü Türkiye toprakları üstünde, eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan yarı sömürge olma durumunu sona erdirdi. Emperyalistlerin Türkiye'deki yargı, maliye, posta ve bu

79 'Birinci B. Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı' Siyasal Bilgiler Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 1970

80 Tezel iki örnek vermiştir: Örneklerden biri, Meclis eski İkinci Başkanı ve eski bakan Celaleddin Arif Bey'in zengin bir kömür havzasının ayrıcalığını savaş halinde bulunduğumuz bir ülkenin *"kapitalistlerine"* satmış olması, ikincisi ise Chester İmtiyazı'dır.

gibi konulardaki yetki ve örgütleri kaldırıldı.

"**Ancak Birinci Büyük Millet Meclisi, genel değerlendirmede, uluslararası burjuvazi, başka bir deyişle uluslar arası kapitalizmle uzlaşma içindeydi...** Birinci Büyük Millet Meclisini oluşturan süreç içinde, özellikle Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde ortaya çıkan, Türkiye'yi Amerikan Mandası'na sokma eğilimi unutulmamalıdır. Sivas Kongresi Tutanakları, bugüne kadar sanılanın aksine, Amerikan Mandacılığı'nın ağır bastığını göstermektedir.

> "Her ne kadar daha sonra ortama Mustafa Kemal Paşa'nın anti-koloniyalist stratejisi hakim olduğu için Amerikan Mandat'sı açıkça istenmemişse de, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Chester Grubu'na verdiği ayrıcalık, **mandacılığın özünde yatan iktisadi teslimiyetçiliğin Meclis'e uzandığını** ortaya koymaktadır.
>
> **"Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hızla Amerikan emperyalizminin yörüngesine girmesinin nedenini, sadece İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı uluslararası güç konjonktüründe değil, belki de daha çok Kemalist devrimin başlangıcında ve böylece kendisinde aramalıyız."**

Bu metnin yorumu bir cümleye indirgenebilir: "Bir şablonun penceresinden bakmaya mahkum olanların yapacakları büyük yanlışlar bilgi ve yorumlarının temelini oluşturur".

Tezel de 1970 yılında Chester İmtiyazı'na böyle bir şablondan bakmıştır. Bu bakışa göre, Chester Grubu'na verilen ayrıcalık iktisadi teslimiyetçiliktir. Ayrıca Amerikan emperyalizminin yörüngesine girmemizin nedenini de Kemalist Devrim'de aramamız gerekiyormuş.

Tezel bu makaleyi 1970 yılında yazdığında 13 Temmuz

Söyleşisi'ni bilmiyordu ama hem Ali Naci Karacan'ın 1943 yılında yayımlanan 'Lozan ve İsmet Paşa' adlı kitabını hem de DeNovo'nun 1963 yılında yayımlanmış kitabının sonundaki şu değerlendirmeyi görmüş olması gerekirdi:

> **"Milliyetçi Türkler, kendilerinden önceki Genç Türkler gibi, Chester Projesi'nin ekonomik kalkınma özelliklerini çok cazip bulmuşlardı. Ayrıca Yeni Türkler[81] bu imtiyazı Lozan Konferansı'nın ikinci bölümü başlamak üzere iken ABD'yi Müttefiklerden uzaklaştırmak için diplomatik bir manevra aracı olarak kullandılar."**

Karacan da bu görüşe çok yaklaşmıştır.

Sonuçta, 17 Temmuz 1923'te hem barış sağlanmış, hem ekonomik konularda tüm taleplerimiz karşılanmış hem de Chester İmtiyazı İsmet Paşa'nın 12 Temmuz gecesi endişelendiği gibi barışı engelleyen bir kaya olmamıştı. Birinci Meclis'in 9 Nisan 1923 günü verdiği onay, 29 Nisan'da imzalanan Chester İmtiyazı Sözleşmeleri ve Ankara'nın 13 Temmuz günü ÇETİN bir KAYA gibi durması Barış'ı getirmiştir.

Dr. Bilmez Bülent Can

Can'ın kitabı Chester İmtiyazı konusunda yayımlanmış en kapsamlı çalışmadır. Ana metin 361, Ekler 12, Kaynakça 28, Dizin bölümü 18 sayfa olmak üzere toplam 409 sayfadır. Kitabın kaynakçasında 346 kitap, 2 gazete, 12 yabancı gazete, 9 dergi ve 6 resmi belge kaynak olarak gösterilmiştir.

Can da konulara, olaylara ve kavramlara peşin hükümsüz bakamamış olmanın getirdiği yanlışları yapıyor.

81 1923 yılında Chester İmtiyazı'nı onaylayan Birinci Meclis ile 13 Temmuz günü bu proje hakkında çok olumlu görüşleri açıklayan Gazi Mustafa Kemal'i kastediyor.

Can, kitabının 312'inci sayfada yaptığı,

"Sonuç olarak, 17 Temmuz'da yapılan son toplantıya kadar Musul Sorunu dışında her konuda uzlaşmaya varan taraflar, bu sorunun kesin çözümünü sonraya bırakarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nı imzaladılar."

tespit ile Lozan Konferansı'na son noktayı koyduktan sonra yorumsuz olarak ek bir bilgi vermektedir:

"ABD ile Ankara hükümeti arasında ise 6 Ağustos 1923'te ayrı bir anlaşma imzalandı."

Bir sonraki başlık 'CHESTER PROJESİ'NİN SONU'dur.

6 Ağustos 1923 Türkiye – ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması yorumsuz olarak verilmiştir.

Can, bu kapsamlı çalışmasını şu alıntı ile noktalamıştır:

"Bu çalışmayı[82] Türkiye'de önde gelen bilim adamlarından bir iktisatçının şu ilginç sözleriyle bitirmek istiyorum:

'Lozan Antlaşması'nda emperyalizme verilen tavizler, Chester-tipi teşebbüsler ve (...) yabancı sermaye-yerli sermaye-siyasetçi ortaklıkları, aslında öyle bir tablo koymaktadır ki, bu tablodan siyasi iktidarın emperyalizme ve onun yerli ortaklarına kesinlikle teslim olduğu sonucunu çıkarmak pek de güç olmayacaktır.' " Boratav, 1982:282

Can'ın, 346 kitap bilgisi bulunan Kaynakça'sında şu çok önemli üç kaynak yoktur:

- Lozan Telgrafları'nın ikinci cildi (Chester İmtiyazı ile ilgili telgrafları içeren)
- Ali Naci Karacan'ın 'Lozan ve İsmet Paşa' başlıklı kitabı
- Lozan'daki ABD temsilcisi Grew'un çok önemli anı kitabı.

82 Can'ın kitabı: 'Demiryolundan Petrole Chester Projesi'

Ayrıca Can, Prof. Dr Korkut Boratav'dan yaptığı alıntıyı yanlış anlamalara imkan verecek biçimde ve çok kritik bir noktada kesmiştir. Devamını veriyorum:

> "Ancak bu sonuç resmi iktisat politikasında 1929'dan başlayarak 1932'ye kadar uzanan bir dizi değişikliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır.
>
> "Bir kere, 1929 yılından itibaren kuvvetli bir himayecilik yolu kesin olarak seçilmiştir. Dışa açık ticaret burjuvazisinin ve emperyalizmin çıkarları bu temel karar söz konusu olduğunda **çiğnenebilmiştir.** İkinci olarak, himayecilik duvarları arkasında semiren; fakat sürekli devlet yardımı ve desteği talep eden ve bu himaye ve destekler sonunda olağanüstü tekelci avantaj ve karlara mahzar olan sanayi burjuvazisinin çıkarları da 1932'yi izleyen devletçi uygulamalara geçişle çiğnenebilmiştir. Böylece devletçilik, himayeciliğin rantını sanayi burjuvazisine teslim etmemenin bir yolu olmuştur..."

Can'ın kitabını okuyan bir kişi Chester tipi teşebbüs nedeni ile siyasi iktidarın *"emperyalizme ve onun yerli ortaklarına kesinlikle teslim olduğunu"* öğrenecektir. Bu yanlış yorumun nesini düzeltelim?

Kimdir 13 Temmuz 1923 günü siyasi iktidarın en kuvvetli üyesi?

13 Temmuz tarihli Söyleşide Chester İmtiyazı'nın arkasında olduğunu açıkça belirten Gazi Mustafa Kemal, emperyalizme karşı zafer kazanan lider.

Can'a göre Gazi Mustafa Kemal bu proje ile **emperyalizme** teslim olmuştur. Chester Grubu'nun o tarihte başka yerli ortakları yoktu!

Bu nesil 'emperyalizm'in beyinleri nasıl teslim alıp kendi ayağına kurşun sıktırabileceğini bilmiyor.

Chester İmtiyazı ve ilgili olayları çok yanlış *(YALAN)* **yazanlar:**

1 - Av. Dursun Yassıkaya - 2003

"17 Temmuz 1923 tarihli New York Times Gazetesi'nde; "Lozan da Amerika bir zafer kazandı. Israrla üzerinde durduğumuz açık kapı-herkese eşit imkan ilkesi kabul edildi. İtilaf devletleri Türkiye Petrol Şirketi ile ilgili imtiyazların antlaşma dışı kalmasını ve gelecekteki Türk İmtiyazları için kendilerine öncelik verilmemesini kabul etti. Bu imtiyazlara karşı Türkler ve Amerikalılar aynı saflarda çetin bir mücadele verdi" şeklinde bir haber çıkmıştır. ABD Lozan görüşmelerinde Türkiye'nin yanında yer alır. Türkiye 24 Temmuz 1923 tarihinde, Lozan'ı imzalar. ABD'ye giden Refet Bey'in imzaladığı anlaşma TBMM'de vekillere yapılan ayak oyunlarıyla onaylanır. Ancak ATATÜRK anlaşmayı iptal eder. Bunun sonucu olarak da ABD-Lozan Antlaşması'nı bugüne kadar tanımamıştır. (Ali Kuzu -Rapor- Bu raporu ben bulamadığım gibi Sayın Yassıkaya da bulamadığını beyan etti)

"Atatürk'ün ikinci Sevr Anlaşması gerekçesi ile Chester İmtiyazı'nı iptal etmesinin nedeni; 18 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde uzun

tartışmalar sonucunda; MİSAK-I İKTİSADİ'nin kabul edilmesidir. Yani planlı kalkınmanın temeli atılmıştır. Ancak planlı kalkınma sosyalist sistemle değil liberal ekonomik uygulamalarla olacaktır". (Türkiye Kamu Sen Yayını – 2003)

Bu ifadeleri değerlendirmek gereksizdir. Herhalde buraya kadar ortaya konan bilgi ve belgeler de haklılığımızın açık kanıtlarıdır.

2 – Arslan Bulut

Yeniçağ Gazetesi 25 Temmuz 2005 tarihli köşe yazısı: 'Chester İmtiyazı ve Lozan'

Yeniçağ Gazetesi'ndeki köşe yazısının aşağıda alıntılanan bölümü ayrıca Bilgi Yayınevi'nin 2005 yılında yayımladığı 'Küresel Haçlı Seferi' başlıklı kitapta da yer almaktadır.[83]

"Lozan'da İsmet Paşa, Amerikalıları işin içine karıştırmak istemiyordu. Fakat İngiltere ile görüşmeler kilitlendikçe, Ankara Hükümeti ile ABD arasında buzlar eriyordu. Daha önce Mustafa Kemal ve Türk Milliyetçilerine hakaretler yağdıran New York Times Gazetesi 17 Temmuz 1923 tarihli sayısında şöyle diyordu:

"Lozan'da Amerika bir zafer kazandı. Israrla üzerinde durduğumuz 'Açık Kapı – Herkese Eşit İmkan' ilkesi kabul edildi. İtilaf Devletleri Türkiye Petrol Şirketi ile ilgili imtiyazların antlaşma dışı kalmasını ve gelecekteki Türk imtiyazları için kendilerine öncelik verilmemesini kabul etti. Bu imtiyazlara karşı Türkler ve Amerikalılar aynı saflarda çetin bir mücadele verdi."

83 Sayfa 182-183

"Peki Amerikalıları Türklerin yanına iten neydi? Amerikalılar Türklerden ne koparmıştı?

"Amerikalıların birden bire bu kadar Türk yanlısı kesilmesinin sebebi, Devlet Bakanı Refet Bele'nin gizlice imzaladığı Chester İmtiyazı antlaşmasıydı.[84]

"...Amerikalılar ise 2 bin kilometrelik demiryolu hattı boyunca her iki yanda 20'şer kilometrelik şeritte bulunan bütün yerüstü ve yer altı servetlerinin imtiyazını istiyordu...Refet Bey, işte bu imtiyaz antlaşmasını gizlice onaylıyordu. Bu anlaşmaya Doğu Karadeniz ve Tunceli gibi bölgeler eklenmişti...

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, Refet Bele'nin imzaladığı gizli anlaşmayı TBMM'ne götürmüş ve reddettirmişti. Türkiye Cumhuriyeti Chester İmtiyazı'nı tanımamıştı.

"ABD ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben Lozan'ı tanımamıştı. 18 Ocak 1927'de Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarı ABD Senatosu'nda reddedilmişti. O tarihten bugüne kadar ABD Lozan'ı resmen tanımamıştır.

"ABD, 1899'daki Chester İmtiyazı'na benzer bir maden arama imtiyazını, Türk Hükümeti'nden aldıktan sonra, 1999'da, yani tam 100 yıl sonra bu antlaşmayı 57. Hükümet döneminde, uluslararası tahkim hukukunu kendisi kabul etmediği halde Türkiye'ye kabul ettirerek tahkim ettirmiş oldu.

"ABD, böylece Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Lozan'ın intikamını kısmen almış oldu."

Bir köşe yazısındaki yanlışlar araştırılmadan *'doğru'* sayılırsa ne olur? Yeni yeni yanlış bilgi (?) cümlelerinin üreyip ortaya sürülmesine sebep olur. Bu ipotezimizin delillerini gösterin-

ce, genç araştırmacılar da her cümlenin yeniden düşünülmesi gerektiğini anlarlar.

Arslan Bulut'un 25 Temmuz 2005 tarihli deneme (?), fıkra (?), makalesini (?) yukarıda kısaltarak verdim. Tamamını bir sonraki yazıda Rıdvan Öğretir zaten kopyalayarak kendi imzası ile vermiş![85]

Arslan Bulut'un yazısını kaynak göstererek Önce Vatan Gazetesi köşe yazarı M. Kemal Sallı da üst üste üç köşe yazısı yazmış.[86]

Gördüğüm kadarı ile 20 Temmuz 1991 tarihli Tercüman yazısı ile başlattığı yanlış bilgilendirmeyi 2005 yılında Yeniçağ'da yinelemiş, 2009 yılında da inatla sürdürüyor.[87]

Diğerleri de kah % 100 kopyalayarak, kah biraz değiştirerek aynı yalanları yayıyorlar, "Devlet Bakanı Refet Bele..." diye başlayarak!

3 - Rıdvan Öğretir – SAT Elit Forum 2004

"Chester İmtiyazı ve Lozan"

"ABD basını, Mustafa Kemal Paşa'ya her gün hakaretler yağdırıyor ve Ankara hükümetini yerden yere vuruyordu.

Fakat birdenbire Amerikan basını 180 derecelik dönüş yaptı! Türk Milliyetçilerini alkışlamaya başladı!

Ne olmuştu ki ABD basını birdenbire Türksever kesilmişti!

84 Bunların hepsi yanlış: Refet Paşa Lozan'a gitmedi. Devlet Bakanı değildi. Chester Imtiyaz Sözleşmelerini Nafıa Vekaleti imzaladı, 29 Nisan 1923 tarihinde.

85 Bakz. S. 66

86 Bakz. S. 69

87 Bakz. S. 79

Sorunun cevabını Lozan'daki gizli görüşmelerde;

Lozan'da kayda geçmeyen bir 'Chester İmtiyazı' vardır... 23 Kasım 1922 tarihli New York Times Gazetesi'nden bir alıntıyla başlayalım:

"Lozan"da konferans salonunun kapısında asılı bulunan bir yaftada, 'Amerikalıları istemiyoruz' yazılıydı. Yaftanın altında İsmet Paşa"nın imzası vardı."

"Lozan'da İsmet Paşa, Amerikalıları işin içine karıştırmak istemiyordu. Fakat İngiltere ile görüşmeler kilitlendikçe, Ankara hükümeti ile ABD arasında buzlar eriyordu. Daha önce Mustafa Kemal ve Türk Milliyetçileri'ne hakaretler yağdıran New York Times Gazetesi, birdenbire tavır değiştiriyor ve 17 Temmuz 1923 tarihli sayısında şöyle diyordu:

"Lozan'da Amerika bir zafer kazandı. Israrla üzerinde durduğumuz 'açık kapı-herkese eşit imkan' ilkesi kabul edildi. İtilaf devletleri Türkiye Petrol Şirketi ile ilgili imtiyazların antlaşma dışı kalmasını ve gelecekteki Türk imtiyazları için kendilerine öncelik verilmemesini kabul etti. Bu imtiyazlara karşı Türkler ve Amerikalılar aynı saflarda çetin bir mücadele verdi"

"Peki Amerikalıları Türklerin yanına iten neydi? Amerikalılar Türkiye"den ne koparmıştı?

"Amerikalıların birdenbire bu kadar Türk yanlısı kesilmesinin sebebi, Devlet Bakanı Refet Bele'nin gizlice imzaladığı Chester İmtiyazı antlaşmasıydı!

"Chester adı, Amiral Chester'den geliyordu. 1899 yılında Sultan Abdülhamit ile yakınlık kuran Chester, Bağdat Demiryolu'nun inşası karşılığında, daha önce Almanlara verilen imtiyazın bir benzerini istiyordu. Almanlara verilen imtiyazda, İstanbul'dan Bağdat'a kadar, demiryolunun sağında ve solundaki 200'er metrelik şerit, Alman kullanımına bırakılmıştı.

"Amerikalılar ise 2 bin kilometrelik demiryolu hattı boyunca, her iki yanda 20'şer kilometrelik şeritte bulunan bütün yer üstü ve yer altı servetlerinin imtiyazını istiyordu. Kurulan Osmanlı-Amerikan şirketi, bakır, demir, manganez, altın, gümüş, cıva, çinko, antimuan, ansenik ve kömürle ilgileniyordu. Petrol tabii ki başta geliyordu. Refet Bey, işte bu imtiyaz anlaşmasını gizlice onaylıyordu. Bu anlaşmaya Doğu Karadeniz ve Tunceli gibi bölgeler de eklenmişti..

"Refet Bey'in imzasından sonra, Amerikalıların da desteği ile 24 Temmuz 1923'te Lozan imzalanıyordu.

"Lozan"dan hemen sonra, 20 Aralık 1923 tarihinde, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, bütün Amerikan basınında şu haber manşetlere çıkıyordu:

"Türkler Chester imtiyazını iptal etmek istiyor..."

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, Refet Bele'nin imzaladığı gizli anlaşmayı TBMM'ye götürmüş ve reddettirmişti. Türkiye Cumhuriyeti, Chester imtiyazını tanımamıştı...

"ABD ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben 18 Ocak 1927'de Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarıyı ABD Senatosu'nda reddetmişti.

"ABD, 1989'daki Chester İmtiyazı'na benzer bir maden arama imtiyazını, Türk hükümetinden aldıktan sonra, 1999'da yani tam 100 yıl sonra bu anlaşmayı 57'inci hükümet döneminde, uluslararası tahkim hukukunu kendisi kabul etmediği halde Türkiye'ye kabul ettirerek tahkim ettirmiş oldu!

"ABD, böylece, Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Lozan'ın intikamını kısmen almış oldu!"

"Gerek ABD, gerekse AB, bugün yine Lozan'a saldırıyor. Aslında 57, 58 ve 59'uncu hükümetler döneminde kabul edilen bütün uyum yasaları, Lozan'ı delik deşik etmiştir. Bu dönemde yetkili olan herkesin, Türkiye Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak suçundan yargılanması gerekir.

Bir düşünme çalışması yapmak ve yaptırmak üzere şunları yazmak zorundayım:

Rıdvan Öğretir, tamamını Arslan Bulut'un 25 Temmuz 2005 tarihli köşe yazısından kopyaladığı ve internette kendi imzası ile yayımladığı bu yazının başlığının karşısında bir de tarih ve saat koymuş: 26 Temmuz 2005 – 01:36!

25 Temmuz 2005 günü Arslan Bulut'un köşe yazısını okumuş ve hemen o gece kopyalama ve yalanı yayma operasyonu başlamış.

İnternette bu yazının altına 6 Temmuz 2009 tarihinde bir Yorum yazdım:

"Sn Öğretir'in yazdıklarının tümü yanlıştır. Doğruları için bakınız Anayurt Gazetesi 6 ve 7 Temmuz 2009 tarihli köşe yazılarım".

Yukarıdaki notun altına telefon numaramı da ekledim. ARAMADI!

4 - M. Kemal Sallı – Önce Vatan Gazetesi – 27 Temmuz 2005

AMERİKA'NIN "LOZAN ZAFERİ" (1)

17 TEMMUZ 1923 TARİHLİ NEW YORK TIMES GAZETESİ 'LOZAN'DA AMERİKA ZAFER KAZANDI' DİYORDU. LOZAN'DA KAYDA GEÇMEYEN 'CHESTER İMTIYAZI'NIN İÇYÜZÜ NEYDİ?

"Günümüzde dünya siyasi atlası yeniden şekillenirken, gelişmeleri doğru değerlendirmek açısından, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasının çok iyi incelenmesi ve özellikle de İngilizlerin imparatorluk stratejilerinin ayrıntılarıyla bilinmesi gerekir.

"Nasıl bileceğiz; bu önemli ayrıntıları toplu olarak nerede bulabilirsiniz?" diyenler için en ilginç kaynak: 'İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu'. Yazarları: Ernst Jackh ve Bongar Wallet.

"Birinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası arenanın en güçlü aktörlerinden İngiltere ve Almanya'nın dünya hakimiyeti konusundaki çekişmelerinin ana konusu olan Osmanlı'nın durumu, Kırım Savaşı, Mısır ve Kıbrıs'ın yitirilişi, Kuveyt'in kurulması gibi ilginç konular ayrıntıları ile anlatılıyor.

"Dünün İngiliz emperyal stratejisi, bugün Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adıyla yine gündemde; yalnız baş aktör artık İngiltere değil Amerika.

"Kral 7. Edward döneminde çizilen bir plan çerçevesinde ele geçirilen Arabistan, Güney İran, Mezopotamya gibi Osmanlı toprakları birer birer "özgürlüğe" kavuşturulmuşlardı.

"Bugün aynı coğrafya, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP-GOP-GOKALP) çerçevesinde "demokrasiye kavuşturmak" gerekçesi ile işgal ediliyor.

"Söz konusu projenin kapsama alanındaki Müslüman coğrafya, I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı mülküydü. İngilizlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için Osmanlı'yı tarihten silmeleri gerekiyordu. Fakat, tarih sahnesinden çekilmesi çıkarlarına ters düştüğünden, Almanlar da açıktan açığa Osmanlı'yı destekliyorlardı. Lozan Konferansı sırasında Amerika ile Türk tarafı arasında yaşanan ve bugüne kadar pek dillendirilmeyen ilginç olaya neden olan Bağdat demiryolu projesi de bu döneme rastlar.

"Lozan Konferansı günlerinde yaşanan bu çok ilginç ve önemli olayı Aslan BULUT'un 22 Temmuz 2005 tarihli Yeniçağ'daki yazısından öğrendik.[88]

"Lozan Konferansı sırasında kayda geçmeyen ve 'Chester İmtiyazı' olarak anılan olay, Bağdat Demiryolu çevresindeki alanın kullanımı ile ilgilidir.

"Lozan görüşmeleri başlangıcında Türk tarafı ile Amerikan tarafı karşı karşıyadır. 23 Kasım 1922 tarihli New York Times şöyle yazıyor:

"Lozan'daki Konferans Salonu'nun kapısında asılı bulunan bir yaftada, "Amerikalıları istemiyoruz' yazılıydı. Yaftanın altında İsmet Paşa'nın imzası vardı."

"Lozan Konferansı'nda Türklerle Amerikalılar Niçin Anlaşamıyorlardı?"

"9 Eylül 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) orduları Yunan'ı denize dökmüş, 11 Ekim 1922'de de İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmaları sonucunda Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmıştı.

"Bu kesin askeri zafere rağmen Amerika, Lozan Antlaşması'nın 'uygar uluslara onursuzluk getirecek bir anlaşma' olacağını savunmaktaydı. Türkiye'nin Lozan'da Konferans masasına oturtulmasını 'Amerika'nın yüce ülküsünden uzaklaştırılması' olarak değerlendirmekteydi.

"Oysa, Amerika'nın asıl hazmedemediği, Türkiye'nin emperyalizme karşı şahlanışı ve dünyada bir benzeri olmayan bir

88 Arslan Bulut'un yazısı 22 değil 25 Temmuz 2005 günü yayımlanmış. Sayın Sallı da 26.7.2005 günü hiç tahkik etmeden Bulut'un yazısından üç köşe yazısı üretmiş.

Kurtuluş Savaşı sonrasında tam bağımsızlığını kazanmış olmasıdır. Bilindiği gibi Amerika bağımsızlığını İngiliz kraliçesine ödediği rüşvet karşılığında kazanmıştı.

"Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'yla şahlanışı, emperyalistlerin sömürdüğü ülkeler için 'kötü bir örnek' (!) olabilirdi. Amerika, bu düşünce ile, Lozan Konferansı başlangıcında Türkiye'nin karşısında yer almıştır. Çünkü, I. Dünya Savaşı sonrasında uygulanan Amerikan stratejisi, yoksul ülkelerin kaynaklarına el koyarken, ekonomik ilişkilerini de emperyalistlere bağımlı kılıyordu. Bu nedenle, Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla tam bağımsızlığını kazanabilmiş Türkiye örneği, ABD tarafından her fırsatta cezalandırılmaya çalışılıyordu.

"Lozan'da Amerika Zafer mi Kazandı?"

"Lozan görüşmelerinin başından beri, İsmet Paşa, Amerikalıları işin içine pek karıştırmak istemiyordu. Fakat, İngilizlerle yapılan görüşmeler tıkanma noktasına gelince, Türk tarafı ile Amerika arasında beklenmeyen bir yakınlaşma oldu. Ankara hükümetini yerden yere vuran, Mustafa Kemal Paşa'ya her gün hakaretler yağdıran Amerikan basını birden bire ağız değiştiriverdi ve Türk milliyetçilerini alkışlamaya başladı.

"Bu şaşkınlık yaratan değişimin nedeni Lozan'da kayda geçirilmeyen Chester İmtiyazı idi.

"17 Temmuz 1923 tarihli New York Times, bu ilginç gelişme konusunda bakın neler yazıyordu:

"Lozan'da Amerika bir zafer kazandı. Israrla üzerinde durduğumuz 'açık kapı-herkese eşit olanak' ilkesi kabul edildi. İtilaf devletleri Türkiye Petrol Şirketi ile ilgili imtiyazların anlaşma dışı kalmasını ve gelecekteki Türk imtiyazları için kendilerine öncelik verilmesini kabul etti. Bu imtiyazlara karşı Türkler ve Amerikalılar, aynı

saflarda çetin bir mücadele verdiler."

"Amerika Lozan'da gerçekten bir zafer mi kazanmıştı?

"Amerika'yı bu kadar sevindiren olayın içyüzü neydi?

"Bütün bunları yarinki sohbetimizde konuşacağız.

5 – M. Kemal Sallı Önce Vatan Gazetesi – 28 Temmuz 2005

Amerika'nın "Lozan Zaferi" (2)

LOZAN'DA REFET BELE'NİN 'GİZLİCE' İMZALADIĞI 'CHESTER İMTIYAZI' TBMM'SİNDE REDDEDİLİNCE, ABD SENATOSU DA LOZAN ANTLAŞMASI'NI ONAYLAMAMIŞTI.

Amerika'nın Lozan Antlaşması'nı, tanımadığı hep söylenir de, niçin tanımadığı konusunda pek söz edilmez.

Nedenini, niçinini siz biliyor musunuz?

'Evet' diyebilenlerin sayısının pek fazla olacağını sanmıyoruz.[89]

Kısaca özetleyelim...

Lozan Konferansı'nda Amerika, Türklerin görüşme masasına oturtulmasına bile karşıydı; bunu, 'Amerika'nın yüce ülkülerinden uzaklaştırılması' olarak değerlendiriyordu. Bu nedenle Amerikan basını Lozan Konferansı boyunca Türk Milliyetçilerine ve Mustafa Kemal'e hakaretler yağdırmıştır. Emperyalist akınları Savaş meydanlarında yerlere seren Türkiye mazlum milletlere 'kötü örnek' (!) olmuştu.

Amerikan basınının Lozan Konferansı'nın sonlarına doğru birdenbire tutum değiştirmesinin nedeni, 'Chester İmtiyazları' konusundaki gelişmedir.

Amiral Chester, 1899'da, II. Abdülhamit'le yakınlık kur-

89 Temel çürük olunca bina da çürük olacak, rüzgar bile yıkacak

muş ve Sultan'dan Almanlar'a Bağdat Demiryolu'nun gerçekleştirilmesi karşısında verilen imtiyazlara benzer ayrıcalıklar istemişti.

Bağdat Demiryolu'nun yapımı karşılığında Almanlar'a ne gibi ayrıcalıklar tanınıyordu?

İstanbul'dan Bağdat'a uzanan demiryolunun her iki yanında 200 metrelik şerit içinde kalan bölgelerin her türlü kullanımı, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletilme hakkı Almanlara bırakılıyordu.

Amiral Chester'a iki bin kilometrelik Bağdat Demiryolu'nun iki yanındaki 200 metrelik şerit dar geliyordu; 20'şer kilometreye çıkarılmalıydı. Demiryolunun her iki yanında uzanan bu 20'şer kilometrelik alan (ayrıca Tunceli ve Karadeniz kıyıları) içindeki bütün yeraltı ve yerüstü zenginliklerimizin (petrol ve altın, gümüş, bakır, cıva, çinko, arsenik, kömür gibi madenlerimizin) işletme hakkı kurulacak Osmanlı-Amerikan şirketine verilecekti.

'Chester İmtiyazı' Lozan'da Kayda Geçmedi

Lozan görüşmelerinde kayda geçmeyen 'Chester İmtiyazı'nın Devlet Bakanı Refet Bele tarafından gizlice imzalanmasından sonra Amerikan tarafının tutumu birden değişiverdi ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalandı.

17 Temmuz 1923 tarihli New York Times, 'Amerika Lozan'da zafer kazandı' derken Chester İmtiyazı'ndan söz ediyordu: "İtilaf devletleri Türk petrolleri ile ilgili imtiyazların antlaşma dışı kalmasını kabul ettiler. Bu imtiyazlara karşı Türk ve ABD tarafı aynı saflarda çetin bir mücadele verdi."

Amerikan basınındaki bu bahar havası uzun ömürlü ol-

madı. Lozan Antlaşması öncesinde ağız değiştirerek Türk tarafına destek veren Amerikan basını, Cumhuriyetin ilanından sonra yine Türkiye aleyhine yayın yapmaya başladı. 20 Aralık 1923 tarihli Amerikan gazetelerinin manşetleri ortak bir konuyu işliyorlardı:

'Türkler Chester İmtiyazı'nı iptal etmek istiyorlar.'

Mustafa Kemal Cumhuriyeti'nin ilanından iki ay sonra, Refet Bele'nin imzaladığı gizli anlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) götürmüş ve yapılan oylamada 'Chester İmtiyazı' reddedilmişti.

Bu olay Amerika'da şok yaratmıştı.

Amerika 'Chester İmtiyazı'nın TBMM'sinde reddedilmesini bir türlü içine sindirememişti. 18 Ocak 1927'de Lozan Antlaşması'nı ABD Senatosu'nda görüşmeye açmışlar ve tanımama kararı almışlardı.

Bu kararla ABD, Türkiye Cumhuriyeti'nden intikam almış oluyordu!

Ekonomik ayrıcalıklarla ilgili bir imtiyazın Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından iptal edilmesine karşı, Türkiye'nin sınırlarını belirleyen Lozan Antlaşması'nın onaylanmasıyla ilgili bir tasarının ABD Senatosu'nda reddedilmesi uluslararası hukukla bağdaşmayan çok düşündürücü bir davranıştır.

YORUM: M. Kemal Sallı'nın birinci yazısında şu yanlışlar var:

> "Lozan Konferansı sırasında Amerika ile Türk tarafı arasında yaşanan ve bugüne kadar pek dillendirilmeyen ilginç olaya neden olan Bağdat demiryolu projesi"

YANLIŞ No 1. Chester İmtiyazında demiryolu Bağdat'a değil, Kerkük ve Süleymaniye'ye uzanıyor. Bkz. Ek-4.

"Lozan Konferansı sırasında kayda geçmeyen ve "Chester İmtiyazı" olarak anılan olay..."

YANLIŞ No 2. Chester İmtiyazı Lozan'da neden kayda geçsin ki? Türkiye ile bir Amerikan ticari grubu arasında imzalanmış.

YANLIŞ No 3: ABD'nin *"Türkiye'nin Lozan'da Konferans masasına oturtulmasına"* karşı çıktığı da doğru değil. ABD Lozan'a 4 diplomat ve 4 idari memur göndermişti. Ayrıca, Lozan'da daha ilk günden itibaren İsmet Paşa – Joseph Grew ilişkileri dostane idi.

"Türk tarafı ile Amerika arasında beklenmeyen bir yakınlaşma oldu... Bu şaşkınlık yaratan değişimin nedeni Lozan'da kayda geçirilmeyen Chester İmtiyazı idi".

YANLIŞ No 4

(YORUM'un devamı için bkz. sayfa 76)

No 6 - M. Kemal Sallı Önce Vatan Gazetesi – 1 Ağustos 2005

Amerika'nın 'Lozan Zaferi' (3)

CHESTER İMTİYAZI'NIN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE REDDEDİLMESİNİN NEDENİNİ, AMERİKA'NIN LOZAN ANTLAŞMASI'NI NEDEN HÂLÂ TANIMADIĞINI BİLİYOR MUSUNUZ?

Bundan böyle, "Ah, 1 Mart tezkeresi geçseydi..." diye hayıflananlara soracağımız soru belli:

"Chester İmtiyazı'nın TBMM'de neden reddedildiği, Amerika'nın Lozan Antlaşmasını neden hâlâ tanımadığı konusunda neler biliyorsunuz?"

Lozan Konferansı'nda kayda geçmeyen 'Chester İmtiyazı'

Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir yön belirleyici olmuştur.

Devlet Bakanı Refet Bele tarafından 'gizlice' imzalanan 'Chester İmtiyazı' belgesi, Amerika'ya Türkiye'de, Bağdat Demiryolu boyunca (ayrıca Karadeniz'de ve Tunceli'de) imtiyazlı bölgeler kazandırıyordu. Konferans boyunca Türkiye'nin karşısında olan Amerika'nın sonradan tutum değiştirmesinin ve 24 Temmuz 1924'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına destek vermesinin nedeni 'Chester İmtiyazı'dır.

Kapitülasyonların yeniden canlandırılması anlamına gelen bu imtiyaz belgesi, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oylanmış ve reddedilmişti.

Amerika da, 18 Ocak 1927'de, Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarıyı Senato'da reddetmişti.

Ekonomik alanda kazandığı bir imtiyazın iptali karşısında Amerikan Senatosu'nun Lozan Antlaşması'nı tanımama kararı ABD'nin emperyalist kimliğini ortaya koyan siyasi bir karardır. Çünkü biz ABD ile savaş yapmamıştık.

Amerika 'Chester İmtiyazı'nın TBMM'nde reddedilmesini hazmedememiş, her yakaladığı fırsatı bunun intikamını almak için değerlendirmiştir. Ekonomik ve siyasi girişimlerle, 'Emperyalizme karşı zafer kazanmış bir Türkiye Cumhuriyeti' örneğini "Batılı dostların çıkarları doğrultusunda hareket eden bir ülke" olarak şekillendirmeye çalışmışlardır.

YORUM:

İkinci yazının başındaki soru: *"ABD'nin Lozan Antlaşmasını tanımamasının nedenini, niçinini biliyor musunuz?"* Hayır bilmiyoruz. Hiç kimse bilmiyor, çünkü böyle bir şey yok! ABD, Lozan Ba-

rış Antlaşması'nı imzalamadı ki, tanısın veya Senatosu'nda oylasın! M. Kemal Sallı, Bulut'un 25 Temmuz 2005 tarihli yazısındaki tüm yalanları tekrarlıyor ve ABD'nin 19 Ocak 1927'den Türkiye'den intikam aldığı sonucuna varıyor. Baştan aşağı yanlış.

Üçüncü yazıda yine aynı yanlış bilgiler, yalanlar:

Devlet Bakanı Refet Bele Lozan'a gitmiş ve gizlice bir İmtiyaz Sözleşmesi imzalamış. Kimden gizlemiş acaba? Böyle bir şeyin olamayacağını düşünemiyor.

Chester İmtiyazı, *"Kapitülasyonların yeniden canlandırılması anlamına"* geliyormuş onun için de TBMM'de reddedilmiş. Koskoca yanlış.

Chester İmtiyazı 9 Nisan 1923 günü TBMM'de iki gün görüşüldükten sonra 21 red ve çekimser oya karşı 185 olumlu oyla kabul edildiğine ve 13 Temmuz 1923 günü Gazi Mustafa Kemal Amerikalı Marcosson ile konuşurken bu imtiyaz sözleşmesi hakkında çok olumlu konuştuğuna göre, Birinci Meclis de ATATÜRK'te kapitülasyonların yeniden canlandırılmasını isteyen *gizli* emperyalizm ajanlarıymış da biz bilmiyormuşuz. Bu yazı sayesinde öğrenmiş olduk!

Okurlarını yanlış bilgilendirenlerden hesap sormanın bir yolu olmalı !

7 - Yücel Akın Sadıkoğlu 14 Ağustos 2007 'CHESTER İMTİYAZI' (Blog)

Yıl 1923. Kurtuluş savaşı sonlanmış ve Lozan Barış görüşmeleri başlamıştı. Lozan'da Türk heyetinin başında İsmet İnönü vardır. ABD her nasılsa (!) Lozan görüşmelerinde de kendini belli etmişti Ama İsmet İnönü hiç bir şekilde ABD'nin varlığını istemiyordu. Hatta Lozan'da konferans salonunun kapısında bir yafta asılı idi ve üzerinde "Amerikalıları İstemiyoruz " yazılı idi, altında imza İsmet İnönü adını taşımaktaydı. (*)

Ancak Lozan'da görüşmeler uzadıkça uzuyor ve İngiltere hükümeti ile aradaki uyuşmazlıklar nedeni ile Amerika ile aradaki buzlar erimeye başlıyordu. Önceleri Türk Milliyetçilerine hakaretler yağdıran New York Times Gazetesi 17 Temmuz 1923 tarihli sayısında şöyle diyordu. "Lozan'da Amerika bir zafer kazandı" (*)

Peki Amerika'yı durup dururken Türkiye'nin yanında durmaya çeken şey ne idi. Amerikalılar karşılıksız iyilik yapmak mı istemişti? Amerika'nın bizim yanımızda yer almasının sebebi ise, Devlet Bakanı Refet Bele'nin Amerika ile gizlice imzaladığı "Chester İmtiyazı" idi. Bu gizli anlaşma hiç bir şekilde tarihe geçmemişti, ancak yazılı kayıtlarda yerini almıştı.

Chester ismi, Amiral Chester'den geliyordu. Chester 1899 yılında Sultan Abdulhamit ile yakınlık kurmuştu ve Bağdat Demiryolu hattının yapımında ve sonrasında Almanlara tanınan imtiyazların bir benzerini talep ediyordu. Osmanlılar Almanlara verilen imtiyazlarla, İstabul'dan Bağdat'a kadar olan demiryolunun sağında ve solundaki 200'er metrelik bir şeridi Almanların kullanımına bırakmıştı. Amerikalılar ise 20.000 Km'lik bu hattın her iki yönündeki 20'şer Km'lik bir şeritteki tüm yeraltı ve yer üstü kaynaklarının kullanımını talep ediyordu. Refet Bele Bey böyle bir anlaşmaya gizlice imza atabiliyordu. Amerika'nın demiryolu ile ilgilenmediği ortada idi. Esas ilgilendiği Petrol başta olmak üzere krom, gibi yeraltı zenginlikleri idi. (*)

Amerika'nın bu desteğinden sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanıyordu. Bu olayları takip eden süreçte Gazi Mustafa Kemal Paşa olayı öğreniyor ve tam anlamı ile küplere biniyordu. Tam bağımsızlık için gidilen bir anlaşmada yine eski bir ruh canlanıyor ve Amerikan Mandası oldu bitti

(*) Arslan Bulut; Küresel Haçlı Seferi S. 181-183

ile farklı bir şekilde ortaya çıkıyordu. Tabii ki ileri görüşlü bir lider olarak Mustafa Kemal konuyu TBMM'ne götürmüş ve de reddettirmişti.

Türkiye Cumhuriyeti "Chester İmtiyazı'nı" tanımamıştı. Yeni kurulan üç aylık bir Cumhuriyet, güçlü bir Amerika'ya meydan okuyor ve bunu da Amerika'ya kabul ettiriyordu. İşte Gazi Mustafa Kemal'in ABD'ye attığı ikinci gol buydu ve bu gol emperyalist Amerika'ya Tekrar Mustafa Kemal tarafından atılmıştı.

Bu gelişmenin sonucunda da ABD Lozan Anlaşması'nı kabul etmediğini belirtmiş ve 18 Ocak 1927 tarihinde Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarı ABD senatosu tarafından da tanınmamış ve bu tarihten bu yana da ABD Lozan Anlaşması'nı kabul etmemiş ve tanımamıştır. Zaten o zaman içinde ABD'nin bu anlaşmayı tanımamasının hiç bir önemi yoktu.

8 – Arslan Bulut – 30.6 2009 Yeniçağ köşe yazısı

'Amerikalılara verilen 99 yıllık imtiyazın iptali!'

"Bugün gündem dışı olmakla birlikte günümüzü doğrudan etkileyen bir olayla ilgili gelişmeler hakkında bilgi vereceğim. 1991 yılında Baba Bush'un Türkiye'ye gelişi dolayısıyla Türk-Amerikan İlişkileri'ni konu alan, **"Önce Vatan'dan Önce Amerika'ya"** başlıklı bir araştırma yapmış ve Tercüman'da yayımlamıştım. Daha sonra konunun bir bölümüne 2005 yılında çıkan **Küresel Haçlı Seferi** kitabımda da yer verdim.

"DP Genel İdari Kurulu üyesi ve Anayurt Gazetesi yazarı Mehmet Arif Demirer ise bir mektup göndererek, konuyla ilgili verdiğim bilgilerin tümüyle uydurma ve dezenformasyon olduğunu, düzeltme yapmam gerektiğini söyledi. Hatta kitabı yayımlayan Bilgi Yayınevi'ne de bir mektup gönderdiğini bildirdiler.

Demirer, birkaç hatamı tespit etmiş olmakla birlikte esas olarak konuyla ilgili değerlendirmemi doğrulamış oluyor.

"Araştırmamda özetle şöyle demiştim: *"Atatürk, Lozan'ın imzalanabilmesi için Amerikalıların talep ettiği Chester İmtiyazları'nı kabul etti. Gizli anlaşmayı Refet Bele yaptı. Fakat Atatürk daha sonra bu anlaşmayı iptal ettirdi. Amerikalılar da buna karşılık 1927'de Lozan'ın onaylanmasını reddetti. Chester Anlaşması'na göre Amerikalılar, 2 bin kilometrelik Bağdat demiryolu hattı boyunca, her iki yanda 20'şer kilometrelik şeritte bulunan bütün yer üstü ve yer altı servetlerinin imtiyazını alacaktı. Bu anlaşmaya Doğu Karadeniz ve Tunceli gibi bölgeler de eklenmişti. ABD, 1989'daki Chester İmtiyazı'na benzer bir maden arama imtiyazını, 57'nci hükümet döneminde, uluslararası tahkim hukukunu kendisi kabul etmediği halde Türkiye'ye kabul ettirerek tahkim ettirmiş oldu! ABD, böylece, Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Lozan'ın intikamını kısmen almış oldu!"*

"Demirer diyor ki, "Refet Bele için Devlet Bakanı demişsiniz. Türkiye'de Devlet Bakanlığı ilk kez 1946 yılında Recep Peker Hükümeti'nde kurulmuştur. Lozan görüşmeleri boyunca Rauf Bey (Orbay) başbakandı. Refet Paşa o hükümette bakan değildi."

Bu eleştiri haklıdır. Kitabımın yeni baskısı olursa düzelteceğim.

"Demirer, ikinci olarak "Lozan'dan hemen sonra, 20 Aralık 1923 tarihinde, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra" cümlesinin yanlış olduğunu belirtiyor. Doğrusu "Lozan ve Cumhuriyet'ten hemen sonra 20 Aralık 1923 tarihinde" olacaktır.

"Demirer *"ABD ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben Lozan'ı tanımamıştı"* bilgisinin de yanlış olduğunu söylüyor ve Atatürk'ün Chester Projesi hakkında 13 Temmuz 1923 tarihin-

de *"Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazı'nı vermek suretiyle gösterdik"* dediğini hatırlatıyor.

"Demirer, *"Amerikan Senatosu'nun 1927 yılında onaylamadığı antlaşma, ABD'nin Lozan'daki gözlemcisi (daha sonra Ankara Büyükelçisi) Joseph Grew ile İsmet Paşa arasında imzalanan Türk-Amerikan Barış ve Ticaret Antlaşması'dır"* diyor.

"Amerika'nın onaylamadığı antlaşmanın Lozan olmadığı yolundaki bilgiler birkaç sene önce ortaya çıkmıştı. Ben ise araştırmayı 1991'de yapmıştım. Fakat, Atatürk'ün Chester İmtiyazı hakkında yukarıdaki sözleri söylemesinden 11 gün sonra Lozan'ın imzalandığına dikkat çekmek istiyorum.

"Yine Demirer, konu ile ilgili bir yazısında *"Neydi Chester İmtiyazı? TBMM'nin 9 Nisan 1923 günü onayladığı ve Bayındırlık Bakanlığı'nın 29 Nisan 1923 günü imzaladığı bir dizi sözleşme ile Chester Grubu'na verilen, Türkiye'de 4400 km uzunluğunda demiryolu yapımı ile demiryolu güzergahının sağında ve solunda 20'şer km genişliğinde bir alanda maden ve petrol aranması ve bulunduğu takdirde 99 yıllığına işletilmesine ilişkin bir imtiyaz sözleşmesi. Lozan sonrası Musul Irak'ta kalınca Chester Grubu gerekli sermayeyi sağlayamadığı ve işe başlayamadığı için iptal edilmiştir"* bilgisini veriyor.

"Atatürk'ün Amerikalılara Chester İmtiyazı'nı, Lozan'ın imzalanması için İngilizlere baskı yapmaları amacıyla verdiğini ve sonra bunu gizli bir celsede reddettirdiğini iddia eden kişi, Demokrat Parti'nin Trabzon milletvekili ve tarihçi Mahmut Goloğlu'dur. Chester İmtiyazı hakkında yazdıklarımı Demirer'in verdiği bilgiler, teyit etmiş oluyor.

"Fakat bu tarihi gerçeği yazmış olmamı Demirer nedense *"dezenformasyon, uydurma"* ve hatta *"Ermeniler ve Taner Akçam bu işi yeterince yapıyor"* gibi ifadelerle de eleştirmiş.

"Neden böyle bir kasıt aramış bilmiyorum! Ben kendimden eminim, konuyu okurun takdirine bırakıyorum."

Arslan Bulut 1991 yılında Tercüman'da bakınız neler yazmış:

"Lozan böyle bitti ama ekonomik kavga bitmemişti. Türkiye'nin doğal kaynakları üzerindeki işletme hakkının bir Amerikan şirketler grubuna bırakıldığı söyleniyordu. Devlet Bakanı Refet Bey'in imzaladığı anlaşma Chester İmtiyazı adını taşıyordu. TBMM'inde imtiyazı onaylamıştı... Lozan bitmiş, Chester Projesi rafa kaldırılmıştır ama Amerika, ne Lozan'ı, ne de yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımaktadır. ABD Senatosu üzerindeki Ermeni ve Rum baskısı da Chester Projesi acısına eklenince, Türk-Amerikan ilişkileri askıda kalır: Lozan'da Amerikalılarla imzalanan özel anlaşmanın onaylanması boyuna gecikir. Lozan'ın onaylanması da 18 Ocak 1927'de ABD Senatosu'nda reddedilir."

YORUM:

- İmtiyaz sözleşmelerini Refet Paşa'nın imzaladığı yanlış.
- Rafa kaldırmak, yok. Sözleşmeler 18.12.1923'te fesih edilmiş.
- 1991 yılında, Lozan'da iki antlaşmanın imzalandığını biliyor. Biri, kendi deyimi ile 'özel' antlaşma, diğeri Müttefiklerle imzalanan 'Barış Antlaşması'.
- Senato'nun onaylamadığı sayılan antlaşma Barış Antlaşması değil. Bu konu 1966 yılında yayımlanan 'ATATÜRK VE İNÖNÜ – Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları' başlıklı kitapta ayrıntılı bir şekilde işlenmiş. Kitabın yazarı Joseph Grew
- Arslan Bulut 2009'da aynı gerçekdışı iddialarını sürdü-

rüyor. Yeni bir örnek: 15.7.2009 tarihli Yeniçağ köşe yazısı. **'Madenler gitti, sıra tarlaları satmaya geldi'** Başlıklı yazısı.

Ben Arslan Bulut'u bu yanlışları, yanlış olduklarını bilerek, yazdığını düşünüyorum. Aksi takdirde 30 Haziran'da ben yanlış yazmışım, derdi ve doğruları yazarak okurlarından özür dilerdi...

Yanlışından Dönmek Bir Erdemdir.

Arslan Bulut benim bir yanlışımı gösterirse, teşekkür edip ve özür dileyip düzelteceğime alenen söz veriyorum...

Söyleşi'de Atatürk'ün Ekonomi İle İlgili Görüşleri

Prof. Dr. Ergun Özbudun, The Saturday Evening Post'ta 20 Ekim 1923 tarihinde yayımlanan'Kemal Pasha' başlıklı makalenin çevirisi yorumsuz olarak vermiştir:

'Gazi Mustafa Kemal İle 1923 Yılında Yapılmış Bir Söyleşi ve Chester İmziyazı'

Bu söyleşiyi, 13 Temmuz 1923 günü, öğleden sonra, The Saturday Evening Post Dergisi adına Isaac F. Marcosson yapmış ve 20 Ekim 1923 günü dergide yayımlanmıştır. Marcosson söyleşinin tarihi hakkında doğru bir tespit yapmıştır:

"Savaş içinde doğmuş olan *Türk Devleti'nin kritik bir saatinde*, bu kişiyle Ankara'da konuştum"

Söyleşiden ATATÜRK'ün ABD ve ekonomi hakkında görüşlerini belirleyen bölümleri aşağıda veriyorum:

• **Ankara, Garip Başkent**

Kemal'in konutundan sonra, oturulmaya elverişli hemen tek yer, Yakın Doğu Yardım Misyonu mensuplarının kullanımı için yenilenmiş, son zamanlarda da **Chester İmtiyazı** temsilcilerine satın alınmış binaydı. İstanbul'dan ayrılmadan önce, burada kalmak için izin almıştım ki, bu birçok yönden Allahın bir lütfuydu. Bir mucize kabilinden, fakat daha önemlisi, yerleri ovdurup yatakları havalandırttığım üç yaşlı Ermeni hizmetkâr sayesinde, haşerat tozuna ihtiyacım olmadı. Gerçekte, bunları beraberimde İstanbul'a geri getirdim ve daha çekici başka mallarla değiştirdim.

Chester İmtiyazı'ndan söz ederken, Ankara'da daha yarım gün geçirir geçirmez içime doğan şu çarpıcı gerçeği hatırlıyorum. En fakir kundura boyacısına varıncaya kadar herkes, sadece bu imtiyaz hakkında bilgi sahibi olmakla kalmıyor, aynı zamanda onu, Türkiye'nin gelişmesi ve zenginleşmesi için şaşmaz bir ilaç sayıyor. Bir Türk köylüsüne bu imtiyazı sorun; size bunun, gelecek ay çiftliğinin kenarından bir demiryolu geçmesi demek olduğunu söyler. **Chester imtiyazcılarının**, bir ekonomik dönüşümü gerçekleştirebilecekleri yolunda, körcesine ve adeta insanın içine dokunan bir inanç var. Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Ankara'da da, Amerikalının şu anda en makbul yabancı oluşunun bir nedeni bu. **Ancak Chester sorununun tümü, daha sonraki bir makalede ele alınacak...**[90]

• **Washington İçin Takdir Duygusu**

"Geldiğinize çok memnun oldum. Biz, Amerikalıları Türkiye'de görmek istiyoruz; çünkü özlemlerimizi en iyi onlar anlayabilirler."

90 Marcosson'un 'The Chester Concession' başlıklı makalesi

Sonra, dobra dobra, kısa ve açık ifadesiyle, adeta emir veren bir subay gibi, sordu: *"Size ne söylememi istiyorsunuz?"* "İlkin" diye cevap verdim, "bana, Amerikan halkı için bir mesaj verebilir misiniz?"

En ufak bir tereddüt geçirmeksizin - şunu da ekleyebilirim ki, bütün konuşma sırasında bir cevap için hiçbir zaman duraklamadı - şöyle dedi:

"Memnuniyetle. Birleşik Devletlerin ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisinin 1920 Ocağı'nda ilan ettiği Milli Misakımız, sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. O, sadece, Türk ülkesinin istiladan kurtulmasını ve kendi kaderimize hâkim olmamızı ister. Bağımsızlık, hepsi bu. O, halkımızın misakı, anayasasıdır ve ne pahasına olursa olsun, bu misakı korumaya kararlıyız.

"Türkiye de, Amerika da, demokratik rejimlerdir. Gerçekten, şu andaki Türk Hükümeti, dünyadaki en demokratik hükümettir. Halkın mutlak egemenliğine dayanır ve onun temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi, yargı, yasama ve yürütme organıdır. Kardeş demokrasiler olarak, Türkiye ile Amerika arasında en sıkı ilişkiler olmalıdır.

"Ekonomik ilişkiler alanında Türkiye ile Birleşik Devletler, her iki taraf için de en büyük yarar sağlayacak şekilde, birlikte çalışabilirler. Zengin ve çeşitli milli kaynaklarımızın, Amerikan sermayesi için çekici olması gerekir. Biz, gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız; çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan parası, Avrupa milletlerinin bizimle ilişkilerine can veren siyasal entrikalardan uzaktır. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi, yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz.

"Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini,

Chester İmtiyazı'nı vermek suretiyle gösterdik.

"Gerçekten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür.

"Hayatım boyunca, Washington ve Lincoln'ün hayat ve eserlerinden ilham aldım. İlk on üç devletle yeni Türkiye arasında ilginç bir benzerlik vardır. Sizin atalarınız, İngiliz boyunduruğunu kaldırıp attı. Türkiye de, üzerindeki bütün rüşvet ve yiyicilikle birlikte taşıdığı eski imparatorluk boyunduruğunu, daha da kötüsü başka milletlerin bencil müdahalelerini kaldırıp attı. Biz şimdi, yeni bir milletin doğuşuna şahit olan bir doğum sürecinin içindeyiz. Amerikan yardımıyla amacımıza ulaşacağız."

Bunun üzerine sordum: "Sizin için devlet yönetiminde ideal nedir? Başka bir deyişle, Pan-İslâmizm ve Pan-Turanizm fikirlerine hâlâ inanıyor musunuz?"

"Kısaca söyleyeyim" dedi. *"Pan-İslâmizm, din ortaklığına dayanan bir federasyon demekti. Pan-Turanizm ise, ırka dayanan aynı çeşit bir çaba ve ihtiras ortaklığını temsil ediyordu. Her ikisi de yanlıştı. Pan-İslâmizm fikri, asırlar önce Viyana kapılarında, Türklerin Avrupa'da ulaştıkları en kuzey noktada öldü. Pan-Turanizm de, Doğu ovalarında mahvolup gitti.*

"Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştı; çünkü, kuvvet ve emperyalizm anlamına gelen fetih fikrine dayanıyorlardı. Uzun yıllar emperyalizm, Avrupa'ya hâkim oldu. Ancak emperyalizm ölüme mahkûmdur. Bunun cevabını, Almanya'nın Avusturya'nın, Rusya'nın ve geçmişteki Türkiye'nin yıkılışında bulursunuz. Demokrasi, insan ırkının ümididir.

"Bir Türkün ve savaş için yetişmiş benim gibi bir askerin böyle konuşması size garip gelebilir. Oysa, yeni Türkiye'nin temelindeki fikir aynen budur. Biz, zor kullanma, fetih istemiyoruz. Yalnız bırakılmamızı ve kendi ekonomik ve siyasal kaderimi-

zi kendimizin tayin etmesine müsaade edilmesini istiyoruz. Yeni Türk demokrasisinin tüm yapısı, bunun üzerine kuruludur; şunu da ilave edeyim ki, bu demokrasi, Amerikan düşüncesini temsil eder; şu farkla ki, siz kırk sekiz devletsiniz, biz bir tek büyük devletiz.

"Yüzlerce yıl boyunca Türk İmparatorluğu, Türklerin azınlıkta olduğu karmaşık bir insan yığınıydı. Daha başka sözde azınlıklarımız da vardı ve bunlar, sıkıntılarımızın büyük kısmının kaynağı olmuşlardı. Bu, ve eski fetih düşüncesi... Türkiye'nin gerilemesinin bir sebebi, bu güç yönetim işi yüzünden kendisini tüketmiş olmasıydı. Eski İmparatorluk çok büyüktü ve her an kendisini problemlere açık buluyordu.

"Oysa, eski kuvvet, fetih ve yayılma fikri, Türkiye'de ebediyen ölmüştür. Eski İmparatorluğumuz, Osmanlıydı. Bu da, kuvvet ve zor demekti. Bu artık anlamını kaybetmiştir. Biz şimdi Türk'üz, yalnızca Türk. İşte bunun içindir ki, Woodrow Wilson'un gayet iyi ifade ettiği self-determinasyon idealine dayanan, Türklere ait bir Türkiye istiyoruz. Bu, milliyetçilik demektir ama, Avrupa'nın pek çok yerlerinde self-determinasyon'u engelleyen bencil türden bir milliyetçilik değil.

"Ne de keyfi gümrük duvarları ve sınırlar demek. Bizim milliyetçiliğimiz, ticarette açık kapıyı, ekonominin yeniden canlandırılmasını, bir vatanda beliren gerçek anlamda ülkesel bir vatanseverliği ifade eder.

"Kan ve fetihle dolu bunca yıldan sonra nihayet Türkler, bir anavatana kavuşmuşlardır. Bunun sınırları belirlenmiş, dert kaynağı olan azınlıklar dağıtılmıştır; işte bu sınırların içinde mevkiimizi korumak ve kendi kurtuluşumuz için çalışmak istiyoruz. Kendi evimizin efendileri olmak istiyoruz."

Kemal'in Yapıcı Programı

"Biliyor musunuz, Avrupa'da barışı ve yeniden inşayı engellemiş olan şey nedir? Sadece şu: Bir milletin diğerine müdahalesi. Daha önce bahsettiğim, haris, bencil milliyetçiliğin bir parçası. Bu, ekonominin yerine siyasetin geçmesi sonucunu doğurmuştur. Alman tamirat tazminatı kördüğümü, bunun yalnızca bir örneğidir. Küçük çaplı siyaset, dünyanın baş belasıdır.

"Bizim güçlükle kazandığımız Türk bağımsızlığını engellemeye çalışan, milliyetçiliğimizi kötüleyen, bunun doğu komşularımızı fethetme arzusunu maskeleyen bir kamuflajdan ibaret olduğunu söyleyen, ekonomiyi yönetecek yetenekte olmadığımızı ileri süren milletler var. Bakalım, göreceğiz.

"Yeni Türkiye'nin ilk ve en önemli düşüncesi, siyasal değil, ekonomiktir. Biz, dünya üretiminin de, tüketiminin de bir parçası olmak istiyoruz."

"Birleşik Devletler, sizin bu yeni Türkiye'nize somut olarak ne gibi yardımlarda bulunabilir?" diye sordum.

Solumdaki sarışın dev, *"birçok şeyler"* dedi:

"Türkiye, temelde bir tarım ülkesi. Başarı veya başarısızlığımız tarıma bağlı. Canlandırma programında başlıca üç faaliyet önde geliyor. Bunlar, tarım, ulaştırma ve sağlık; çünkü köylerimizdeki ölüm oranı, dehşet verecek kadar yüksek.

"İlkin tarımı alalım. Birincisi, tarım okulları açmak ki bunda Amerika yardımcı olabilir, ikincisi traktör ve diğer modern tarım makinelerine yer vermek suretiyle, tamamen yeni bir tarım bilimi geliştirmek zorundayız. Pamuk gibi yeni ürünleri geliştirmemiz, tütün gibi eski ürünleri de yaygınlaştırmamız gerekiyor, ister karayolunda, ister çiftlikte olsun, motor bizim ilk yardımcımız olacaktır.

"Ulaşım da aynı derecede hayatidir. Dünya Savaşı'ndan önce Almanlar, Türkiye'nin ulaşımı için kapsayıcı bir plan hazırlamışlardı; ancak bu, ülkenin onlar tarafından ekonomik bakımdan sömürülmesi fikrine dayanıyordu. Almanlardan kurtulduğumuza memnunum; benim açımdan da, hiçbir zaman bu otoriteyi tekrar ele geçirebilecek değillerdir.

"Çok ihtiyaç duyduğumuz demiryollarımızı geliştirmek için gözlerimizi Amerika'ya çevirdik. Onlara Chester İmtiyazı'nı vermemizin bir sebebi bu. Bu imtiyazın bizim için ne ifade ettiğini Amerikalıların anlayacaklarını ümid ediyorum. Bu, sadece yeterli bir ulaşım değil, aynı zamanda yeni limanların inşası ve milli kaynaklarımızın, özellikle petrolün işletilmesi ümididir.

"Sağlık konusunda zaten, kabinemizin bir unsuru olarak, bir Sağlık Bakanlığı kurduk; çocuk ölümlerini önlemek için her türlü çaba gösterilecektir. Bu konuda da gene Amerika yardımcı olabilir.

"Ekonomiden söz ederken, yeni Türkiye için hayati önem taşıyan başka bir soruna da değineyim. Geçmişte Türkiye'nin trajedisi, büyük Avrupa devletlerinin, onun ticari gelişmesi konusunda birbirlerine karşı olan bencil tutumlarıydı. Bu, büyük imtiyazlar koparma oyununun kaçınılmaz sonucuydu.

"DEVLETLER, AHIR YEMLİĞİNDEKİ KÖPEKLER GİBİYDİLER; KENDİ İSTEDİKLERİNE ULAŞAMADIKLARI ZAMAN, RAKİPLERİNİ DE BUNDAN UZAK TUTMAYA ÇALIŞIYORLARDI.

"Yıllardır Çin'de olup bitenler de aynen böyledir; ancak onlar, Türkiye'yi Çin'e çeviremeyeceklerdir. John Hay tarafından ortaya atılmış bulunan, herkese açık kapı ve herkes için fırsat eşitliği üzerinde ısrar edeceğiz. Eğer Avrupa devletleri bu usul-

den hoşlanmazlarsa, bunun dışında kalabilirler".

Bundan sonraki sorum şuydu: "Dünyanın bugünkü hastalığı için ilacınız nedir?"

Hemen cevapladı:

"Aptalca şüphe ve güvensizlik değil, akıllıca işbirliği".

"Milletler Cemiyeti bir çare mi?" diye devam ettim. *"Hem evet, hem hayır"* dedi Kemal.

"Cemiyetin hatası, bazı milletleri yönetmek, diğer milletleri de yönetilmek üzere ayırmış olmasıdır. Wilson'un self-determinasyon fikri, garip şekilde ortadan kalkmış görünüyor".

Kemal'e, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine taraftar olup olmadığını sorduğumda, şu cevabı verdi:

"Şarta bağlı; ancak şu andaki işleyiş şekliyle Cemiyet, bir deneme niteliğini sürdürmektedir".

YORUM: Bu makaledeki söyleşide Gazi Mustafa Kemal'in açıklamaları, ATATÜRK'ün daha Cumhuriyet kurulmadan önce Amerika ilişkilerine verdiği önemi ve yabancı sermaye konusundaki düşüncelerini yansıtması bakımında önemlidir.

***

2008 yılının ikinci haftasında Sadık Tural Hoca'ya başta ATATÜRK olmak üzere SİYASİ LİDERLERİN YALNIZLIĞINI ve yeterince ANLAŞILMADIKLARINI anlatıyordum. Ülkeyi Gümrük Birliği'ne sokanların yanlışından başlamıştım. O günkü gündemim ise, dış ilişkilerimizde ve özellikle dış ticaret konularında bilinç sahipliği idi. Fatin Rüştü ZORLU'ya yapılan haksızlık ise, o günlerde dikkatimi yoğunlaştırdığım ve daha sonra kitaplaştırdığım konuydu. Sadık Tural Bey konuyu ATATÜRK'le bütünleştirerek şunları söylemişti:

"Lider kimdir Mehmet Arif Bey? Lider denilen kişi,

çoğunluğun ufkuna yükselen, algı, kavrayış ve ataklığıyla çoğunluktan farklı olan insandır. Lider, toplumdaki benlik, kimlik, kişilik krizini görebilendir. Lider toplumun bütün katmanlarındaki bilgi açığını veya yanlış bilgilere teslim olmuşluğu, bilgi veren kuruluşlardaki bozulmuşluğu bir bütün halinde kavrayandır. Lider, toplumun tarihten getirdiği bir kısmı paslanmış, bir kısmı çürümüş güç kaynaklarını, uyarım öğelerini kavramış olandır. Lider; kısa, orta, uzun vadeli planlarla toplumun GERÇEK ihtiyaçlarının giderilmesinin yollarını arayandır. Lider, özgüven duygusu ve başarma heyecanını uyandırabilendir. Lider; tarihin, coğrafyanın ve yaşananın birikimlerini, doğru değerlendirendir.

"Toplumun BÜTÜNLÜĞÜNÜ sağlamak adına, zaman zaman muhalifleriyle uzlaşan, ancak ayrışmaya karşı ödünsüz bir mücadele imanı taşıyan ve bunu herkese aşılayandır.

"Lider, BÜYÜK DEĞİŞİM ve DÖNÜŞÜMLERİ gerçekleştirme *çilesine* soyunandır.

"Lider; çilesi, iradesi ve yalnızlığı daha sonraki kuşaklarca biraz anlaşılan; fakat YAPTIKLARI bütünüyle anlaşılmayan bir anıtlık şahsiyettir. Lider; inandıklarını, düşündüklerini, hissettiklerini anlatmak ihtiyacı açılarından, değişim ve dönüşümleri gerçekleştirmek yolundaki davranışları açısından, büyük sanatçılarla, büyük bilginlerle, ulu din adamlarıyla benzeşir: Gerçek kılmaya çalıştığı işi, bir ibadet yaparcasına benliğinden arınıp huşu içinde yürütendir, lider.

"1912 – 1922 yıllarının, siyasi, askeri ve toplumsal bozgunların arka arkaya geldiği yılların, acılı, hatta ayıplı yılların çaresizliğini tekrar hatırlayalım. O kuyudan çıkmamızı sağlayan askeri ve siyasi önderimiz, halaskarımız Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Allahın lütfu olduğunu anlayabilmek için, bilgi, algı, sezgi ve iyi niyet açılarından yeterli seviyeye çıkmış bulunmak gerekir".

ATATÜRK'e haksızlık yapan cahilleri geçiniz. Beyni şartlanmış ideoloji militanlarını ciddiye almayınız.

Şu sözüm ise, tarihle uğraşıp kötü niyetli olmayanlaradır:

41 yaşını henüz tamamlamış bir büyük lidere, Avrupa'nın emperyalist devletlerini yakından tanımış askerlik ve siyaset önderine ait bu ulaşım merkezli entegre projeyi (Chester Projesi'ni) anlamak isteyenlerin, Sayın Tural gibi söyleyeyim, bilgisi, algısı, sezgisi ve iyi niyeti, **yeterli seviyede** olmalıdır.

Aksi takdirde ya yanlışlara ya da yalanları yazmaya mahkum olursunuz.

***

'Ahır Yemliğindeki Köpekler' Deyimi

Bu deyim Ingilizceden çeviridir. Türkçede özel bir anlamı ya da karşılığı yoktur. Tersine, "Yemlikte köpeğin ne işi var?" sorusunu çağrıştırmaktadır. İngilizcesi, 'Dogs in a Manger' olup ilk kez İngiltere'de Shakespeare döneminde William Bullein tarafından 1564 yılında yazdığı bir kitapta geçmiş ve daha sonra özel anlamı olan bir deyime (phrase) dönüşmüştür: Dogs in a Manger, 'hain ve kötü niyetli' anlamına gelmektedir.

Daha geniş anlamı şudur: Kötü niyetli ve hain köpek(ler) ahırda otların arasında uyumaktadır. Otları kendi yemez. Ama ot yiyen hayvanlar (at, inek vs) geldiğine onları engeller.

Gazi Mustafa Kemal, 13 Temmuz 1923 günü, İsmet Paşa'dan Chester İmtiyazı hakkında gelen telgrafa verilen sert cevaptan birkaç saat sonra, Marcosson'a Müttefik Devletler hakkında her ne demiş ise, Amerikalı bunu 'Dogs in a Manger' deyimi ile özdeşleştirmiştir.

Chester İmtiyazı Önemi ve Sonuçları

Hiç kimse 12 Temmuz 1923 tarihli İsmet Paşa Telgrafı ile 13 Temmuz 1923 tarihli cevabi telgrafı ve aynı gün Gazi Mustafa Kemal ile The Saturday Evening Post Muhabiri Isaac Frederick Marcosson arasındaki Söyleşi'yi ya da ATAM Dergisi'ndeki çeviriyi okumamış!

Oysa Bilal Şimşir'in Lozan telgraflarının metinlerini içeren kitabı Türk Tarih Kurumu tarafından 1994 yılında yayımlanmıştı,

13 Temmuz 1923 tarihli söyleşi The Saturday Evening Post'da 20 Ekim 1923 günü yayımlanmıştı. O tarihte Cumhuriyet'in ilanı hazırlıkları ile yoğun bir şekilde meşgul olan Ankara'nın Amerika'da yayımlanan bir makale ile ilgilenmemiş olması anlayışla karşılanabilir. Buna karşı aynı makalenin ATAM Dergisi'nin ilk sayısındaki uzun bir çevirisini de mi kimse okumamış, hem de 1984 YILINDAN BERİ (?)

Gazi Mustafa Kemal'in Lozan'da Barış Antlaşması'nı imzaladığımız devletleri 'Ahır Yemliğindeki Köpekler'e benzetmesi de mi ÖNEMSİZ? olacak.

Yine Gazi Mustafa Kemal'in; "Chester İmtiyazı Amerikan halkına bir teveccühümüzdür" diye tanımladığı Chester İmtiyazı nedeniyle, bu imtiyaz örnek olarak gösterilerek, emperyalizme teslim olduğu iddiası da üzerinde durulmayacak kadar önemsiz mi?

Chester İmtiyazı'nı Refet Paşa'nın *gizlice* İMZALADIĞI YALANINI NE YAPALIM? Böyle bir yalanı uyduranlara ve kopyalayarak sürdürenlere DUR diyecek hiç kimse yok mu?

Türk Tarih Kurumu BÜYÜK NUTUK'u *basmamakta* direnenlere teslim olunduğuna göre GEÇMİŞE SAYGILI, ATATÜRK'E GÖNÜL BORCU MİNNET VE ŞÜKRAN DUYGUSU TAŞIYAN BİR TARİHÇİ ÇIKMAZ MI?

1923 yılı 13 Temmuz günü en önemli gündem maddeleri şunlar değil miydi?

- Mutlaka (eski sözcükle behemehal) Barış
- Mutlaka ABD ile *yeniden* diplomatik ve ekonomik ilişki
- Cumhuriyet'in ilanı, yeni, laik devletin kurulması, devrimler...

Bunlara ulaşmak için emperyalizme taviz mi verilmiştir? "Evet" diyenler 13 Temmuz 1923 tarihli telgrafı dikkatle okumalıdırlar.

Bu kitapta doğruları yazanlar (Kronolojik olarak: Ali Naci Karacan – 1943 - Joseph Grew – 1953 – Selim İlkin – 1981 ve Bige Sükan ile Chester İmtiyazı'nı yanlış yorumlayanlar (Tezel – 1970, Can – 2000) ve Chester İmtiyazı hakkında düpedüz Yalan yazanlar alt alta sıralanmışlardır.

Bu kitapta, 2009 yılında "ABD Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamamıştır" diyenlere, 19 Ocak 1927 tarihinde ABD Senatosu'nun lehte 50, aleyhte 34 oya rağmen, 2/3 çoğunluk sağlanmadığı için onaylanmamış sayılan Lozan Antlaşması'nın **24 Temmuz 1923 tarihli Barış Antlaşması olmadığı, 6 Ağustos 1923 tarihli 'Türkiye – ABD Dostluk ve Ticaret' Antlaşması (Genel Antlaşma) olduğu açıklanmış ve belgesi sunulmuştur.** Bakınız Ek-7.

Bu kitapta, M. Arslan Abisel'in 1948 yılında yayımladığı 'Bir Karış Şimendifer' başlıklı kitabının Chester İmtiyazı ile ilgili bölümlerine yer verilmiştir. En doğru bilgileri M. Arslan Abisel vermiştir.

Bu kitapta 'Doğrular', 'Yanlışlar' ve 'Yalanlar' ile gerçekler ortaya çıkarılmıştır. Bu kitapta bir de çok vahim olan ŞU GERÇEK de *kendiliğinden* çıkmıştır ortaya:

'DÜŞÜNCENİN EFENDİSİ GEÇİNEN' (Bu ifade Sadık Tural Hocanındır) üniversite hocaları kendi yazdıkları dışındakileri okumuyorlar (kıskançlıklarına da ATATÜRK Ansiklopedisi kurulu sırasında hem bizzat şahit oldum hem de anlatılanlardan öğrendim)

Aydın denilen ve kanaat önderliği yapanların büyük bir kısmı ise, YA HİÇ OKUMUYORLAR (Örnek: ATAM Dergisi'nde-

ki 13 Temmuz 1923 Söyleşisini veya Arslan Bulut'un 25 Temmuz 2005 tarihinde Yeniçağ Gazetesi'nde yayımlanan köşe yazısını, Küresel Haçlı Seferi kitabını); YA DA OKUDUKLARINI ANLAMIYORLAR. Eğer okusalar ve okuduklarını anlasalardı, benim bugün gösterdiğim tepkileri; Yeniçağ Gazetesi'ni bir entelektüel ihtiyaca dayanarak alıp okuyanlar 26 Temmuz 2005 günü, ATAM Dergisi'nin okurları ise (ben o dergiyi yeni okudum ve okuduğum günden beri tepki gösteriyorum) 1984 yılında göstermiş olmaları gerekirdi.

Bir soru ile noktalıyorum:

HANGİSİ... ASLINDA İKİSİ DE SON DERECE VAHİM.

Kaynakça

ABİSEL, M. ARSLAN, *Bir Karış Fazla Şimendifer*, 1948

ARMAOĞLU, FAHİR, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991

BULUT, ARSLAN, *Tercüman* Araştırma Yazısı 20 Temmuz 1991

BULUT, ARSLAN, *Küresel Haçlı Seferi*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2005

BULUT, ARSLAN, *Yeniçağ Gazetesi* Köşe Yazıları: 25 Temmuz 2005, 30 Haziran 2009 ve 15 Temmuz 2009

CAN, BİLMEZ BÜLENT, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi* İstanbul, Tarih Vakfı, 2000

CHP Grup Toplantısı Tutanakları 1923 – 192,' Bilgi Üniversitesi, 2002

DEMİRER, MEHMET ARİF, 'ATATÜRK ve Yabancı Sermaye' Ankara *ATAM Dergisi Sayı 69*, 2007

DeNOVO, JOHN A, *American Interests and Policies in the Middle East,* University of Minnesota Press, 1963

GORDON, LELAND JAMES, *American Relations with Turkey 1830 – 1930,* University of Pennsylvania Press, 1932

GREW, JOSEPH, *Turbulent Era,* Hamond, Londra 1953. Bu kitabın Türkiye ve Lozan ile ilgili bölümleri Türkçe olarak 1966 *Atatürk ve İnönü – Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları*, 2001 *Lozan Günlüğü*, ve 2002 *Atatürk ve Yeni Türkiye* yıllarında 3 kez yayımlanmıştır.

İLKİN, SELİM, *Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu – Bildiriler ve Tartışmalar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984

KARACAN, ALİ NACİ, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa* Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1943

MARASHLIAN, LEVON XI. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu Bildiri, Türk Tarih Kurumu 1994

MARAŞLIYAN, LEVON, *Ermeni Sorunu ve Türk-Amerikan İlişkileri 1919 –23,* Belge Uluslarası Yayıncılık, 2000

MARCOSSON, Isaac Frederick "Kemal Pasha" (13 Temmuz Söyleşi) *The Saturday Evening Post* 20 Ekim 1923

MARCOSSON, ISAAC FREDERİCK "The Chester Concession" *The Saturday Evening Pos,t* 1 Aralık 1923

ÖZBUDUN, ERGUN, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve ATATÜRK ile Görüşmesi"Ankara, *ATAM DERGISI SAYI 1,* 1984

NUR, RIZA, *Hayat ve Hatıralarım,* İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1968

SALLI, M. KEMAL *Önce Vatan Gazetesi*, Köşe Yazıları: 27 Temmuz 2005, 28 Temmuz 2005 ve Ağustos 2005

SONYEL, SALAHİ R., *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006

SÜKAN, BİGE, "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 24*, Kasım 1999-2003 s. 527-561

ŞİMŞİR, BİLAL, 'Lozan Telgrafları' Cilt II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1994

TEZEL,YAHYA S., "Birinci BMM'de Yabancı Sermaye Sorunu – Bir Örnek Olay" Ankara, *SBF Dergisi Cilt 25, Sayı 1,* 1970

TEZEL,YAHYA S., *Cumhuriyet Tarihinin İktisadi tarihi 1923 – 1950* Ankara, Yurt Yayınları, 1982

YALMAN, AHMED EMİN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt 3,* İstanbul, 1970

YASSIKAYA, DURSUN, *Maden Yasası mı? – İhanet Yasası mı?* Ankara, Türkiye Kamu Sen AR-GE Yayınları, 2003

Ekler

ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: I Kasım 1984 Sayı: 1

Ek – 1

TÜRKİYE'NİN KURULUŞ YILLARINDA BİR YABANCI GAZETECİ'NİN ANKARA YOLCULUĞU VE ATATÜRK İLE GÖRÜŞMESİ

Çeviri: Prof. Dr Ergun Özbudun

OREIGN JOURNALIST'S VISIT TO ANKARA DURING THE EARLY YEARS OF MODERN TURKEY AND HIS INTERWIEW WITH ATATÜRK

The author presents selected passages from a long article on an interview with Atatürk by Isaac F. Marcosson which appeared in the Saturday Evening Post dated 2001[91] October 1923, which he believes to be of interest to Turkish readers." *The Saturday Evening Post" dergisi yazarlarından Isaac F. Marcosson 1923 Temmuz ayında Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Daha sonra adı geçen derginin 20 Ekim 1923 tarihli sayısında bu görüşme ile Anadolu seyahati izlenimlerini kaleme alan bir yazı yayımlamıştır. Yazarın -Lozan Antlaşması arifesinde- İstanbul'dan hareketle Mudanya-Bursa üzerinden Ankara'ya gelişi, Ankara'daki temasları ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi, Türkiye'nin kuruluş yıllarındaki birçok ilginç olayı da sergilemektedir. "Kemal Paşa" adını taşıyan bu uzun yazıdan – okuyucuların da ilgisini çekebilecek - bazı bölümler sunmuyoruz.*

Bir zamanlar Ankara, sadece kedileri ve keçileriyle ünlüydü. Bugün, Anadolu'nun uzak tepelerindeki bu eski, hantal şehrin, dünya çapında başka bir önemi var. O, sadece yeniden kurulmuş Türk Devleti'nin başkenti ve dolayısıyla bütün çağdaş demokrasi deneyimlerinin en renklisinin merkezi değil, aynı za-

91 Dergide dizgi hatası yapılmış. Tarih: 20 Ekim 1923.

manda Dünya Savaşı'nın acı sonuçlarının ortaya çıkardığı birçok önemli şahsiyet arasında sivrilen -tam unvanıyla- Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da yaşadığı yer.

Savaş içinde doğmuş olan Türk Devleti'nin kritik bir saatinde, bu kişiyle Ankara'da konuştum. Lozan Konferansı dağılmak üzereydi. Savaş veya barış hâlâ boşlukta sallanıyordu. Daha dün Başvekil Rauf Bey bana şunları söyledi: "Eğer Müttefikler savaş istiyorlarsa, istediklerini elde edebilirler". Hava, gerginlik ve belirsizlik doluydu. Sıkıntılı çevrenin üzerinde, kendisini görmek için bu kadar yol gittiğim şefin tâviz vermez varlığı dolaşıyordu. Hükümetin kendisi gibi, olaylar da onun etrafında dönüp duruyordu.

Seyahatin güçlüğü, çevrenin çetin ve dramatik karakteri açısından Anadolu, bir yıl önce Sun Yatsen'i görmek için yaptığım Güney Çin Cephesi gezisini çok andırıyordu. Onunla Kemal arasında belli bir benzerlik vardır. Her ikisi de, bir çeşit ilhamla dolu liderlerdir. Her ikisinde de, yıkılmış imparatorlukların yan ürünü olan o alevli bağımsızlık ideali mevcuttur. Paralellik burada sona eriyor. Kemal, kan ve demirden bir insan, bir doğu Bismarck'ı; sebatkâr, acımasız, yenilmez. Oysa Sun Yatsen, rüya ve hülya içinde, kaderin ebedi oyuncağı; atasözündeki kedinin ne kadar çok canı varsa, onun da o kadar çok siyasal hüviyeti - hatta ekleyebilirim ki, o kadar çok hükümeti- var.

Türkiye Türklerindir

Bu kişiler ne kadar farklıysa, arkalarındaki milletler de o kadar farklı. Çarpıcı bir karşıtlık da burada. Çin, bencil amaçların bitmek bilmez çatışması ve liderlik yokluğu yüzünden, inanılmaz denilebilecek bir siyasal kaos içinde çalkalanırken; Türkiye, uzun ve kanlı tarihinde ilk defa, belirli sınırlara, gerçek bir

vatana ve Müslüman dünyasının kaderine şekil verebilecek -bu arada Amerika'nın Yakın Doğudaki ticari özlemlerini de etkileyebilecek- bir milliyetçi hedefe sahip, homojen bir millet olarak ortaya çıktı. Yeni slogan, "Türkiye, Türklerindir". Bütün bu hayret verici evrimin aracı ve ilham kaynağı Kemal Paşa'dır; 1919'da Türkiye'nin, yenilgi ve iflas sonucu, olabileceği kadar düşkün olduğu hatırlanırsa, bu neredeyse bir mucizedir.

Türkiye gezimin gerçek hedefi oydu. Parlayan cami ve minareleriyle perişanlık içindeki haşmetine rağmen hâlâ şehirlerin kraliçesi olan İstanbul'un kendine özgü cazibesi vardı ama, Haliç kıyılarına vardığım andan itibaren benim ilgim Ankara'da toplanmıştı.

Bu tutkunun gerçekleştirilebilmesi için güç bir zaman seçmiştim. Görünüşe göre, Lozan Konferansı çıkmaza girmişti; uzun zamandan beri beklenen barış, her zamankinden daha uzak görünüyordu. Savaş hali, hâlâ devam ediyordu. İşgal ordusu, sokaklara savaşçı bir renk ve hava verirken, büyük bir Müttefik donanması da ya Boğazda demirli duruyor veya Marmara denizinde atış tatbikatına çıkıyordu. Anadolu tepelerindeki başkente ulaşmak daha da güçleşmişti.

Her engel, sonu gelmez bürokratik bağlarla sürüp gidiyordu. Çabuk iş görmek isteyen bir Amerikalı için böyle bir kombinezon bir felâketti. Daha sonraki deneyimlerim, Kipling'in, Doğu ülkelerindeki enerjik bir Yankee'nin akıbetini anlatan ünlü hikâyesindeki gerçeği doğruladı. Adamın mezar taşında şöyle yazılıydı: "Doğuyu acele ettirmeye çalışan ahmak, burada yatıyor."

Mizaçtan ve diğer şeylerden kaynaklanan bütün bu engellere ek olarak Türkler, Chester İmtiyazı'nın gerçekleştirilmesinin, kağıt üzerinde göründüğü kadar kolay olmayacağını anla-

maya başlamışlardı ve bu da onları tedirgin ediyordu. Ankara'ya gidiş izin alabilmiş en son sivil, vesikasını - vizenin Türkçe adı – alabilmek için, İstanbul'da yedi hafta beklemek zorunda kalmıştı. Diğer iki üç kişi ise, dört haftalık meraklı ve sonuçsuz bekleyişten sonra, öfkeyle ülkelerine dönmüşlerdi. Başarı ümidi parlak değildi.

İstanbul'daki ilk günümde, Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol'e saygı ziyaretinde bulunduğumda, kendisinden Ankara'ya gidebilmem için yardım istedim. Bana hemen, o zamanlar Ankara'nın İstanbul'daki baş temsilcisi olan Dr. Adnan Bey'e bir takdim mektubu verdi; bütün izin belgeleri ondan geçiyordu.

Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu ve Türk tarihi'nin pek çok uğursuz olayına sahne olan ünlü Babıâli'de kendisini görmeye gittim. Kızıl Sultan Abdülhamid'in kirli aletleri ve işbirlikçileri, günlerini burada geçirmişlerdi. Yapının, tarihteki zengin kardeşi Ayasofya Camii kadar heybetli olacağını umuyordum. Oysa, mimari güzellikle en küçük ilgisi olmayan ve temizlenmeye şiddetle muhtaç, kirli, düzensiz yayılma gösteren, sarı bir bina karşıma çıktı.

Adnan Bey'in şahsında ilk Türk müttefikimi buldum. Üstelik, kendisinin geniş ve cömert görüşlü, tecrübeli bir kişi olduğunu da keşfettim. Milliyetçi hareketin güç günlerinde Kemal'in ilk yardımcılarından biri oluşu nedeniyle, Ankara Hükümeti'nin ilk başkan vekili olmuştu. Ayrıca, başka bir nedenden dolayı da şöhreti vardı; Türkiye'nin önde gelen kadın reformcusu ünlü Halide Hanım'ın kocasıydı.

Gidiş iznim için Ankara'ya hemen bir telgraf çekti. Somut olarak bu izin, İstanbul Polis Müdürlüğü'nce verilen bir belgede -yukarıda değinilen vesikada- ifadesini buluyordu. Dünya Sava-

şı günlerinde, sahibine cepheye gitme imkânını veren ve beyaz paso adı verilen bu belgeyi elde etmek güç bir işti. Şimdi anlayacaktım ki, peşinde koştuğum Ankara'yı ziyaret izniyle kıyaslandığında bu paso, halka dağıtılan el ilanları kadar kolay sağlanır bir şeydi.

Adnan Bey, Ankara'dan yaklaşık üç gün içinde cevap alacağını söyledi. Anlıyordum ki, üç gün, Rusça seichas kelimesine benziyordu; bu kelime, sözlük anlamı olarak "hemen" demekti ama, kendi ülkelerindeki faaliyetler, daha doğrusu faaliyetsizlikler, hakkında kullanıldığı zaman genellikle "gelecek ay" anlamına geliyordu.

Bürokratik Güçlükler

Bir hafta geçtikten sonra Amerikan Elçiliği, Babıâli'den, müracaatıma bir cevap gelip gelmediğini sordu; hiçbir cevap gelmemişti. Birkaç gün sonra Türk memurları çılgına döndüler. İngiliz, Fransız ve İtalyan vatandaşları dışında hiçbir yabancının, Ankara'nın rızası olmadıkça İstanbul'a girip çıkamayacakları hakkında bir emir çıkarılmıştı. Mevcut izin belgeleriyle Paris veya Londra'dan yola çıkmış kişiler, - ki içlerinde bazı Amerikalılar da vardı - Türk sınırında bekletiliyorlardı; oysa emir, onlar yola çıktıktan sonra çıkarılmıştı. Amiral Bristol'ün vaktinde ve ısrarlı çabaları sonucu, sınır yasağı Amerikalılar için kaldırıldı. Bir gün içinde Ankara, protesto ve başvuru telgraflarına boğulmuştu; ben de, kendi dilekçemin, yeni ve artan kargaşa içinde tümden kaybolmuş olacağını düşünüyordum.

Bu arada, İngilizce, Fransızca ve Almancayı akıcı şekilde konuşan Reşat Bey adında iyi, dürüst bir Türk gencini dragoman, yani kurye ve tercüman olarak sağlamıştım. Hiçbir yabancı, böyle bir yardımcı olmaksızın Ankara'ya gidemez; çünkü tek

tük yerler dışında, Anadolu'da konuşulan tek dil Türkçedir. Aslında Reşat Bey, Ankara'da bir yıl Amerikan konsolosluğu yaptıktan sonra daha yeni emekliye ayrılmış bulunan Robert Imbrie'den miras kalmıştı. Reşat Bey onun tercümanıydı. Imbrie ile yakın temasları sayesinde Amerikan adetlerini öğrenmişti; gecikmeden dolayı duyduğum sabırsızlığı da gayet iyi anlıyordu. Onun da Ankara'da büyük etkisi vardı; benim için arkadaşlarına birkaç telgraf çekmişti.

İkinci haftanın sonunda Amiral Bristol, iznimin çabuklaştırılması için Adnan Bey'e kişisel bir müracaatta bulundu ve Babıâli'den Ankara'ya sert bir ikinci telgraf gitti. Tanıştığım diğer Türkler ve Amerikalılar da telgrafla başvurularını buna eklediler. Şüphesiz başka işlerim de vardı ama önümdeki zaman kısıtlıydı ve herşey bir yana, Kemal bu gezimin başlıca ödülüydü; onunla görüşmeye kararlıydım. Bu yüzden Temmuz başlarında Reşat Bey'i, durumun ne olduğunu öğrenmek için Ankara'ya gönderdim. Ayın dördüncü gününün sabahında yola çıktı. Elçilikteki Bağımsızlık Günü töreninden otele döndüğümde, Reşat Bey'e hitaben Ankara'da hükümetteki arkadaşlarından birinden benim adresime gönderilmiş bir telgraf buldum; Ankara'ya gidiş iznimin, dokuz gün önce tellendiğini söylüyordu. Oysa önceki gün Babıâli Ankara'dan isteğim hakkında hâlâ ses çıkmamış olduğunu bildirmişti.

Araştırınca anladım ki, Polis Müdürlüğü'ndeki bürokrasi yumağı içersinde önemli telgraf, bir kağıt yığınının altına atılmıştı; talebim üzerine başlatılan uzun bir arama, sabırsızlıkla beklenen mesajı ortaya çıkarana kadar da kimse, onun hakkında bir şey bilmiyordu. Bu, tipik bir Türk usuluydü; tam Çin'in herhangi bir yerindeki "bir resmi dairede vuku bulabilecek cinsten. Reşat Bey dönüp de durumu bana bildirmeden önce, vesi-

ka elime geçmişti ve harekete hazırlanıyordum.

Bu ilk adım güçtü ama, asıl seyahatin hemen her merhalesi de eşit derecede güçlüklerle doluydu. Gene resmî bir Türk kararnamesiyle başım derde girecekti.

Eğer bir Türk olsaydım normal şartlar altında, araba vapuruyla İstanbul'un hemen karşısında Boğazın karşı kıyısında olan ve çok tartışılmış Berlin-Bağdad Demiryolunun Anadolu bölümünün başlangıç noktasını teşkil eden Haydarpaşa'dan trene binebilir ve yaklaşık yirmi yedi saatte vasıta değiştirmeksizin Ankara'ya varabilirdim. Oysa, 250.000 kişiden hayli fazla olan tüm Türk Ordusu, İzmit'in ötesinde demiryolu boyunca seferber edilmişti. Hiçbir yabancıya bu seyahati yapma izni verilmiyordu. Nisbeten – "nisbeten"i bile bile söylüyorum – kolay olan bu demiryolu yolculuğu yerine yabancı, gemiyle Mudanya'ya sonra trenle Bursa'ya, daha sonra bütün gün otomobille Anadolu ovasını geçerek Karaköy'e gitmek, orada da Haydarpaşa trenini beklemek zorundaydı. Yirmi yedi saat yerine, benim de yaptığım bu yolculuk, tam elli beş saat sürdü.

Parlak güneşli bir pazartesi sabahı İstanbul'dan Ankara'ya hareket ettim. Amiral Bristol, Yüzbaşı T.H. Robbins komutasındaki bir denizaltı avcı botunu emrime vermişti; böylece kalabalık ve hiç de temiz olmayan yolcu vapurundan kurtulabildik. Yanımda, Mütarekeden sonra Türkiye'deki ilk Amerikan Yüksek Komiseri olan ve şimdi de Ankara'da ticari bir görevi bulunan Lewis Heck ve sadık Reşat Bey olduğu halde, Marmara Denizi'ni geçerek Mudanya yolculuğunu dört saatte yaptım ve öğleyin oraya vardım. 1922 Kasımına kadar Mudanya, Türkiye haritasında bir noktadan ibaretti. Yunan yenilgisinden sonra, İngiliz ve Türk Orduları Çanakkale'de fiili bir çatışmadan birkaç metre uzaktayken ve iki devlet arasında savaş kaçınılmaz görünürken,

Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı General Sir Charles Harrington ve İsmet Paşa -Lozan'da Müttefik delegeleriyle böyle neşeli bir kovalamaca oynayan İsmet- burada buluştular ve birinci Lozan Konferansı'nın öncüsü olan ünlü mütarekeyi burada gerçekleştirdiler.

Madam Brotte ve Oteli

Köy, bir gece içinde üne kavuştu. Konferansın yapıldığı rıhtımın yanındaki küçük taş evde halen bir Türk ailesi oturuyor ve çocuklar evi doldurup taşırıyor.

Kırk millik Bursa yolculuğunu, günde iki kere sefer yapan oyuncak trenle yapacak yerde, Bursalı bir tüccarın yeni almış olduğu yepyeni bir Amerikan arabasıyla seyahat ettik; gelmesi telgrafla emredilmiş olan bu araba, limanda bizi bekliyordu. Tepeler, zeytin ağacı yığınlarından görünmüyordu; vadilerde ise bol bol tütün ve mısır yetişiyordu. Anadolu köylüsü, tutumlu ve çalışkan bir kişidir; herhalde daha Yunan askeri araçları gözden kaybolurken, yeniden inşa faaliyetine başlanmış olmalıdır.

Müezzinler minarelerden akşam namazı çağrısını yapmazdan çok önce Bursa'ya, hâlâ ticari önemini koruyan Türkiye'nin eski başkentine vardım. Gece Hotel d'Anatolie'ye indik; orada İstanbul'a dönerken tekrar konaklayacağım güne kadar rahata ve lüksün her türlüsüne veda ettim.

Bu otel, Anadolu'nun ünlü kurumlarından biri. Sahibi, en az otelin kendisi kadar seçkin bir kişi olan Madam Brotte. Küçük şelâlenin şarkılı akışını dinlediğimiz güzel bahçesinde, hâlâ Fransız köylülerinin beyaz kepini giyen bu garip yaşlı hanım, hikâyesini bana anlattı. Fransa'nın Lyon şehrinde seksendört yıl önce doğmuş ve yirmibir yaşındayken bir ipek uzmanı olan babasıyla birlikte Anadolu'ya gelmişti. Bursa, Fransızlarca kurul-

muş ve halen de büyük ölçüde işletilmekte bulunan Türk İpek Endüstrisi'nin merkezidir. Madam, gelişinden az sonra otelin sahibiyle evlenmiş ve onun ölümünden sonra işletmeyi üstlenmişti. Savaşlar, çekilmeler, yıkımlar, üzerinde etkisini bırakmıştı ama, vakarlı tavrını korumaktaydı. Türkiye'de o kadar uzun zamandır yaşıyordu ki, Fransızcasına Türkçe kelimeler karıştırıyordu. Bu güzel kokulu çevrede onun konuşmalarını dinleyip, sunduğu mükemmel yemeği hatırladıkça, Fransa'da değil Anadolu'da olduğumu idrak etmekte güçlük çekiyordum.

Şunu da ekleyeyim ki, alkol bakımından Anadolu, kupkurudur. Madamın bir üzüntüsü, Türklerin şarap mahzenini mühürlemiş olmalarıydı; bu mühürlerin ne zaman kaldırılacağını bir Allah bir de Ankara bilirdi. Anadolu'da geçirdiğim sekiz gün içinde tek damla içki görmediğimi belirtmeye değer. Dünyada içki yasağının içkiyi gerçekten yasaklar göründüğü belki tek yer burası. İstanbul ise, daha sonra anlatılacak başka bir hikâye.

Madam Brotte'de sömürge yayılmasının başka bir kanıtını gördüm. Dünyayı, özellikle uzak ülkeleri dolaşırken şunun farkına varırsınız ki, belli ırklar, yabancı topraklara yerleştiklerinde belli kuralları izlerler. Bir İngilizin ilk yaptığı şey bir banka kurmaktır. İspanyol mutlaka bir kilise yapar, Fransız da bir kahve açar. Anadolu'da da durum böyledir.

Ertesi sabah samimi ihtiyar Fransız hanımefendiye biraz üzüntüyle veda ettim. Bizi Mudanya'dan getiren otomobille Karaköy'e bütün gün sürecek olan yolculuğa başladık. Bursa'nın eteklerinde Yunan felâketinin ilk gözle görülür işaretlerini gördüm. Yol kenarlarında terkedilmiş yüzlerce kamyon -Yunanlıların zoraki hediyeleri- vardı. Türkler bunları kaldırmak veya kurtarmak zahmetine bile girmemişlerdi. Kırlara açıldıkça, yıkılmış

çiftlik evleri her tarafta göze çarpıyordu. Yunanlıların Ankara'yı zapt edeceğine içtenlikle inandıkları saldırı sırasında tüm köyler baştan aşağı yok edilmişti. Oysa, ilerlediklerinden çok daha hızlı olarak geri döndüler.

Kağnı Yolculuğu

Gerçek Anadolu'daydık. Ses güzelliği bakımından ancak Mezopotamya ile yarışan bu tatlı isim, "güneşin doğduğu yer" demektir. Güneş, beşeri ve manevi tüm ileri atılımların hikâyelerinde geçen kişi ve olaylar üzerinde uzun zamandır parlamıştı; çünkü şimdi insanlığın beşiğinin kenarları diyebileceğimiz yerlerden geçiyorduk. Kitab-ı Mukaddes günlerinin muhteşem ve ölümsüz simaları bu ovalarda yürümüşlerdi. İskender ve Pompey'in orduları burada ordugâh kurmuş, ünlü Gordion düğümü burada kesilmişti. Gene zırhlı haçlılar, Kudüs'e giderken buralardan geçmişlerdi; sağımızdaki ve solumuzdaki yeşil tepelerin arasında Yakın Doğu medeniyeti doğmuştu.

Yerinde olarak Anadolu kağnı senfonisi adı verilmiş şeyle ilk temasım burada oldu. Türk çiftçisinin tek aracı öküz veya manda tarafından çekilen arabaların yağlanmamış tahta tekerleklerinden çıkan bu ses, belki dünyanın en acayip sesi. Tarsuslu Saul çağından bu yana, bu arabaların ne yapım şekli, ne de gürültüsü değişmiş. Gerçi korkunç gürültüyü işittiğinizde insana inanılmaz geliyor ama, yolları dolduran kağnı arabalarının sürücüleri için, yolculuk sırasında uyanık olmak, görgü kurallarına aykırı bir şey. Ancak gıcırtı durduğunda uyanıyorlar. Sessizlik, onların çalar saati. Yunanlılar Güneydeki önemli Türk limanlarını tıkadıkları zaman, Kemal'in bütün malzemeleri, Ankara'ya kadar iki yüz milden fazla bir mesafede bu arabalarla taşınmıştı.

Yolculuğa devam ettikçe memleket, gitgide Kuzey Fransa'nın savaştan sonraki görünümünü almaya başladı. Gülle çukurlarında hatmi çiçekleri büyümüştü; her tarafta, bir ev veya köyün kuru, katı harabesi, çevreye gözcülük ediyordu. Yunanlılarla Türklerin kanlı bir savaşa tutuştukları İnönü köyünden geçtik; tam güneş batarken de Karaköy'e vardık; burası, Türkiye'nin her tarafında görebileceğiniz, birkaç kahvehaneyle çevrili bir tren istasyonundan ibaretti. Türk ordularının bir birliği yakınlarda çadır kurmuştu. Kahvelerimizi içmeden önce, kağıtlarımızı polis incelemesine sunmamız gerekiyordu.

Bir saat sonra, o sabah Haydarpaşa'dan kalkmış olan tren vardı. Birinci mevki bir kompartımana kendimizi atarak, Ankara yolculuğumuzun son bölümüne başladık. Gece yarısı, bir zamanlar önemli bir kasaba olan ve Yunanlılarla Türklerin aylarca bir ölüm kalım savaşına tutuştukları Eskişehir'de bizi buldu. Türklerin 1921'deki çekilişinden sonra, kasaba Yunanlılarca yakılmıştı. Trene binip de sert koltuk -çünkü Türkiye'de Pulmanlar bilinmiyor- üzerinde biraz uyumaya çalıştığım anda, Anadolu'yu kaşındıran küçük seyyahlarla tanışmaya başladım. Bunlar, insanlara rahatsızlığın ne olduğunu gösteren küçük, inatçı tabiat rehberleridir.

Birkaç saattir etraf gitgide yalçınlaşmıştı. Sallanan mısırları ve şükran dolu yeşillikleriyle bereketli ovalar, çok geride kalmıştı. Durmadan tepelere tırmandıkça, zaman zaman Ankara keçisi sürüleri görüyorduk. Kasvetli, çıplak bir manzaraydı ama, gözle görülebilen bütün arazinin ve daha da ötesinin her santimi için dövüşülmüştü.

Ertesi sabah saat dokuzda, tembelce kıvrılan dar bir ırmağı geçtik. Diğer tarihi nehirlerin çoğu gibi önemsiz görünmekle beraber, bu nehir, Türk şarkılarında ve geleneğinde ölümsüzle-

şecek. Gelecek tüm yıllarda, pazarlarda rastlayacağınız ilginç hikayeciler, onun kayalık kıyılarında olup bitenlerin destanını anlatacaklar. Bu önemsiz görünüşlü nehir, Yunan taarruzunun zirve noktasını teşkil eden ve Kemal Paşa'nın ordusunun son bir ümitle gayretini gösterdiği ünlü Sakarya'ydı. Nehri geçtiğimiz noktanın pek yakınında, Yunanlılar geri atılmış ve taarruzları kırılmıştı. Fransa için Marne, İtalya için Piave neyse, yeni Türkiye için de Sakarya odur. O, ümit yıldızının doğduğu noktayı göstermektedir.

Daha ne olduğunu pek anlayamadan, kara bir duman örtüsü, bir şehrin değişmez ileri karakolu, uzakta göründü. Sonra, güneş ışığında dik ve beyaz duran tek tük cami ve minareler gördüm; az sonra Ankara'daydık. Demiryolu istasyonu şehrin eteklerinde olduğundan, kalacağım yere gitmek için, otomobille bir milden fazla yol almam gerekti.

Yolculuğun sıkıntılarına rağmen, trenden indiğimde bir çeşit heyecana kapıldığımı itiraf etmeliyim. Nihayet, belki de medeniyet tarihinde emsali olmayan bir başkentteydim. Önce Erzurum'da, sonra Sivas'taki geçici konaklamalardan sonra Kemalistler, hükümetlerini, Anadolu demiryolunun bir yol başındaki bu bakımsız, harap, yarı yanmış köyde kurmuşlardı. Ankara, tarihsel ilişkilerden yoksun değildi; bir defa haçlılar burada konakladıkları gibi, korkunç Timurlenk de ünlü bir savaşta Sultan Bayezid'i yenip esir alarak Doğu'ya götürmüştü.

Ankara, Garip Başkent

Nerdeyse bir gecede nüfus, on binden altmış bine çıkmıştı. Türk parlamentosuna verilen adla Büyük Millet Meclisi'nin doğusuyla birlikte, kabine, hükümetin bütün üyeleri ve milli yönetimine katılan pek çok insan gelmişti. Yunanlıların geçen yıl

yenilgiye uğratılışına kadar Ankara, aynı zamanda Türk Ordusu'nun genel karargâhı ve başlıca ikmal üssüydü.

O zaman da, şimdi de Ankara, her Avrupa elçiliğinde geleceğine ilgi duyulan bir devletin başkentinden çok, ilk zenginlik dalgasını yaşamakta olan bir Batı madencilik kasabasına benziyordu. Her ev, hatta oturulabilecek her delik, insanlarla dolup taşıyordu. Amerikan konsolosu Imbrie, bir yıl, hükümetin kendisine tahsis ettiği bir yük vagonunda oturmak zorunda kalmış; üstelik, bu uyduruk evi elinden kaçırmamak için bütün gücüyle uğraşmaya mecbur olmuştu. Dükkânlar ilkeldi ve bir Avrupalının gidebileceği gibi sadece iki restoran vardı.

Bildiğimiz anlamda otel yoktu. Otele en yakın şey, Türkçe anlamı ev olan, sözde han'dı. Yolcuların konakladığı ortalama bir Türk köy hanı, ortada avlusu olan beyaz badanalı bir yapıdan ibarettir; kervan sürücüleri, geceleri, katırlarını veya develerini bu avluya bağlayıp yukarı katta yerde yatarlar. Hanın kendine özgü bir havası ve gözle daha iyi görülebilir başka şeyleri vardır.

Eğer yeni Türk hareketine can veren vatanseverlik duygusu hakkında şüpheniz varsa, Ankara'ya gitmeniz bunu dağıtmaya yeter. Tasvir edilmesi hemen hemen imkânsız bir konforsuzluğun içinde, çoğu bir zamanlar Londra, Paris, Berlin, Roma veya Viyana'nın lüks ve rahatlığında yaşamış eski elçiler olan yüksek memurların, sabırla günlük görevlerini yapmakta olduklarını görürsünüz.

Neyse ki ben, Ankara'ya gelen her ziyaretçinin kaderi olan bu maddi konforsuzluğa karşı bir tür sigortalanmıştım. Kemal'in konutundan sonra, oturulmaya elverişli hemen tek yer, Yakın Doğu Yardım Misyonu mensuplarının kullanımı için yenilenmiş, son zamanlarda da Chester İmtiyazı temsilcilerine satın alınmış

binaydı. İstanbul'dan ayrılmadan önce, burada kalmak için izin almıştım ki, bu birçok yönden Allahın bir lütfuydu. Bir mucize kabilinden, fakat daha önemlisi, yerleri ovdurup yatakları havalandırttığım üç yaşlı Ermeni hizmetkâr sayesinde, haşerat tozuna ihtiyacım olmadı. Gerçekte, bunları beraberimde İstanbul'a geri getirdim ve daha çekici başka mallarla değiştirdim.

Chester İmtiyazı'ndan söz ederken, Ankara'da daha yarın gün geçirir geçirmez içime doğan şu çarpıcı gerçeği hatırlıyorum. En fakir kundura boyacısına varıncaya kadar herkes, sadece bu imtiyaz hakkında bilgi sahibi olmakla kalmıyor, aynı zamanda onu, Türkiye'nin gelişmesi ve zenginleşmesi için şaşmaz bir ilaç sayıyor. Bir Türk köylüsüne bu imtiyazı sorun; size bunun, gelecek ay çiftliğinin kenarından bir demiryolu geçmesi demek olduğunu söyler. Chester imtiyazcılarının, bir ekonomik dönüşümü gerçekleştirebilecekleri yolunda, körcesine ve adeta insanın içine dokunan bir inanç var. Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Ankara'da da, Amerikalının şu anda en makbul yabancı oluşunun bir nedeni bu. Ancak Chester sorununun tümü, daha sonraki bir makalede ele alınacak.

Tercihin Sebepleri

Şimdiye kadar kendinize şu soruyu sormuş olmanız gerekir: Niçin Türkler, bu bakımsız kasabayı başkentleri olarak seçmişler? Cevap ilginç. İlki, savunma düşüncesi. Ankara, denizden iki yüz küsur mil uzaklıkta ve Yunanlıların ıstırapla keşfettikleri gibi, her istilacı ordu ülkede yaşamak zorunda. Ani bir saldırı halinde bile, kaçış yolu sağlayan vahşi ve sarp geri bölgeleri var. Ama bu, sadece dış sebep.

Eğer konuştuğunuz Türk samimiyse, bu tecridin gerçek amacının, belki de hükümet personelini dalaverelerden uzak

tutmak olduğunu söyleyecektir. İstanbul'da memur, gayrimeşru resmi işlemlerin alışılagelmiş oyun alanındadır. Milliyetçi Hükümet, bu geçiş döneminde işi şansa bırakmıyor. Ankara'yı seçen Kemal Paşa; bu tercihi, onun takdir gücü hakkında fikir veriyor.

Ankara'nın ana caddesi, kaldırmışız, düzensiz bir sokak; yakıcı güneş, sokağın bitmek bilmez toz ve gürültüsü üzerinde parlıyor. Bir ucunda, üzerinde beyaz yıldız ve hilaliyle kırmızı Türk bayrağı dalgalanan alçak, sıvalı bir bina var. Kemal'in kişiliğinden sonra, Türk Hükümeti'nin ruhu sayılabilecek olan şey, burada yer alıyor. Büyük Millet Meclisi'nin çalışma yeri burası. Kemal Paşa burada Başkan seçilmiş, Lozan Antlaşması burada onaylanmış.

Büyük Millet Meclisi'nin bütün parlamentolar arasında bir eşi yok; şu nedenle ki, aynı zamanda milletin yürütme gücünün de başı olan kendi başkanını seçmekle kalmıyor, fakat başbakan da dahil olmak üzere, hükümetin bütün üyelerini de seçiyor. Bu usule göre bir hükümet, İngiltere veya Fransa'da olduğu gibi, başbakan güvenoyu alamadığı zaman düşmez. Eğer bir vekil istenmiyorsa, yasama organınca görevden alınır, yerine bir yenisi seçilir ve hükümet işleri, kesintiye uğramaksızın devam eder. Meclis üyeleri, şüphesiz, halk tarafından seçilmişlerdir.

Bütün bunlar, konuya giriş niteliğinde. Artık Kemal'in sahasındaydım ve şimdi işim onu görmekti. Bir Çarşamba günü öğle vakti Ankara'ya varmış ve hemen Reşat Bey'i, kendisine Amiral Bristol'dan bir takdim mektubu getirdiğim Başvekil Rauf Bey'e göndermiştim. Lozan'daki kriz nedeniyle kabine, hemen sürekli toplantı halindeydi ve onu ancak ertesi sabah saat dokuzda görebildim.

Sıvalı, küçük, yetersiz döşenmiş, fakat baş sakininin kişiliği sayesinde canlı bir bina olan Hariciye Vekâletinde kendisiy-

le üç saat geçirdim. Denizci bir Başbakan olan Rauf Bey - kendisi Türk Donanması'nda Amiral'di- bir denizcinin samimi, açık sözlü, sağlam tavırlarını taşıyordu. Üstelik, kabinenin İngilizce bilen tek üyesiydi; bana, 1903'te Beyaz Saray'da Roosevelt'i ziyaret ettiğini söyledi. İngilizlerin 1920'de Malta'ya sürdükleri ileri gelen Türklerden biriydi. Bana söylediğine göre sürgündeki tek tesellisi, denizci arkadaşlarından arasıra kendisine ulaşan Saturday Evening Post'tu. Bu dergileri o kadar etraflı okumuştu ki, onlardan uzun alıntılar yapıyordu. Benim General Smuts hakkındaki bir makalemle özellikle ilgilenmişti; Smuts'un self-determinasyon'la ilgili düşünceleri, yeni Türk politikasının şekillenmesine yardımcı olmuştu.

Ertesi gün öğleden sonra saat beşte Kemal Paşayı evinde görmek üzere randevuyu bana Rauf Bey aldı. İlk plana göre, orada o akşam ikimiz birlikte yemek yiyecektik. Daha sonra bu değişmiş, çünkü Rauf Bey'in sözleriyle "Gazi'nin kayınları kendisine misafir, ev kalabalık". 'Kayınlar' (in-laws) deyimini kullanmasından, Rauf Bey'in Batı deyimlerine ne kadar çabuk adapte olduğunu görebilirsiniz.

Başvekilin Gazi'den söz etmesini açıklamak gerek. Genellikle Ankara halkı, Kemal'den Paşa olarak söz eder. Okumuş Türkler ise, onun için daima, daha sonraki unvanı olan Gazi unvanını kullanırlar; Meclisin oyuyla verilmiş olan bu unvan, Türkçede "fatih" anlamına geliyor. Fatih Mehmet'in İstanbul kapılarını çökertip Boğaz'da İslâmiyet çağını açtığı o tarihi 1453 gününden bu yana, bu azametli unvan, sadece üç kişiye verilmiş. Biri, Plevne kahramanı Topal Osman Paşa; ikincisi, 90'ların sonlarına doğru Yunanlıları hezimete uğratan Muhtar Paşa; üçüncüsü de, Mustafa Kemal.

Ayın on üçü Cuma günüyle birlikte, Kemal'le uzun za-

mandır beklediğim mülakat da geldi. Kendisi, Ankara'dan yaklaşık beş mil ötede bir çeşit yazlık yeri olan Çankaya'da, Türklerin villa dedikleri bir köşkte oturuyordu. Ankara'da otomobil az olduğu için, bir nakliye aracıyla gitmek zorunda kaldım. Reşat Bey'de benimle geldi ama, Kemal'le konuşmamızda hazır bulunmadı.

Gazi'nin Konutu

Kemal'in konutuna yaklaştıkça askerlere rastlamaya başladık; ilerledikçe, bunların sayıları arttı. Bu askerler, Kemal'in hayatını korumak için alınan birçok tedbirlerden biriydi; çünkü kendisi, her an kızgın bir Yunanlı veya Ermeni tarafından öldürülme tehlikesindeydi. Onu öldürmek için birkaç teşebbüste de bulunulmuş, bir seferinde yanındaki bir Türk subayı, suikastçı tarafından ağır yaralanmıştı.

Az sonra, yeşil bir tepe üzerinde, düzenli bir bahçe ve badem ağaçlarıyla çevrili, cephesi kırmızı, güzel bir beyaz taş bina göründü. Sağda daha küçük bir taş evcik vardı. Daha önce buraya gelmiş olan Reşat Bey, bunun Türk milletince Kemal'e hediye edilmiş ev olduğunu söyledi. O söylemeseydi de, nöbetçilerin sıklaşmasından bunu anlayabilirdim. Giriş kapısına vardığımızda bir çavuş bizi durdurup ne işimiz olduğunu sordu. Reşat Bey, adama, Gazi ile randevum olduğunu söyledi; o da, kartımı alıp içeri götürdü.

Çavuş birkaç dakika sonra dönerek bizi beraberinde küçük taş evciğe götürdü; Kemal burayı kabul odası olarak kullanıyordu. Burada, Gazi'nin kayınpederi olan Muammer Uşaki Bey'i gördüm; kendisi, İzmir'in en zengin tüccarı, aynı zamanda New York ve New Orleans pamuk borsalarının ilk Türk üyesiydi. Amerika'yı sık sık ziyaret etmiş olduğundan ingilizce biliyor-

du. Kemal'in kabine toplantısında olduğunu ve beni az sonra göreceğini söyledi.

Kemal'in Çelik Gözleri

Tam Muammer Bey'le Türkiye'nin ekonomik geleceği hakkında bir tartışmaya başlamıştım ki, Kemal'in yaveri, hâkî üniformalı, iyi giyimli genç bir teğmen içeri girerek, Gazi'nin beni görmeye hazır olduğunu söyledi. Onunla birlikte küçük bir avludan ve dar bir geçitten geçtik ve kendimi esas konutun kabul salonunda buldum. En makbul Avrupa stilinde döşenmişti. Bir köşede bir kuyruklu piyano vardı; onun karşısında, birçok ciltleri Fransızca bir sıra, dolu kitap rafı bulunuyordu; duvarlarda da başka hediye kılıçlar asılıydı.

Bitişik odada, geniş yuvarlak bir masa etrafında oturmuş, hızlı hızlı konuşan bir grup insan görüyordum. Bu, toplantı halindeki Türk kabinesiydi ve Lozan'dan gelen son telgrafları tartışıyorlardı; Hariciye Vekili ve kabinenin orada bulunmayan tek üyesi olan İsmet Paşa, bir gün önce, Chester İmtiyazı ve Türk dış borçları hakkındaki Türk ültimatomunu vermişti. Ekonomik savaşın akıbeti, havadaydı.

Ben yaklaşınca Rauf Bey dışarı çıktı ve beni kabinenin toplandığı odaya götürdü. Grupla kısa bir tanışma oldu. Ama benim gözlerim tek bir kişinin üzerindeydi. O da, masanın başındaki yerinden kalkıp elini uzatarak bana doğru gelen uzun boylu kişiydi. Kemal'in sayısız resimlerini görmüş olduğumdan, görünüşüne aşinaydım. O, insanlara ve meclislere hâkim olacak tipteydi: Bir defa, hemen hemen 1.80'lik boyu, mükemmel göğsü, omuzları ve askerce tavrıyla insanı etkileyen fizik yapısıyla; sonra, bir insanda gördüğüm - ki ben, merhum J.P. Morgan, Kitchener ve Foch'la görüşmüştüm - en dikkate değer gözlerin

esrarengiz kudretiyle. Kemal'in gözleri, çelik mavisi, sert, taş gibi, affetmez olduğu kadar nüfuz ediciydi.

Pek az kişi, Kemal'i gülerken görmüştür. Kendisiyle geçirdiğim iki buçuk saat içinde hatları, ancak bir defa bir parça gevşer gibi oldu. Demir maskeli bir adama benziyordu; maske de, onun tabii yüzüydü.

Onu ünifɔrmalı göreceğimi zannediyordum. Oysa, çizgili gri pantolon ve rugan ayakkabılarla siyah bir jaketataydan oluşan çok şık bir kıyafet içersindeydi. Kanat yaka ve mavili sarılı bir kravat taşıyordu.

Rauf Bey, kabine odasında beni Kemal'e takdim etti. Mûtad selamlaşmaları Fransızca olarak teati ettikten sonra, şöyle dedi: "Belki, konuşmak için bitişik odaya geçip, kabineyi tartışmalarıyla baş başa bıraksak daha iyi olur." Bunları söylerken bitişik salonu gösterdi. Rauf Bey sağımda, Kemal solumda, küçük bir masaya oturduk. Efendisinden daha az şık olmayan bir erkek hizmetkâr her zamanki gibi koyu Türk kahvelerini ve sigaraları getirdi. Mülakat başladı.

Gazi, Fransızca ve Almanca bilmekle beraber, bir tercüman aracılığıyla Türkçe konuşmayı tercih ediyordu. Ben, gene sözde Fransızcamla, onunla tanışmaktan duyduğum büyük memnuniyeti ifade ettikten sonra, Rauf Bey araya girerek, büyük adamın kendi diliyle konuşmasının belki en iyisi olacağını söyledi. Bunda mutabık kalındı ve o andan itibaren Başvekil, tercümanlık yaptı.

Kemal, nasılsa, benim Ankara yolculuğumun başına gelen güçlükleri ve gecikmeleri işitmişti. Ankara gibi bir yerde yönetimin etrafını saran güçlükler içinde böyle şeylerin olabileceğini söyleyerek hemen özür diledi. Sonra şunları ekledi: "Geldiğinize çok memnun oldum. Biz, Amerikalıları Türkiye'de görmek is-

tiyoruz; çünkü özlemlerimizi en iyi onlar anlayabilirler."

Sonra, dobra dobra, kısa ve açık ifadesiyle, adeta emir veren bir subay gibi, sordu: "Size ne söylememi istiyorsunuz?"

"İlkin" diye cevap verdim, "bana, Amerikan halkı için bir mesaj verebilir misiniz?"

Bu, metodik bir soruydu; çünkü onun Amerikalılara karşı dostça duyguları olduğunu ve böyle bir sorunun, konuşmanın akışını serbestleştireceğini biliyordum. Bu, az konuşan kişilerle mülakat yaparken kullandığım ve konuşma dalgaları doğurmakta nadiren başarısız kalan bir manevraydı.

Washington İçin Takdir Duygusu

En ufak bir tereddüt geçirmeksizin - şunu da ekleyebilirim ki, bütün konuşma sırasında bir cevap için hiçbir zaman duraklamadı - şöyle dedi:

"Memnuniyetle. Birleşik Devletlerin ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisi'nin 1920 Ocağında ilan ettiği Millî Misakımız, sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. O, sadece, Türk ülkesinin istiladan kurtulmasını ve kendi kaderimize hâkim olmamızı ister. Bağımsızlık, hepsi bu. O, halkımızın misakı, anayasasıdır ve ne pahasına olursa olsun, bu misakı korumaya kararlıyız.

Türkiye de, Amerika da, demokratik rejimlerdir. Gerçekten, şu andaki Türk Hükümeti, dünyadaki en demokratik hükümettir. Halkın mutlak egemenliğine dayanır ve onun temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi, yargı, yasama ve yürütme organıdır. Kardeş demokrasiler olarak, Türkiye ile Amerika arasında en sıkı ilişkiler olmalıdır.

Ekonomik ilişkiler alanında Türkiye ile Birleşik Devletler,

her iki taraf için de en büyük yarar sağlayacak şekilde, birlikte çalışabilirler. Zengin ve çeşitli milli kaynaklarımızın, Amerikan sermayesi için çekici olması gerekir. Biz, gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız; çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan parası, Avrupa milletlerinin bizimle ilişkilerine can veren siyasal entrikalardan uzaktır. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi, yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz.

Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazı'nı vermek suretiyle gösterdik. Gerçekten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür.

Hayatım boyunca, Washington ve Lincoln'ün hayat ve eserlerinden ilham aldım. İlk on üç devletle yeni Türkiye arasında ilginç bir benzerlik vardır. Sizin atalarınız, İngiliz boyunduruğunu kaldırıp attı. Türkiye de, üzerindeki bütün rüşvet ve yiyicilikle birlikte taşıdığı eski imparatorluk boyunduruğunu, daha da kötüsü başka milletlerin bencil müdahalelerini kaldırıp attı. Biz şimdi, yeni bir milletin doğuşuna şahit olan bir doğum sürecinin içindeyiz. Amerikan yardımıyla amacımıza ulaşacağız."

Sonra, öne doğru eğilip, bütün mülakat sırasında yaptığı tek hareketle şunları söyledi:

"Biliyor musunuz, Washington ve Lincoln niçin beni daima etkilemişlerdir? Söyleyeyim size. Onlar, sadece Birleşik Devletlerin şerefi ve kurtuluşu için çalıştılar; oysa, öbür başkanların çoğu, öyle görünüyor ki, kendilerini tanrılaştırmaya çabaladılar. Kamu hizmetinin en yüksek şekli, bencil olmayan çabadır."

Bunun üzerine sordum: "Sizin için devlet yönetiminde ideal nedir? Başka bir deyişle, Pan-İslâmizm ve Pan-Turanizm fikirlerine hâlâ inanıyor musunuz?"

"Kısaca söyleyeyim" dedi. "Pan-İslâmizm, din ortaklığına

dayanan bir federasyon demekti. Pan-Turanizm ise, ırka dayanan aynı çeşit bir çaba ve ihtiras ortaklığını temsil ediyordu. Her ikisi de yanlıştı. Pan-İslâmizm fikri, asırlar önce Viyana kapılarında, Türklerin Avrupa'da ulaştıkları en kuzey noktada öldü. Pan-Turanizm de, Doğu ovalarında mahvolup gitti.

Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştı; çünkü, kuvvet ve emperyalizm anlamına gelen fetih fikrine dayanıyorlardı. Uzun yıllar emperyalizm, Avrupa'ya hâkim oldu. Ancak emperyalizm ölüme mahkûmdur. Bunun cevabını, Almanya'nın Avusturya'nın, Rusya'nın ve geçmişteki Türkiye'nin yıkılışında bulursunuz. Demokrasi, insan ırkının ümididir.

Bir Türkün ve savaş için yetişmiş benim gibi bir askerin böyle konuşması size garip gelebilir. Oysa, yeni Türkiye'nin temelindeki fikir aynen budur. Biz, zor kullanma, fetih istemiyoruz. Yalnız bırakılmamızı ve kendi ekonomik ve siyasal kaderimizi kendimizin tayin etmesine müsaade edilmesini istiyoruz. Yeni Türk demokrasisinin tüm yapısı, bunun üzerine kuruludur; şunu da ilave edeyim ki, bu demokrasi, Amerikan düşüncesini temsil eder; şu farkla ki, siz kırk sekiz devletsiniz, biz bir tek büyük devletiz.

Yüzlerce yıl boyunca Türk İmparatorluğu, Türklerin azınlıkta olduğu karmaşık bir insan yığınıydı. Daha başka sözde azınlıklarımız da vardı ve bunlar, sıkıntılarımızın büyük kısmının kaynağı olmuşlardı. Bu, ve eski fetih düşüncesi... Türkiye'nin gerilemesinin bir sebebi, bu güç yönetim işi yüzünden kendisini tüketmiş olmasıydı. Eski İmparatorluk çok büyüktü ve her an kendisini problemlere açık buluyordu.

Oysa, eski kuvvet, fetih ve yayılma fikri, Türkiye'de ebediyen ölmüştür. Eski İmparatorluğumuz, Osmanlıydı. Bu da, kuvvet ve zor demekti. Bu artık anlamını kaybetmiştir. Biz şimdi Türküz,

yalnızca Türk. İşte bunun içindir ki, Woodrow Wilson'un gayet iyi ifade ettiği self-determinasyon idealine dayanan, Türklere ait bir Türkiye istiyoruz. Bu, milliyetçilik demektir ama, Avrupa'nın pek çok yerlerinde self-determinasyon'u engelleyen bencil türden bir milliyetçilik değil. Ne de keyfi gümrük duvarları ve sınırlar demek. Bizim milliyetçiliğimiz, ticarette açık kapıyı, ekonominin yeniden canlandırılmasını, bir vatanda beliren gerçek anlamda ülkesel bir vatanseverliği ifade eder. Kan ve fetihle dolu bunca yıldan sonra nihayet Türkler, bir anavatana kavuşmuşlardır. Bunun sınırları belirlenmiş, dert kaynağı olan azınlıklar dağıtılmıştır; işte bu sınırların içinde mevkiimizi korumak ve kendi kurtuluşumuz için çalışmak istiyoruz. Kendi evimizin efendileri olmak istiyoruz."

Kemal'in Yapıcı Programı

Gene bana doğru eğildi ve keskin, kesik kesik üslubuyla şunları söyledi:

"Biliyor musunuz, Avrupa'da barışı ve yeniden inşayı engellemiş olan şey nedir? Sadece şu: Bir milletin diğerine müdahalesi. Daha önce bahsettiğim, haris, bencil milliyetçiliğin bir parçası. Bu, ekonominin yerine siyasetin geçmesi sonucunu doğurmuştur. Alman tamirat tazminatı kördüğümü, bunun yalnızca bir örneğidir. Küçük çaplı siyaset, dünyanın baş belasıdır.

Bizim güçlükle kazandığımız Türk bağımsızlığını engellemeye çalışan, milliyetçiliğimizi kötüleyen, bunun doğu komşularımızı fethetme arzusunu maskeleyen bir kamuflajdan ibaret olduğunu söyleyen, ekonomiyi yönetecek yetenekte olmadığımızı ileri süren milletler var. Bakalım, göreceğiz.

Yeni Türkiye'nin ilk ve en önemli düşüncesi, siyasal değil, ekonomiktir. Biz, dünya üretiminin de, tüketiminin de bir parçası olmak istiyoruz."

"Birleşik Devletler, sizin bu yeni Türkiye'nize somut olarak ne gibi yardımlarda bulunabilir?" diye sordum.

Solumdaki sarışın dev, "birçok şeyler" dedi. "Türkiye, temelde bir tarım ülkesi. Başarı veya başarısızlığımız tarıma bağlı. Canlandırma programında başlıca üç faaliyet önde geliyor. Bunlar, tarım, ulaştırma ve sağlık; çünkü köylerimizdeki ölüm oranı, dehşet verecek kadar yüksek.

İlkin tarımı alalım. Birincisi, tarım okulları açmak ki bunda Amerika yardımcı olabilir, ikincisi traktör ve diğer modern tarım makinelerine yer vermek suretiyle, tamamen yeni bir tarım bilimi geliştirmek zorundayız. Pamuk gibi yeni ürünleri geliştirmemiz, tütün gibi eski ürünleri de yaygınlaştırmamız gerekiyor, ister karayolunda, ister çiftlikte olsun, motor bizim ilk yardımcımız olacaktır.

Ulaşım da aynı derecede hayatîidir. Dünya Savaşından önce Almanlar, Türkiye'nin ulaşımı için kapsayıcı bir plân hazırlamışlardı; ancak bu, ülkenin onlar tarafından ekonomik bakımdan sömürülmesi fikrine dayanıyordu. Almanlardan kurtulduğumuza memnunum; benim açımdan da, hiçbir zaman bu otoriteyi tekrar ele geçirebilecek değillerdir. Çok ihtiyaç duyduğumuz demiryollarımızı geliştirmek için gözlerimizi Amerika'ya çevirdik. Onlara Chester İmtiyazı'nı vermemizin bir sebebi bu. Bu imtiyazın bizim için ne ifade ettiğini Amerikalıların anlayacaklarını ümid ediyorum. Bu, sadece yeterli bir ulaşım değil, aynı zamanda yeni limanların inşası ve milli kaynaklarımızın, özellikle petrolün işletilmesi ümididir.

Sağlık konusunda zaten, kabinemizin bir unsuru olarak, bir Sağlık Bakanlığı kurduk; çocuk ölümlerini önlemek için her türlü çaba gösterilecektir. Bu konuda da gene Amerika yardımcı olabilir.

Ekonomiden söz ederken, yeni Türkiye için hayati önem taşıyan başka bir soruna da değineyim. Geçmişte Türkiye'nin trajedisi, büyük Avrupa devletlerinin, onun ticari gelişmesi konusunda birbirlerine karşı olan bencil tutumlarıydı. Bu, büyük imtiyazlar koparma oyununun kaçınılmaz sonucuydu. Devletler, ahır yemliğindeki köpekler gibiydiler; kendi istediklerine ulaşamadıkları zaman, rakiplerini de bundan uzak tutmaya çalışıyorlardı.

Yıllardır Çin'de olup bitenler de aynen böyledir; ancak onlar, Türkiye'yi Çin'e çeviremeyeceklerdir. John Hay tarafından ortaya atılmış bulunan, herkese açık kapı ve herkes için fırsat eşitliği üzerinde ısrar edeceğiz. Eğer Avrupa devletleri bu usulden hoşlanmazlarsa, bunun dışında kalabilirler".

Bundan sonraki sorum şuydu: "Dünyanın bugünkü hastalığı için ilacınız nedir?"

Hemen cevapladı: "Aptalca şüphe ve güvensizlik değil, akıllıca işbirliği".

"Milletler Cemiyeti bir çare mi?" diye devam ettim.

"Hem evet, hem hayır" dedi Kemal. "Cemiyetin hatası, bazı milletleri yönetmek, diğer milletleri de yönetilmek üzere ayırmış olmasıdır. Wilson'un self-determinasyon fikri, garip şekilde ortadan kalkmış görünüyor".

Kemal'e, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine taraftar olup olmadığını sorduğumda, şu cevabı verdi:

"Şarta bağlı; ancak şu andaki işleyiş şekliyle Cemiyet, bir deneme niteliğini sürdürmektedir".

Şunu söylemekle bir sırrı açığa vurmuş olmuyorum ki, Kemal, Alman entrikası yüzünden ülkesine çok pahalıya mal olmuş bulunan Büyük Savaştan çok daha önceleri, İstanbul'daki

Alman entrikalarına sürekli şekilde karşıydı. Almanlarla ilgili herşeye karşı şiddetli muhalefeti yüzünden, savaş sırasında hükümetin kontrolünü Talat Paşa ile paylaşan Enver Paşa, onu ordu hizmetinde harcayıp kurtulmaya çalışmıştı. Oysa Enver, Kemal'in kariyerini sona erdirecek yerde, ona Türkiye'yi kurtarma ve kendisini milli kahraman yapma fırsatını vermişti.

Evrensel ilgi çeken bir konuda, Türk kadınının kurtuluşu konusunda Kemal'in kesin fikirleri var. Yalnız peçenin kesinlikle yasaklanmasına taraftar olmakla kalmıyor, kadının kamusal hayatın bir parçası olmasını da istiyor. Bu konudaki görüşleri şöyle:

"Kadınlarımız, eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyet'in en eski günlerinden beri, kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslam Dini, kadınlara, kendilerini erkeklerle aynı derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları, cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış, hatta ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu, gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir sonucu olmuştur.

Türkiye'de kadınların hayatlarını tembellik ve aylaklık içinde geçirdikleri sanılmaktadır. Bu bir iftiradır. Büyük şehirler hariç, Türkiye'nin tümünde kadınlar, erkeklerle yan yana tarlalarda çalışmakta ve genel olarak milli çalışmaya katılmaktadırlar. Sadece büyük şehirlerde Türk kadınları kocalarınca kapatılmaktadır. Bu da, kadınlarımızın, dinin emrettiğinden daha fazla örtünüp kapanmalarından ileri gelmektedir. Gelenek, bu noktada fazla ileri gitmiştir."

Bütün mülakat sırasında, sözlerini vurgulamak için öne

doğru eğildiği iki an dışında Kemal, koltuğunda dimdik oturmuş ve sürekli olarak sigara içmişti. Bu taş gibi hatlarda en ufak bir yumuşama belirtisinin görüldüğü tek an, konuşmanın sonunda az çok kişisel nitelikte meseleleri tartışmaya başladığımız zamandı; kendisine, evlenmemiş olduğumu, çünkü çok seyahat ettiğimi ve hiçbir kadının böyle sonu gelmez bir faaliyete tahammül etmeyeceğini söyledim. Bunun üzerine, "Ben de, ancak son zamanlarda evlendim" dedi.

Bayan Kemal

Bu, doğal olarak, bizi Kemal'in hayatındaki romansa götürüyor. Bütün diğer demir adamlar gibi, onun da hassas bir noktası var; Bayan Kemal'e rastlayınca, onun nasıl olup da teslim olduğunu anladım. Tüm hikâyeyi ilk ağızdan ve aşağıdaki şekilde işittim:

Mülakatın ortasındayken hizmetkâr içeri girdi ve Kemal'in kulağına bir şey fısıldadı. Kemal derhal döndü ve gururla "Bayan Kemal geliyor" dedi.

Birkaç saniye sonra, şimdiye kadar rastladığım en çekici Türk Kadını odaya girdi. Orta boylu, tam doğulu yüzlü ve parlak siyah gözlüydü. Her hareketi zarafetin ta kendisiydi.

Kemal, beni eşine Türkçe olarak takdim etti. Kendisine Fransızca hitap ettim ve mükemmel bir İngilizceyle cevap verdi; aslında, İngiliz aksanıyla konuşuyordu. Bunun sebebi de, okul hayatının bir kısmını İngiltere'de geçirmiş olmasıydı. Daha sonra Fransa'da okumuştu. Bayan Kemal hemen masanın yanındaki koltuğa oturdu ve eşiyle karşılıklı görüşmemi ilgiyle izledi.

Onun gelişinden az sonra Kemal, kabinenin hâlâ toplantı halinde olduğu bitişik odaya çağrıldı; onun yokluğu sırasında Bayan Kemal, bana hayat hikâyesini anlattı; bu, seçkin kocasının

daha zahmetli kariyerinin hikâyesini, çekici şekilde tamamlıyordu.

Daha önce bahsetmiş olduğum gibi, babası, uzun yıllar Türkiye'nin ekonomik başkenti olan İzmir'in en zengin tüccarı. Kendi ismi Latife. Buna, Türkçede evli veya bekâr bayan anlamına gelebilecek "hanım" kelimesini eklemek gerek. Böylece, evlenmeden önceki ismi Latife Hanım'dı. Eğer şimdi tam evlilik ismini kullanırsa, "Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım" olması gerekir.

Yunan Savaşı'nın ilk günlerinde kâh Paris'te kâh Londra'daydı. 1921 güzünde, o zaman Yunanlıların elinde olan İzmir'e geri döndü; Yunanlılar babasını hapsetmişlerdi, daha sonra kendisini de Türk casusu olma iddiasıyla tutukladılar. Kapıda iki Yunan askerinin nöbetçiliğinde kendi evinde göz hapsine mahkûm oldu. Burada üç ay geçirdi.

Bir gün Yunan nöbetçileri ansızın ortadan kayboldular. Ortada, hızlı çekilişin telaş ve gürültüsü vardı; ertesi sabahın erken saatlerinde muzaffer Türkler İzmir'e girdiler. Birkaç gün sonra Kemal de gelip ordularının başında muzafferane İzmir'e girdi. Bundan sonrasını Lâtife Hanım'ın kendi saf kelimeleriyle anlatayım:

"Mustafa Kemal'le hiç tanışmamış olmakla beraber, onu İzmir'deki ikameti sırasında bizim misafirimiz olmaya davet ettim. Cesaretini, vatanseverliğini ve liderliğini takdir ediyordum; davetimizi kabul etti. Memleketimizin yeniden inşası için ortak ideallerimiz olduğunu gördüm; daha sonra başka ortak şeylerimiz olduğunu da keşfettik. Çok geçmemişti ki, dostlarımızdan kırk elli kadarı eve çaya davet edildi. Müftü çağrıldı ve önceden hiçbir haber verme olmaksızın evlendik. Nikâh yüzüğümüzü daha sonra İsmet Paşa Lozan'dan getirdi."

Bayan Kemal, kocasından samimi takdir duygularıyla söz ediyordu: "O, sadece büyük bir vatansever ve asker değil, aynı zamanda bencilliği olmayan bir liderdir" dedi. "Kurduğu hükümet sistemi, onsuz da işleyebilir. O, kendisi için asla hiçbir şey istemez. Kendi kaderine hâkim Türkiye idealinin yürüyeceğine emin olsaydı, her zaman çekilmeye istekli olurdu."

"Ben onun bir çeşit sekreteri görevini görüyorum. Yabancı gazeteleri onun için okuyup tercüme ediyorum; dinlenmek istediği zaman piyano çalıyorum; biyografisini de yazmaya başladım."

"Eşinizin eğlenceleri nelerdir?" diye sordum.

"Müziği sever; okuyacak zaman bulduğu zaman eski çağ tarihiyle meşgul olur" dedi. Sonra ayaklarımızın dibinde yerde sıçrayıp duran üç cilveli köpek yavrusunu göstererek ilave etti: "Ona bu küçük köpekleri de aldım; onları çok sevdi."

Oy Hakkından Önce Eğitim

Bayan Kemal'in, Türk kadınlarının geleceği konusunda kesin fikirleri var. Halide Hanım gibi o da, kadınların hürriyete kavuşmalarına kuvvetle inanıyor. Bu konuda şunları söyledi:

"Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum; bu, oy verme ve Büyük Millet Meclisi'ne seçilme hakkı demek. Ama şuna da inanıyorum ki, eğitim, oy hakkından ve kamu hizmetinden önce gelmeli. Cahil köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur. Uzun vadede, kadınlar için kadınlarca yönetilen okullarımız olmalı. Bunun, yavaş bir süreç olması kaçınılmaz. Peçenin kaldırılmasına taraftarım.

Kitaplardan konuşmaya başladık. Bayan Kemal'in Longfellow'un büyük hayranı olmasına çok hayret ettim. Hayat İlâhi-

sinin tümünü ezberden okudu. Keats, Shelley ve Byron'u ne kadar iyi bildiğini görmek de, benim için aynı derecede ilginçti.

Bu esnada Kemal döndü ve mülakatımız, bıraktığımız yerden tekrar başladı. Bitirdiğimizde akşam oluyordu ve gitmek zamanı gelmişti. Gazi'nin Ankara'da ele geçirdiğim bir fotoğrafını yanımda getirmiştim. 1920'nin ilk günlerinde çekilmişti. Baktığında, düşünceli şekilde, "bu bana gençliğimi hatırlatıyor" dedi. Fotoğrafı imzaladı ve isteğim üzerine iki başka resmini daha verdi.

Veda edildi ve ayrıldım. Gece olmaktayken Ankara'ya geri döndüm; aralıklarla süvari nöbetçilerince selamlandım, zira karanlıkta Kemal'in güvenlik tedbirleri artırılıyordu; durgun havada borazan sesleri yansırken, güçlü ve hükmedici bir şahsiyetle, insanlar arasında eşi olmayan bir liderle tanışmış olduğumu idrak ettim.

Bundan sonra yapılması gereken şey, Kemal'in şu ana kadarki hayli kısa ve dolu hayatını anlatmak. O, bir küçük devlet memurunun oğlu ve kırk üç yıl önce o zaman Türk Bayrağı altında olan Selanik'te doğmuş.

Kemal'in kaderinde ordu vardı; yaşı gelince, Manastır'daki askeri okula girdi. Orduda iken çalışma arkadaşlarını, askerliğe karşı duyduğu gerçek aşkla etkiledi. Şimdi olduğu gibi, o zaman da bir milliyetçiydi. O günlerde bu, sapık bir düşünce sayılıyordu; çünkü Türkiye, din ve devletin kontrolünü saltanatta birleştiren çürümüş bir yönetimin pençesindeydi. Başka bir deyişle, sultan sadece hükümdar değil, aynı zamanda ulu halife olarak dinin de savunucusuydu.

Kemal'in eski askerlik günlerinden bir arkadaşının bana İstanbul'da söylediğine göre, 1908 İhtilalini ve 1909 karşı ihtilalini yapmış olan ve Enver Paşa'nın egemenliğinde bulunan İtti-

hat ve Terakki Cemiyeti İktidarının zirvesindeyken, Türkiye'nin gelecekteki kurtarıcısı şunları söylemişti: "Bu politikacılar başarısız kalmaya mahkûmdurlar; çünkü ülkeyi değil, bir sınıfı temsil ediyorlar. Sadece siyasi saiklerle hareket ediyorlar. Bir gün Türkiye'nin kurtuluşuna yardım edeceğim." Napolyon gibi o da, kendisinin kaderin gönderdiği bir insan olduğuna inanıyordu; sonraki başarıları da bu eski inancını doğrulamıştı.

Kemal Çanakkale'de

Türkiye'de zeki subayların siyasetteki istikballerinin parlak olduğu bir dönemde Kemal'in mesleğine bağlı kalmış olması da ilginçtir. Trablus'ta İtalyanlara karşı savaşmakla birlikte, orduda isim yapmaya başlaması, ancak Dünya Savaşı'yla olmuştur.

Almanlara antipatisi dolayısıyla, şüphesiz, Türkiye'nin mihver devletleri yanında savaşa girmesine karşıydı. Bu yüzden derhal Enver Paşa'nın düşmanlığını çekti ve savaş yılları sırasında bu husumet daha da had noktaya ulaştı. Enver onu her yoldan küçümsemeye çalıştıysa da o, işten atılamayacak derecede iyi bir askerdi. Bir ara, o zamanlar veliaht olan müstakbel Sultan VI. Mehmet'e Almanya'ya yaptığı resmi ziyarette refakat etmek üzere, geçici olarak cepheden ayrıldı.

Çanakkale savaşları öncesinde Kemal, piyade albayıydı. İngilizlerle Fransızların kötü bahtlı çıkarmalarını yapmalarından önce bile, kendisine Gelibolu'da bir komuta mevkii verilmişti. Kısa zaman sonra tümgeneralliğe yükseltildi - bu ona paşa unvanı kazandırdı - ve 19'uncu Tümenin komutasını üstlendi. Liman Von Sanders gözden düştüğünde, yarımadadaki en yüksek rütbeli Türk subaylarından biri oldu.

Çoğu kimse, Çanakkale Seferinin, büyük ölçüde Kemal'in süratli karar verişi sayesinde başarısızlığa uğratıldığını bilmez.

Avustralyalıların Anzak Plajına tarihi saldırılarını yaptıkları gün Kemal, tümenin en iyi alayına Anzak adı verilen Avusturalyalıların saldırmak üzere olduğu tepelerde tam teçhizatlı olarak manevra yapma emrini vermişti. Çıkarmanın yapıldığı ve kıyıdaki Türk birliklerinin yenilgiye uğradığı haberi kendisine ilk ulaştığında, bir yandan da bu hareketin sadece bir aldatmaca olduğu bildiriliyor ve buna karşı sadece bir tabur ayırması isteniyordu.

Kemal, ateşin niteliğinden ve ilerlemenin yönünden, bunun bir aldatmaca değil, ciddi bir saldırı olduğunu anladı. Teşebbüsü ele alarak derhal, geçit resmindeki her üç tabura, önceden kararlaştırılmış manevralarına girişmelerini emretti. Bunları, ikinci alayın tümü ile, Kemal'in bizzat yerleştirdiği ve yönettiği bir dağ bataryası izledi. Kemal, diğer tümenin komutanı ile daha ihtiyatlı üstlerini de işe sokmuş ve böylece durumu kurtarmıştı.

Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye bitkin bir haldeydi. İngiliz Donanması Boğazdaydı; Sultan ve danışmanları da, Müttefiklerin elinde oyuncaktı. 1918'de Mondros Mütarekesi İmzalanıp Türkler teslim olduğunda Kemal, kahramanca bir mücadeleden sonra Türklerin artçı kuvvetlerini kurtardığı Filistin'den daha yeni dönmüştü. Bundan sonra, Küçük Asya'da arta kalan Türk kuvvetlerine umumi müfettiş tayin edildi.

1919 Mayısında Yunanlılar, uzun zamandır göz diktikleri İzmir'i işgal ettiler. Bu akılsızca eylem hemen tamamen Lloyd George'un eseriydi ve İngiliz Başbakanı o zaman anlamamışsa da, kendisini iktidardan düşüren olaylar zincirinin ilk halkası buydu.

Bu olay, nasıl Yunanlıların nihai felâketinin ve Lloyd George'un nihai düşüşünün başlangıcını ifade ediyorsa, aynı zamanda da Kemal'in büyük anının geldiğini anlatıyor. Yunanlıla-

rın İzmir'i işgalleri ve iradelerini vahşice hâkim kılmak istemeleri, sanki Türkiye'deki yeni milliyetçilik ateşini başlatan kıvılcım oldu.

Uzaklarda Erzurum'un ötesinde Kemal, terhis etmek ve silahsızlandırmak üzere gönderildiği ordunun kalıntılarıyla beraberdi. İzmir ve civarındaki Yunan tecavüzlerinin haberi ve İstanbul'da birçok arkadaşlarının İngilizlerce sürülmesinin hikâyesi oraya ulaştığında; hareket zamanının geldiğini anladı. Terhis ve silahsızlandırma yerine, silah ve gönüllüler için çağrıda bulundu; bunlarla ülkesini mutlaka yok edeceğine inandığı saldırıya karşı direnecekti. Programı Türkiye'nin yabancı hakimiyetinden kurtulması olan bir karşı hükümet örgütlendirmeye başladı. Kendisi hareketin başı ve cephesi olduğundan, taraftarlarına Kemalist denilmeye başlandı. Bu yeni milliyetçi hareketin ilk merkezi, Erzurum'du. Sonra Sivas'a, 1920 başlarında da Ankara'ya nakledildi.

Bu arada İstanbul'daki Padişah hükümeti, Müttefiklerin zoruyla, Kemal'e kesin dönüş emri göndermişti. Bunu reddedince kanundışı ilan edilerek ölüme mahkûm edildi. Bu, sadece onun artan şöhretini daha da yaygınlaştırdı.

Kemal'in görevi iki yönlüydü: Bir aşama, "Yunanlıları kovma" biçiminde sloganlaşmıştı; diğeri, Milliyetçi Hükümeti geliştirmekti, her iki özlem de gerçekleştirildi. Bunlar, bir yandan askeri liderlik deha ve stratejisini, öte yandan da güçlü ve örgütlendirici devlet adamlığını gerektiriyordu. Kemal, bütün bu gerekli nitelikleri kendisinde toplamıştı.

Bu iki yıllık savaşın hikâyesini burada anlatacak yerimiz yok: Yunanlıların, Sakarya Nehrine, yani Ankara'nın kırk mil yakınına kadar gelmeleri, Kemal Paşa ve onun kadar zeki olan İsmet Paşa (kendisi meslekten bir diplomat değil bir askerdir) ta-

rafından istilacıların nasıl denize döküldükleri... Bu hikâye çok kez anlatılmıştır.

Türkiye'nin Yeni Anayasası

Bizi burada en çok ilgilendiren şey, Ankara'nın güçlük ve rahatsızlıkları içerisinde ve bizimki hariç bütün yabancı eller ona düşmanca kalkmışken Kemal'in kurduğu hükümet sistemidir. Bu, gerçekten, etkileyici bir demokrasi serüvenidir. Teknik bakımdan böyle adlandırılmamakla beraber, pratik açıdan tam anlamıyla bir cumhuriyettir.

1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisince kabul edilen Milli Misak'a göre Türkler, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesinin paralelindedir. Misak, diğer hususlar arasında şunu da ilan etmiştir ki, "hayatımızın ve var olmaya devam edebilmemizin temel şartı, millî ve ekonomik gelişmemizin araçlarını sağlama konusunda, bütün diğer ülkeler gibi, tam bir bağımsızlık ve hürriyete sahip olmamızdır."

Yeni Türk Anayasası, Temel Kanun adı verilen kanunda ifadesini bulmaktadır. Bu kanun, milletin egemenliğinin millette olduğunu ve halk tarafından seçilen Büyük Millet Meclisi'nce kullanılacağını belirtmektedir. Savaş ve barış yetkisi, sadece bu meclise aittir. Meclis kendi başkanını kendi seçer (halen Kemal Paşa'nın işgal ettiği mevki); başkan, devletin en yüksek görevlisidir. Daha önce işaret ettiğim gibi, meclis kabine üyelerini de seçer. Türkiye'nin geçmiş tarihini düşündüğünüzde, bu yeniliklerden çok daha önemlisi, din ve devletin mutlak ayrılığıdır. Sultan sorunu bitmiştir.

Kişisel Nitelikler

Kemal'in alelade bir insan olmadığını şimdiye kadar anlamış olmanız gerekir. Kişiyi ve yöntemini incelediğinizde, onun hayret verici başarısının gerisinde iki niteliğin yattığını fark edersiniz. Biri, demir bir iradenin emrinde yürüyen şaşmaz bir gaye; öbürü, kamuoyuna karşı derin saygısı. Gerçi halkı ona tapmaktadır ama, o başlangıçtan itibaren attığı her adımda halkına danışmıştır. Bir öneride bulunmak istediği zaman kütlelere gitmekte ve halka görüşünü açıklamaktadır. Büyük Millet Meclisiyle olan ilişkileri de aynı niteliktedir.

Giyim ve muaşeret adabı konusunda çok titiz olmasına rağmen, bütün hayatına dolambaçsız bir basitlik hakimdir. İlerleyen Yunanlılara karşı Türklerin son mukavemetini yönetmek için cepheye giderken arkasında bıraktığı tek belge, o zaman Büyük Millet Meclisi'nin Başkan Vekili olan Dr. Adnan Bey'e yazdığı şu kısa notu:

"Büyük Millet Meclisi Başkan Vekiline: Ben cepheye gidiyorum. Yokluğum sırasında işlerimle meşgul olmanızı rica ederim."

Mustafa KEMAL
Büyük Millet Meclisi Başkanı

Enver Paşa'nın başarısızlığıyla Kemal Paşa'nın başarısını karşılaştırırsanız, bunların strateji yönünden ne kadar farklı olduklarını görebilirsiniz. Enver, amacını gerçekleştirmek için dosdoğru gider; bir duvara çarptığı zaman onu yıkmaya çalışırdı. Sonunda yenik düştü. Kemal ise, bir engelle karşılaştığı zaman, onu aşana kadar sabırla bekler; genellikle de amaçlarına ulaşır. Şimdi sözünü ettiğim sabır, askeri kariyerinin zirvesini teşkil eden Sakarya'da ona büyük hizmet etmiştir.

Şu an için Kemal, halkının neredeyse çılgınca sevgisiyle

birlikte, kendi başarı dizisinin onu getirdiği baş döndürücü yükseklikte emniyet içinde bulunuyor. Geçen Ağustos'un on dördünde yeniden Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçildi. Ona verilmeyen tek bir oy vardı; o da ismet Paşa'ya verilmişti ve Kemal'in seçkin arkadaşını bu şekilde onore etmiş olduğu sanılıyordu.

Bu arada, sıkıntıları başlayacaktır. Halen, Müdafaa-i Hukuk Partisi olarak adlandırılan partinin hakimidir (aslında, bu partinin ta kendisidir); şimdi Halk Partisi olan bu partinin karşısında bir muhalefet hemen hemen yok gibidir. Ancak zamanla başka bir kanat mutlaka belirecek ve kaçınılmaz siyasal bölünme ortaya çıkacaktır.

Daha yakın ödev, bu ateşli ekonomik ve siyasal self-determinasyon formülünü, yeni Türkiye'nin bu Magna Charta'sını, kesin ve pratik realiteye tercüme etmektir. Gürültü, patırtı bitmiş, barış imzalanmıştır. Şimdi savaşın yaralarının sarılması gerekmektedir. Dolayısıyla, Kemal'in milli lider olarak gerçek sınavı, on iki yıllık nerdeyse kesintisiz savaşın getirdiği harabiyetten, düzen ve refah elde edebilmektedir.

Savaş meydanındaki ve toplum hayatındaki hayret verici başarısını, ekonomik kurtarıcı olarak da tekrarlayıp tekrarlayamayacağını görmek için beklemek gerekir. Kader onun için ne saklıyorsa saklasın, o çoktan çağının tarihine kendisini büyük harflerle yazmıştır.[92]

92 ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ, Sayı 1, Cilt: I, Kasım 1984

Ek – 2

ATATÜRK VE YABANCI SERMAYE

ATATÜRK'ün, O'nu diğer devlet adamlarından çok belirgin bir şekilde ayıran ve yücelten, iki özelliği vardır:

• Gerçekçiliği

• Türk Milleti'nin gönencini yükseltmek konusunda sınırsız inancı ve azmi

ATATÜRK'ün 22 Ocak 1923 günü, Lozan'da görüşmelerin kesintiye uğramasına ramak kala, Bursa'da yaptığı bir konuşmada Yabancı Sermaye hakkında söyledikleri gerçekçiliğinin önemli bir örneğini teşkil eder:

"Maatteessüf memleketimiz baştan nihayete kadar harabezardır, yoldan mahrumdur, şehirler haraptır.

"Köyler perişandır. Sanayimiz geridir. Limanlarımız yoktur. Madenlerimizi işletemiyoruz.

"Bu memleket insanlarının medeniyet yolunda ne kadar geri kaldıklarını, maişet seviyelerinin ne kadar acınacak halde olduğunu düşünürsek, bütün bu noksanları telafi için neler yapmaya mecbur olduğumuzu suhuletle (kolaylıkla) *takdir edebiliriz.*

"Bu vasi memleketi bir mamureye çevirmek lazımdır.

"Bu halk zengin olmaya mecburdur. Memleket mamur olmazsa, bu halk zengin olmazsa, size hala yaşamak imkanından bahsederlerse, inanmayınız.

"Maddeten düşünelim:

"Bütün bu şeyleri yapmak kolay değildir.

"Memleketimizi medeniyet-i hazıranın icap ettirdiği dereceye

bir an evvel isal için yalnız milletin sermayesi, milletin ilmi ve fenni teşebbüsleri kafi gelmez.

"Haricin sermayesine, ihtisasına da ihtiyacımız vardır. Bu noktada dar bir milliyetperverlikten çıkıyoruz. Biraz daha geniş milliyetperver oluyoruz:

"Ecnebi sermayesinden istifade edeceğiz.

"Az zaman içinde memleketimizin mühim merkezlerini şimendiferle birbirine raptetmek lazımdır.

"Memlekette metfun olan maden hazinelerini işletmek lazımdır.

"İktisadi faaliyetin, servet haline inkılap etmesi için en lüzumlu şeyler yollardır, seri vesait-i nakliyedir, şimendiferlerdir." [93]

Bu konuşmadan bir ay sonra Lozan görüşmeleri kesintiye uğramış ve Türkiye heyeti yurda dönmüş iken İzmir'de düzenlediği Türkiye İktisat Kongresi'nde Yabancı Sermaye konusuna tekrar değinen ATATÜRK şunları söylemiştir:

"İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vasi'dir.

"Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var.

"Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazımgelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim say'imize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin.

"Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkiye malikti, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka birşey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız."

93 'Gazi ve İnkılap' yazı dizisi - Milliyet Gazetesi 2 ve 3 Şubat 1930 (22 Ocak 1923 Bursa Şark Sineması'nda Halk ile yaptığı konuşmadan)

CHESTER PROJESİ

Türkiye İktisat Kongresi'nden 51 gün sonra ve Lozan'da görüşmelerin 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlamasından iki hafta *önce* TBMM Hükümeti, bir Amerikalı grup ile Chester Projesi olarak bilinen imtiyaz sözleşmesi imzaladı. [94]

Bu proje; Samsun-Trabzon-Mersin ve İskenderun Limanları'nı Süleymaniye, Kerkük ve Musul'a bağlayan 4 400 km demiryolu yapım ve işletmeciliğini, demiryolu güzergahına paralel 40 km'lik bir şerit içinde maden ve petrol aranmasını, bulunduğu takdirde 99 yıllığına işletilmesini kapsayan, 400 milyon Dolarlık bir yatırımı öngörüyordu. TBMM Hükümeti bu antlaşmayı ATATÜRK'ün de onayını alarak imzalamıştı.

TBMM Hükümeti Chester Antlaşması ile kısa bir süre sonra Lozan'da yeniden başlayacak görüşmelere yönelik olarak Amerikan desteğini sağlamayı da düşünmüştü.

Ancak 1925 yılında Cemiyet-i Akvam Musul eyaletini Bağdat'taki İngiliz manda rejimine bağladıktan sonra Chester Projesi iptal edilmişti.[95]

1923 yılında Türkiye'de tamamen yabancı sermayeli bankalar ve anonim şirketler vardı. Cumhuriyetin ilanından sonra dahi Türkiye'de yabancı bankalar şubeler açtılar ve yabancı ortaklı Türk anonim şirketleri kuruldu:

1929 Dünya Ekonomik Krizi Türkiye'de aynı yıl Türk parasının değerinin düşmesi ve rekor düzeyde dış ticaret açığı ile eşanlı olarak yaşandı. Türkiye'nin acil önlemler alması ve gecik-

94 Bu makalenin yazıldığı 2008 yılında konuyu çok iyi incelememiş ve 9 Nisan 1923 günü TBMM'nin Chester İmtiyazı'nı onaylamış olmasını, sözleşmelerin imzalanması ile karıştırmışım. Sözleşmeler, Bayındırlık Bakanlığı tarafından 29 Nisan 1923'te imzalanmıştır.

95 Bu bilgi de yanlış. Chester İmtiyazı sözleşmeleri 18.12.1923 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı tarafından İPTAL EDİLDİ.

meden en az 15 milyon Lira sermayeli Devlet Bankası'nı kurması gerekiyordu.

Bu koşullar altında ATATÜRK Türkiye'si 1930 yılında kibrit tekelini bir Amerikan şirketine devrederek 10 milyon Dolar kredi almakta herhangi bir sakınca görmedi ve sağladığı para ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nı kurdu. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu çıkarttı ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin başlattığı "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası" seferberliği ile hem dış ticaret açığını kapattı hem de Türk parasını dünyanın en güçlü paralarından bir konumuna getirdi. Bütün bunlar 3-4 yıl gibi kısa bir süre içinde tamamlandı.

1920 - 1930 yılları arasında Türkiye'de 201 anonim şirket kurulmuştu. Bunların 66'sında yabancı sermayesi vardı. Ancak 1930 yılına gelindiğinde ülke sanayi hala son derece cılız ve sınırlı idi. Sanayi işletmelerinin sadece % 4'ünde elektrik ile işleyen motor vardı. Özel şirketlerin, ister yabancı sermayeli olsun ister tamamen yerli sermayeli, gerçek anlam ve ölçekte bir sanayileşme sürecini başlatacak, sermaye birikimi yetersiz kalıyordu.

İşte bu aşamada Türkiye yabancı (dış) kredi alarak devlet eliyle sanayileşme sürecini başlattı:

1934 – Sovyet Kredisi: 8 milyon Dolar (14 milyon TL)

1937 – İngiliz (Karabük Tesisleri) Kredisi: 2 745 000 Sterlin (17 milyon TL)

Bu iki kredi ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndaki yatırımların ve Karabük Demir Çelik tesislerinin dış ödemeleri karşılandı.

1938 yılında ilan edilen 4 Senelik 3 Numaralı Plan kapsamındaki yatırımlar için de iki yeni kredi antlaşması imzalandı. İngiliz kredisi TBMM tarafından onaylandı. Alman kredisinin ön antlaşması 6 Ekim 1938 tarihinde Ankara'da imzalandı:

1938 – İngiliz Kredisi: 16 milyon Sterlin (100 milyon TL) Bu kredi ile İngiltere'den 6 milyon Sterlinlik silah 10 milyon Sterlinlik fabrika donanımı alınacaktı.

1938 – Alman Kredisi: 150 milyon Reichsmark (75 milyon TL)

1938 yılında imzalanan dış kredi antlaşmalarının toplam parasal değeri aynı yıl için devlet bütçesinin % 58'ine eşitti.

Türkiye 1938 yılı dışında hiçbir dönemde bir takvim yılı içinde devlet bütçesinin % 58'i kadar dış kredi almamış, alamamıştır. Bu da ATATÜRK Türkiyesi'nin güvenirliliğinin ölçüsüdür.

Chester Projesi ile başlayan, Kibrit Tekeli'nin devri sürdürülen ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında gerçekleştirilen fabrikaların kurulmasına olanak sağlayan yabancı sermaye ve dış kredi konularında ATATÜRK Türkiye'sinin herhangi bir çekingenliği yoktu. Çünkü hedef belli idi ve ATATÜRK bu hedefi Onuncu Yıl Nutku'nda çok açık bir şekilde ortaya koymuştu:

"Yurttaşlarım!

"Az zamanda <u>çok büyük işler</u> yaptık.

"Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyeti'dir.

"Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

"Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.

"Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız.

"Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız.

29 Ekim 1933 tarihine kadar ekonomide yapılan "çok büyük işler":

Türkiye İş Bankası - 1924

Aşar Vergisi'nin kaldırılması - 1925

Sanayi ve Maadin Bankası – 1925

Reji İdaresi'nin tasfiyesi - 1925

Emlak ve Eytam Bankası – 1926

Kabotaj Kanunu'nun Kabulü - 1926

Kayseri Uçak Fabrikası - 1926

Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları – 1926

İstatistik Umum Müdürlüğü – 1926

Nüfus, Sanayi, Tarım Sayımı - 1927

Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi - 1927

Sanayi Teşvik Kanunu – 1927

Osmanlı Borçlarının Tasfiyesi Antlaşmasının Kabulü - 1928

Lozan'da dayatılan 1916 gümrük tarifelerinin düzeltilmesi – 1929

Dünya Ekonomik Buhranı (1929 – 1931) karşısında alınan önlemler:

Yeni gümrük tarifeleri – 11 Ekim 1929 – 1499 sayılı Kanun

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti – Aralık 1929

(Bir yılda ülke genelinde 300 şubesi kuruluyor)

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu - 1930

Kibrit Tekeli Antlaşması – 10 milyon Dolar borçlanma - 1930

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – 1930

Tasarruf ve Yerli Malı Haftası geleneği başlıyor – 1930

Gazi Mustafa Kemal'in Yurtiçi Gezisi – 1930-1931

İktisadi Vaziyetimize dair Rapor (İktisat Vekaleti) – Mart 1931

Hükümet (İktisat) Programı – Nisan 1931

Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti – 1931

Ölçüler Kanununun kabulü – 1931 (Uygulama 1.1.1934)

İnhisarlar İdaresi Umum Müdürlüğü – 1932

Gümrükler Umum Müdürlüğü - 1932

Sanayi Planı Hazırlıkları: 1932 – 1933

PTT Genel Müdürlüğü – 1933

Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi - 1933

Sümerbank – 1933

Yabancı İmtiyazlı Şirketlerin Millileştirilmeleri

Yeni Demiryolu Yapımı: 1 922 km + Satın alınan hatlar: 2 019 km

29 Ekim 1933 ile 29 Ekim 1938 arasındaki beş yılda yukarıdakilere ek olarak yapılan işler ve kurulan fabrikalar, bankalar ve araştırma geliştirme kuruluşları hep aynı hedefe yönelikti: ülkenin gönencini en üst düzeye çıkarmak.

Eskişehir Şeker Fabrikası

Kayseri Dokuma Fabrikası

Ereğli Dokuma Fabrikası

Isparta Gülyağı Fabrikası

Keçiborlu Kükürt Fabrikası

Paşabahçe Şişe-Cam Fabrikası

Zonguldak Antrasit (Sömi Kok) Fabrikası

Turhal Şeker Fabrikası
Nazilli Basma Fabrikası
İzmit I. Kağıt ve Karton Fabrikası
Gemlik Suni İpek Fabrikası
Bursa Merinos Fabrikası
Karabük Demir Çelik Tesisleri
Malatya Dokuma Fabrikası
Bankalar ve diğer Kuruluşlar:
Etibank
Denizbank
Halk Bankası ve Halk Sandıkları
Elektrik İşleri Etüt İdaresi
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu
Toprak Mahsulleri Ofisi
Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü

30 Ekim 1938 günü Tarım Bakanlığı adına devlet radyosundan yapılan bir açıklamada

Agrikültürel Kalkınma Bankası'nın kurulması için tüm çalışmaların tamamlandığı belirtilmişti. Bankanın kısa adı 'AKBANK' olarak belirlenmişti.[96]

ATATÜRK, büyük çiftlikleri olan ve bunların içinde bir bira, pastörize süt ve tereyağı fabrikası da bulunan, tarıma çok büyük önem veren bir liderdi. Hazineye bağışladığı çiftliklerini 1938 yılında kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu çatısı altında toplamıştı.

ATATÜRK, nasıl ki, yatırıma yönelik yabancı sermaye ve dış krediden korkmuyordu, bilim alanında da yabancılar işbirliği yapmaktan çekinmiyordu.

96 10 Kasım 1938'den sonra bu bankanın kurulmasından vazgeçilmiştir.

22 Ocak 1923 günü Bursa'da söylediklerini hatırlayalım:

"Memleketimizi medeniyet-i hazıranın icap ettirdiği dereceye bir an evvel isal için yalnız milletin sermayesi, milletin ilmi ve fenni teşebbüsleri kafi gelmez. Haricin sermayesine, ihtisasına da ihtiyacımız vardır."

ATATÜRK'ÜN Onuncu Yıl Nutku'ndan bir gün sonra Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün rektörü, Ord. Prof. Dr. Falke ve 17 profesörünün tümü Almandı. Alman uzman bilim adamları ile bir tarım üniversitesi olarak kurulmuştu: Yüksek Ziraat Enstitüsü. Kütüphanesi'nde 40 bin cilt bilimsel kitap vardı. Yerli ve çoğunluğu yabancı 200 mesleki dergiye abone olmuştu Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Yukarıda açıklanan sanayi kuruluşlarının tamamında yabancı sermayesi olmasa dahi yabancı sanayi kuruluşların teknik bilgilerinden, makine ve diğer teçhizatından yararlanılmıştı.

En büyük sanayi kuruluşumuz Karabük Demir Çelik tesislerinde lisansör firma Brassert idi, 2 745 000 Sterlinlik İngiliz kredisi de bu şirket aracılığı sağlanmıştı.

Bir yanda Türkiye İş Bankası ve peş peşe gelen diğer milli bankalarımız kurulurken öte yanda yabancı bankaların Türkiye'de yeni şube açmalarına izin verilmişti.

1938 yılında,1923 yılına kıyasla etkileri ve mevduatları oransal olarak azalmış olsa dahi, dokuz yabancı banka çalışmalarını sürdürüyordu:

	Türkçe Adı	Özgün Adı	Kur. Yılı
1	Osmanlı Bankası	Otoman Bank	1863
2	Selanik Bankası	Banque de Salonique	1888
3	Deutsche Orient Bank	Dresdner Bank	1906
4	Deutsche Bank	Deutsche Bank	1909
5	Banko di Roma	Banco di Roma	1911
6	Banka Komerçiyale	Banca Coomerciale Italiana	1919
7	Felemenk Bahrısefit Bankası	Hollantse Bank Uni. N.V.	1921
8	Şarki Karip Ticaret Bankası	Commercial Bank of the Near East	1922
9	SSCİ Ticareti Hariciye Bankası	Banque Russe pour le Commerce Exterior	1925

28 Haziran 1938 günü Meclis'te önemli bir konuşma yapan Başbakan Celal Bayar ATATÜRK Türkiye'sinin yabancı sermaye anlayışını şöyle özetlemiştir:

"Hükümet namına, üzerinde durulması caiz olan hususlardan birisi de, ecnebi sermayesi hakkındaki telakkilerimizdir.

"Ecnebi sermayesini, hükümetimiz nasıl telakki ediyor?

"Bunu bilmek için merakla beklenildiğini işitiyorum.

"Cumhuriyet hükümeti ecnebilerden imtiyazlı müesseseleri satın almaktadır. Bilhassa Nafia Vekaletiniz, ciddi esaslar dahilinde, bu müesseseleri millileştirmektedir.

"Biz, her zaman tekrar edildiği veçhile, ecnebi sermayesinin düşmanı değiliz ve hatta 'düşmanı değilim' dediğim zaman da, lüzumsuz bir izahatta bulunmuş olduğuma zahip oluyorum.

"Bizim ancak istemediğimiz sermaye 'vagabond' yani serseri denilen sermaye, politik sermaye, aynı zamanda spekülatif sermaye-

dir; ciddi bir iş görmeyerek alacağı komisyonla veyahut ufak bir farkla çekilip gitmek isteyenlerin temsil ettikleri sermayedir.[97]

"Fakat memleketimize normal şerait dahilinde gelmiş sermayeye ve normal şerait dahilinde teessüs etmiş müesseselere karşı bizim yalnız mihmannuvalığımız (konukseverliğimiz) *değil hatta yardımlarımız da olur.*

"Mübayaa ettiğimiz müesseselere gelince, bunlar, mukavelelerine riayet etmeyen ve aynı zamanda imtiyaz müddetleri kısalmış olan müesseselerdir. Bunlar mukaveleleri hükümlerine göre çalışmak imkanından mahrum oldukları içindir ki satmayı kendileri tercih etmektedirler. Eğer bu kabil taahhüdünü ifa etmeyen ve ifa etmek şeraitinden mahrum olan müesseselerin satın alınışı nazarı itibare alınaraktan bizim ecnebi sermayesi hakkındaki telakkimizin tayini buna tabi tutuluyorsa arzedeyim ki çok yanlıştır.

"Biz sermaye buluyoruz ve bulmak için müşkülata uğramıyoruz."

Görüldüğü gibi Başbakan Bayar ile ATATÜRK'ün yabancı sermaye hakkındaki görüşleri tıpatıp aynıdır. Çok belirgindir: Ülkenin kendi olanakları, kendi teknik bilgisi ve teknolojik birikimi ile eksiklerimizi tamamlamak, sanayileşmeyi başlatmak ve sürdürmek ve bilimsel kuruluşlarımızı genişletmek mümkün değildir. Bu nedenle kanunlarımıza sadık yabancı sermayesinden yararlanacak, gerektiğinde dış kredi de alınacaktır. Ancak bugünkü Sıcak Para gibi spekülatif yabancı sermayeye karşıdır ATATÜRK'ün 1938 Türkiyesi ve Celal Bayar'ın Hükümeti. Bu hükümetin üyesi olan Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya 1934 – 1938 döneminde *"mukavelelerine riayet etmeyen ve aynı zamanda imtiyaz müddetleri kısalmış olan"* imtiyazlı yabancı şirketleri millileştirmiştir.

97 Başbakan, 2008 yılı tanımlamasına göre, Sıcak Para'yı anlatıyor

ATATÜRK döneminde hiçbir dış kredi alınmadığı ve yabancı sermaye kullanılmadığı günümüzde yaygın bir şekilde iddia edilmektedir. Yabancı Sermaye ve dış kredi ile ATATÜRK'ün 'Tam Bağımsızlık' anlayışının bağdaşmadığı ileri sürülmektedir.

Bu konuda çarpıcı bir örnek Hazine Genel Müdürlüğü ve Maliye Bakanlığı görevlerinden sonra ODTÜ Rektörlüğü görevinde de bulunmuş Kemal Kurdaş'ın şu sözleridir:

"ÖNSÖZ

"Yeni Devletin 1920 Nisanı'ndan 1950 Mayıs'ına kadar uzayan ilk 30 yılında Türkiye bütün dünyaya, son derece zor şartlara rağmen istikrar içinde, dıştan hiç borç ya da yardım almadan, aksine eski Osmanlı borçları için dışarıya net bir borç ödemesinde bulunarak, kısaca tamamen kendi öz kaynaklarına dayanarak hızla kalkınmanın (30 yılda % 6.2 yıllık ortalama dolayında bir kalkınma gerçekleşti) parlak bir örneğini vermiştir.[98]"

Böyle yanlış bir iddia 2003 yılında bir üniversite vakfı tarafından yayımlanan bir kitabın önsözünde yer alabiliyorsa, üstelik kitabın yazarı Maliye eski Bakanı ve daha önce de Hazine eski Genel Müdürü Kemal Kurdaş ise, ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, ATAM, olarak akla genel bir özeleştiri gelmeli midir?

ATAM, 25 yıllık faaliyetinde ATATÜRK'ün ekonomi politikasını ve özellikle yabancı sermaye hakkındaki düşüncelerini gereken ölçek ve derinlikte incelemiş midir?

Bu sorunun cevabını şu tespitlerde arayalım:

• ATAM Dergisi'nin ilk 60 sayısında yayımlanan yaklaşık 650 makaleden sadece 12'si ekonomi ile ilişkilidir.(% 2'den az)

• ATAM'ın düzenlediği Uluslararası ilk beş ATATÜRK

98 "Bitmeyen Gaflet – Türkiye Ekonomisinin Çöküşü" (Metu Press 2003)

Kongre'sine sunulan 500 kadar bildirinin sadece 6'sının konusu ekonomi ile ilgilidir. (% 1)

• ATATÜRK'ün yaşamını anlatan kitaplarda ya da özetleyen kronolojilerde ekonomiye ayrılan bölümler de % 1 - % 2 düzeyindedir. Örneğin, ATAM'ın 2003 yılında yayımladığı "Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün HAYATI" başlıklı kitapta ekonomiye iki bölüm ayrılmıştır:

o 'Ekonomi Alanındaki Uygulamalar ve Gelişmeler' Sayfa 495 – 505

o 'Sanayi Atılımları' Sayfa 549 – 551

700 sayfalık kitapta ekonomiye ayrılan iki bölüm toplam olarak 14 sayfadır. Kitabın % 2'si.

Yukarıdaki örneklerdeki oranların birbirine bu kadar yakın olmaları bir rastlantı değildir. **Tarihçilerimiz ATATÜRK'ün ekonomi politikası, görüşleri, hedefleri ve başarıları ile yeterli ölçüde ilgilenmemişlerdir.**

Adı geçen kitapta ekonomi ile ilgili bölümler içerik olarak da tatmin edici değildir:

"1921'den sonra Türkiye'de milli bankaların kurulması ve mevcut bankaların gelirlerinin yükseltilmesi işlemi başladı. 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nın [99] *elinde belirli miktarda para olmadığı için, yerine 1932'te Sanayi Kredi Bankası kuruldu."*[100]

"1924 senesinin Mayıs ayında Mustafa Kemal...'Milli bir banka kuralım adı İş Bankası olsun' demişti. Aynı hafta Bakanlar Kurulu, Çankaya'da toplanır her bakımdan milli bir banka kurulması ve yönetici olarak Celal Bayar'ı seçmeyi kararlaştırmıştı."[101] (Sayfa 501)

99 Doğru adı: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası

100 Bu bankanın kuruluş nedeni çok farklı idi.

101 Henüz soyadı yok, onun için de ATATÜRK yerine 'Mustafa Kemal' adı kullanılmış

"Ancak Osmanlı Bankası resmi banka olarak görülmüyordu. Artık, iş çevrelerince ticaret bankaları ve 1927'den sonra devlet banka kurma formülleri peşindeydi." (Sayfa 503)

"Türkiye'de sanayi inkılabı 1927'den sonra hızlanmıştır. Çimento, şeker, bez fabrikaları kurulması artmıştır. 28 Mayıs 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabul edilmesiyle sanayi adımlarının harekete geçmesi hızlandı. Bu arada, İzmit'te Kağıt Fabrikası ile Karabük'te Demir-Çelik fabrikaları devletçe açıldı.[102] *1 Mart 1938'de montajı başlayan Karabük Demir-Çelik Fabrikası, 1939 Haziran'ında kısım kısım çalışmaya başlayabilmiştir...*

"Alman Devlet Bakanı Funk'un Ankara'yı ziyaretinden az sonra Almanya ile bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı. Antlaşma, Türkiye'ye on beş milyon marklık malzeme kredisi veriyordu.[103] *Atatürk, böylece ekonomik alanda çok güvendiği Almanya ile işbirliğine girdi."*[104] (Sayfa 505)

"SANAYİ ATILIMLARI" başlıklı bölümde yukarıda verilen çelişkili bilgiler tekrarlanmaktır.

Bu kısa (üç sayfalık) bölüm şu tespitler ile noktalanmıştır:

"1929'dan sonra yapılan beş yıllık planlarla düzenli bir kalkınma havasına girildi.

"1923'ten 1938'e kadar olan sürede çok sayıda şeker, çimento, bez, şişe cam ve benzeri fabrikalar yapıldı.

102 İzmit I. Kağıt ve Karton Fabrikası 1935 yılında açıldı. Karabük tesisleri 1939 – 1941 yıllarında bölüm bölüm üretme geçtiler. Karabük'te temel atma 3 Nisan 1937 tarihinde idi.

103 Funk, Alman Ekonomi Bakanı, kredi ise 75 milyon Lira değerinde 150 milyon Reichsmark idi.

104 Funk, Ankara'ya 6 Ekim 1938 tarihinde geldi. Kredi konusunda ön antlaşma imzalandı. Ancak savaş nedeni ile bu kredi kullanılamadı. ATATÜRK, özellikle sanayileşme konusunda İngiltere'ye güveniyordu ve Karabük yatırımını Almanlar yerine İngilizlerin kurmalarını istemişti.

"Ağır sanayi konusunda Rusya'dan yardım alındı. Karabük Demir Çelik Fabrikası Cumhuriyet döneminin temel eserlerinden biri olarak ülkenin kalkınmasına büyük hizmetler yaptı.

"Mustafa Kemal, 1923'te düşündüğü pek çok projeyi sağlığında gerçekleştirmeyi böylece başarmıştır."

Bu tespitler üzerinde durmak gerekmektedir:

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında ilan edilmiş ve yatırımlarına 20 Mayıs 1934 tarihinde Kayseri Dokuma Fabrikası'nın temeli atılarak başlanmıştır.

'Beş Yıllık' tek bir plan vardır. 11 Aralık 1937 tarihinde 3 yıllık "Maden Programı" açıklanmış, 18 Eylül 1938 günü ise "4 Senelik 3 Numaralı Plan" ilan edilmiştir.

"Çok sayıda... fabrikalar" deyimi yanıltıcıdır. Birinci Baş Yıllık Plan kapsamında toplam 20 fabrika yapılmıştır, Karabük tesisleri dahil.

Sovyetler Birliği'nden (O tarihte "Rusya" diye bir ülke yoktur) alınan 8 milyon Dolarlık kredi ile bu ülkeden Kayseri ve Nazilli Bez Fabrikaları'nın dokuma tezgahları ithal edilmişti. Ağır sanayi söz konusu değildi.

'Ağır Sanayi' olarak tanımlanabilecek Karabük tesisleri ise İngiliz kredisi, İngiliz teknolojisi ve İngiliz Brassert şirketinin yükleniciliği ile gerçekleştirildi. Sovyetler Birliği kredisi ya da teknolojisi ile ilişkili değildi.

1938 yılında artık sadece 'Mustafa Kemal' değil, 24 Kasım 1934'ten sonra 'ATATÜRK' adının kullanılması daha doğrudur.

Üç sayfalık 'SANAYİ ATILIMLARI' bölümünden sonra gelen 'GÜZEL SANATLAR ALANINDAKİ ÇALIŞMALAR" bölümü 17 sayfadır.

ATATÜRK'ün Hayatı ile ilgili kitaplarda ekonomiye ayrı-

lan bölümler genellikle, bu kitapta da olduğu gibi, ikincil konulara ayrılan bölümlerden çok daha kısadır.

Oysa ATATÜRK daha cumhuriyet ilan edilmeden önce başlayarak Son Gün'e kadar hep ekonominin her konudan daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Şu sözler, ATATÜRK'ün; 17 Eylül 1938 günü Dolmabahçe'de 4 Senelik 3 Numaralı Plan'daki yatırım projelerini dinlerken üç kişi (Başbakan Bayar, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak ve Afetinan) önünde ekonomi ile ilgili olarak söylediği son sözleridir:

Prof. Dr. Ayşe Afetinan'a göre ATATÜRK bu plandaki yatırımlar ile ilgili olarak şöyle konuşmuştur:

"Memleketin en önemli ve esaslı işlerini konuşuyoruz. Bunlar beni yormuyor, bilakis hayat veriyor... milletçe iktisaden çok daha kuvvetli olmamız lazımdır.

"Ekonomik plan gecikilmeden ('Memleketin bütün menabii kuvvesini - kuvvet kaynaklarını - *seferber ederek') tatbik mevkiine konulmalıdır."*

Prof. Dr. Ayşe Afetinan şu eklemeyi yapmıştır:

"O anda karşımda sanki hasta bir ATATÜRK yoktu. O bütün maddi ıstırabını unutmuş, müsterih ve tatmin edilen bir ruh haleti içinde idi."

Bu üç kişi daha sonra ATATÜRK'ün 17 Eylül 1938 günü söylediği sözleri, her üçü de hayatta iken, yayımladıkları kitaplarda anlatmışlardır: Bayar (1955), Prof. Dr. A. Afetinan (1973) ve Hasan Rıza Soyak (1973)

Nedense tarihçilerimiz bu sözler üzerinde fazla durmamışlardır. Oysa Başbakan Bayar'ın bu olay hakkında 18 Eylül 1938 günü Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamayı 19 Eylül 1938

tarihli ULUS Gazetesi gerektiği biçimde algılamış ve manşetten vermiştir:

'EKONOMİK SEFERBERLİĞİMİZ'

Zaferi ile vatanı, devrimleri ile Türk Milleti'ni kurtarmış olan ATATÜRK için 17 Eylül 1938 günü, 10 Kasım'dan 54 gün önce, **ülkenin en önemli ve esaslı işleri** yeni kalkınma planında yer alan 26 büyük proje idi.

Neydi 26 büyük proje?

4 Liman yatırımları (Trabzon ve Zonguldak Limanları'nın yapımı, İstanbul'da Sirkeci – Haydarpaşa arasında feribot hizmeti ve İskenderun limanında serbest bölge kurulması)

4 Şeker Fabrikası

Erzurum İplik Fabrikası (Iğdır pamuklarını işlemek ve değerlendirmek için)

2 Termik Santral ve enerji nakit hatları (Türkiye'de ilk kez ucuz elektrik enerjisi üretilecekti)

Metal ürünleri işleyecek 5 fabrika

Kimya ve gıda sanayinde 7 fabrika (Bu yedi fabrikadan biri sentetik benzin fabrikası idi. O tarihte Almanya'da bu teknoloji yeni geliştirilmişti. Almanya'dan sonra dünyada ilk olarak Türkiye'de sentetik benzin rafinerisi kurulacaktı)

2 Çimento Fabrikası ve 1 adet ateş Tuğla Fabrikası

Toplam 26 sabit yatırım ve ayrıca ulaştırma ve madencilik sektöründe önemli dış alımlar.

ATATÜRK Araştırma Merkezi'ni, ATATÜRK'ün ekonomi hakkındaki görüşlerini, hedeflerini ve başarılarını ayrıntılı bir biçimde araştırmaya davet ediyorum.

ATAM'ın, ATATÜRK'ün ekonomiye verdiği önemi dikkate

alarak, bu konularda çok daha fazla makale ve kitap yayımlamasını ve kongrelerde bu konulara çok daha fazla yer vermesini diliyorum.

Mehmet Arif Demirer
Kemalist-*demokrat* TÜRKİYE Dergisi
www.kemalizm1938.org

Kaynakça:

Siirt Mebusu Mahmut, 'Gazi ve İnkılap' Milliyet Gazetesi 2 ve 3 Şubat 1930

AYİN TARİHİ Dergileri, Sayı 1 – 60 (1934 – 1938)

BAYAR, CELAL, *ATATÜRK'ten Hatıralar*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955

AFETİNAN, AYŞE, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Sanayi Planı 1936*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1973

SOYAK, HASAN RIZA, *ATATÜRK'ten Hatıralar;* İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası, 1973

ÖZKAYA, YÜCEL, (Prof. Dr.) – SARAY, MEHMET, (Prof. Dr.) –BALCIOĞLU, MUSTAFA, (Prof. Dr.) — ERASLAN, CEZMİ, (Doç. Dr.), *Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ÜN HAYATI,* Ankara, ATATÜRK Araştırma Merkezi, 2003

KURDAŞ, KEMAL, *Bitmeyen Gaflet – Türkiye Ekonomisi'nin Çöküşü,* Ankara, METU Press, 2003

ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi Sayı 60, ATATÜRK Araştırma Merkezi Kasım 2004

Ek – 3

LOZAN'DA TÜRKİYE HEYETİ VE 17 TEMMUZ 1923 RESMİ TEBLİĞ

Başkan: **İsmet Paşa (İnönü)**

Başkan Yardımcıları: **Dr. Rıza (Nur) ve Hasan (Saka) Bey**

Müşavirler (Danışmanlar):

Münir Ertegün – ABD'de Büyükelçi. Missouri kemiklerini getirdi.

Muhtar Çilli – Mühendis. Chester İmtiyazı görüşmelerinde Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı daha sonra Bayındırlık Bakanı

Veli Saltık - Burdur Milletvekili

Zülfü Tigrel – Milletvekili, Diyarbakır

Zekai Apaydın – Adana Milletvekili daha sonra SSCB'de Büyükelçi

Celal Bayar – Ekonomi Bakanı, Başbakan, Cumhurbaşkanı

Şefik Başman – Maliye Teftiş Heyeti Reisi daha sonra Trabzon Milletvekili

Seniyettin Başak – İstanbul Evkaf Hukuk Müşaviri, avukat

Şevket Doğruker – Yarbay, Milli Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi Müdürü

Tevfik Bıyıklıoğlu – Lozanda askeri danışman, Türk Tarih Kurumu'nun ilk başkanı

Tahir Taner – Hukuk Profesörü, Adalet Bakanlığı Müsteşarı

Nusret Metya – Dışişleri Bakanlığı İkinci Hukuk Müşaviri daha sonra Danıştay Başkanı

Hikmet Bayur – Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü daha sonra Manisa Milletvekili

Zühtü İnhan – İktisat Profesörü

Fuat Ağralı – Maliye Bakanlığı Muhasebat Umum Müdürü daha sonra Maliye Bakanı

Mustafa Şeref Özkan – Eski Osmanlı Nazır'larından daha sonra Ekonomi Bakanı

Şükrü Kaya – Mülkiye Müfettişi daha sonra İçişleri Bakanı

Hamit Hasancan – Kurtuluş Savaşı'nda Ankara TBMM Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi

Cavit Bey – Eski (Osmanlı) Maliye Nazırı

Hayım Naum – Musevi cemaatından Yüksek Mühendis Okulu (İTÜ) Fransızca öğretmeni

Baha Bey – Adalet Bakanlığı Mezhep İşleri Müdürü

Basın Danışmanları: **Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı**

Genel Sekreter ve Danışman: **Reşit Saffet Atabinen** – Turing Kulübü kurucusu, milletvekili

Çeviriciler: **Hüseyin Pektaş** – Robert Kolej ikinci müdürü

Sekreterler: **Ali Türkgeldi, Mehmet Ali Balin, Cevat Açıkalın, Celâl Hazım Arar, Saffet Sav, Süleyman Saip Kıran, Rıfat Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Atıf Esenbel, Sabri Artuç**

Yukarıdaki delegasyon. I. Dönem Lozan Konferansı'na (20 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923) katılmıştır. Bu gruptan A. Muhtar Çilli, Veli Saltık, Zülfü Tigrel, M. Celal Bayar, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Zühtü İnhan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Raşit Saffet Atabinen, Mehmet Ali Balin,

Cevat Açıkalın, Celâl Hazım Arar, Saffet Şav, Süleyman Saip Kıran, II. Dönem Lozan Konferansı'na (23Nisan 1923 - 17 Temmuz 1923) katılmamıştır.

Fransa, İsviçre ve Almanya'da görevli hariciyecilerden **Ferit Tek, Cemal Hüsnü Taray, Cevat Üstün** ve TBMM Almanya-Avusturya basın temsilcisi ve Servet-i Fünun dergisi sahibi **Ahmet İhsan Tokgöz** bir süre konferans çalışmalarına katılmışlardır.

17 Temmuz 1923 tarihli Resmi Tebliğ: *(Anadolu Ajansı)*

"Başmurahhasımız İsmet Paşa Hazretlerinden bugün Hükümet'e gelen telgrafnamede İtilaf Devletleri murahhaslariyle heyeti murahhasımız arasında ihtilaflı şirketler ve İstanbul'un bahri kuvvetlerden tahliyesi meselelerinin dün gece sabaha kadar devam eden murahhaslar içtimaında milli menfaatlerimize muzır olmıayacak, iktisadi istiklalimizi ihlal etmeyecek makbul bir şekle irca suretiyle hal ve intaç edildiği ve kararların yarın komitelerden geçirileceği ve artık resmi celse akdedilmiyerek sulh muahedenamensin birkaç gün kadar imzasının muhtemel buluğdu bildirilmiştir".

Ek – 4

CHESTER İMTİYAZI SÖZLEŞMELERİ *(özet)*

Refet Paşa'nın Lozan'a gidip gizlice imzalamadığı (!), 29 Nisan 1923 günü TBMM Hükümeti'nin Bayındırlık Bakanı'nın imzaladığı Chester İmtiyazı Sözleşmeleri şunlardır:

Mukavelaname-i İptidadiye (Ön Sözleşme – Preliminary Agreement)

Mukavelename-i Esasiye (Ana Sözleşme – Definitive Convention)

Mukavelename-i Müzeyyel (Ek Sözleşme – Supplementary Contract)

Şartname-i Esasiye (Ana Şartname – Definitive Specification)

Bu sözleşmeler ve şartname kapsamında öngörülen demiryolu hatları:

1. Sivas – Harput – Ergani – Diyarbakır – Bitlis – Van

2. Harput – Yumurtalık

3. Diyarbakır – Bitlis hattında belirlenecek bir noktadan başlayarak, Musul – Kerkük – Süleymaniye

4. Samsun – Amasya – Sivas

5. Musaköy (Dördüncü hattın üstünde) – Ankara

6. Çaltı (Birinci hat üzerinde) – Erzurum – Doğu Beyazıt – Sınır

7. Pikriç veya Aşkale (Altıncı hat üzerinde) – Karadeniz kıyısı

8. Hacı Şefaatli (Beşinci hat üzerinde) – Kayseri – Ulukışla

Ayrıca tarım makineleri ile ilgili bir Tarım Sözleşmesi ve Ankara'da yeni bir şehir kurulmasına ilişkin sözlü anlaşmalar.

Chester İmtiyazı'nın özeti budur.

Yukarıda verdiğim sekiz hattan Türkiye sınırları içinde kalanlar ile 1939 yılı sonunda TCDD'nin işletmekte olduğu hatların kıyaslaması için bakınız Haritalar.

Ek – 5

12 VE 13 TEMMUZ 1923 TELGRAFLARI *(tam metin)*

No 320 (Urgent) İsmet Paşa'dan Heyet-i Vekile Riyasetine

Bugün öğleden evvel ve sonra vuku bulan murahhaslar içtimaında bütün mesail-i taliye (ikinci derecede olan sorunlar) hallolundu. Ancak şu dört nokta halledilememiştir:

1 – Tahliye meselesinde sefain-i harbiyenin (savaş gemileri) çekilmesi

Onlar Boğazlar Mukavelesinin meriyetine kadar Boğazlarda düvel-i Müttefikadan (müteffik devletlerden) beheri için ikişer kruvazör ve bununla mütenasip (uygun) ve nevi ve miktarı tarafeynce tayin edilecek küçük sefain-i harbiye bulundurmakta muasırdırlar. Biz muahede ile beraber Boğazlar Mukavelenamesi meri oluncaya kadar o mukavelenin ikinci maddesinin meri olmasında ısrar ettik ve başka bir kayıt ve kuvvet tanımadık.

2 – İmtiyazat meselesinde Armstrong ve Regie Generale'nin hukukunun mahfuziyeti (saklı kalması) kelimesi ki, verilen talimatta lağvı tebliğ edilmişti. Onlar bu kelimenin ibkasında (yerinde bırakılmasında) biz de ihracında ısrar ettik.

3 – İmtiyazat meselesinde Armstrong ve Regie Generale şirketleri için hakk-ı rüçhan (öncelik hakkı) tanınması meselesi ki, verilen talimat mucibince ihracı tebliğ edilmiş idi. Onlar ibkasında biz ihracında ısrar ettik. Nihayet onlar bu hakk-ı rüçhanın Türk heyeti murahhası tarafından bu kumpanyalara verilecek birer mektupla beş sene müddet için tanınmasını teklif ve ısrar ettiler. Biz reddinde ısrar ettik.

4 – İmtiyazat meselesinde Turkish Petroleum meselesi ki,

arz ettiğim formüllerine mukabil son talimatınız mucibince hakem meselesini ilave etmiştim. Kabul etmeyip, bunun Amerikan murahhasının[105] formülü olduğunu istihfafkarane (hiç yerine koyan) bir tavırla Rumbold söyledi ve katiyen reddetti. Diğerleri de iştirak etti. Biz de nokta-i nazarımızda sebat ettik.

5 – Bu hale gelince celsede fevkalade ve istisnai bir şekil hasıl oldu. Müttefikler hükümetlerinin talimatı kati olduğunu, bu tekliflerimizi kabul edemeyeceklerini, nokta-i nazarlarını kabul ettiğimiz takdirde kuponlar, imtiyazlar, tahliye halinde blok teşkil eden üç mesele-i mühimmenin suret-i hallini geri aldıklarını, sulh olmayacağını, ınkıta (durma, görüşmelerin yeniden kesilmesi anlamında) olacağını söylediler ve vaziyeti düşünüp düşünmediğimizi sordular. Mufassalen (ayrıntılı olarak).

"6 - Vaziyet ciddidir. Fransızlar bu neticeden hasıl olan sürurlerini gizleyemediler. Her tarafa Türklerin bir hafta evvelki sözlerinden döndüklerini, sulh yapmak istemediklerini işaa etmeye (duyurmaya) başladılar. Esasen kuponlar meselesinin hallini İngilizlere medyunuz. Fransızları tazyik ile sulhu kolaylaştırmışlardır. Hakkı rüchanın (öncelik hakkı) da izalesinden yine onların muavenetiyle ümmidvar idim. Bugün İngilizleri de fevkalade iğzab etmiş (kızdırmış) olduk. Bahusus Amerikalıların tesiri altında bu tavrı aldığımız zehabında bulunarak (kuruntu içinde kalarak) köpürmüşlerdir. Artık bu son ve kati safhadır. Amerika murahassası [106] **tesadüfen**[107] dün gece gelip bana Turkish Petroleum'un ihracını teklif ve hakkı rüchan meselesine itiraz etmiş idi. Mahaza..."

"7 - İşte nihayet sulh meselesi Chester ve teferruatı kayasına gelip çarpmıştır. Sulh olmazsa sebep bunlar olacaktır."

105 Büyükelçi Grew
106 Grew
107 Bu ifade doğru değil. Grew *"Yedi kez görüştük"* diyor.

"8 - Acilen suret-i hareketimizin işarı müsterhamdır (bildirilmesi istirham – rica – edilmiştir)."

No 366, 367 - Gayet müstaceldir.....13 Temmuz 1923

İsmet Paşa Hazretlerine, 12 Temmuz ve 320 numaralı telgrafname cevabıdır:

Mesele Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin huzuruyla münakaşa edilerek atideki (aşağıdaki) Karar verildi:

1 – Chester İmtiyazı emr-i vakidir (olmuş bitmiştir). Bunu tecahül ederek (bilmezlikten gelerek) bir teklifatda (teklifler-de) bulunmalarını ancak muzmar (gizli) maksadlarla telakki edebiliriz (algılayabiliriz). Bu imtiyazın temin eylediği mevki-i mübahasayı (tartışma mevkiini başkalarına vermeye veya takyid eylemeye (kısıtlamaya) imkan yoktur. Çünkü bu imtiyaz daha dün[108] Meclis'in tasdikinden geçmiştir. Bunu haleldar edecek herhangi bir taahhüt Meclis kararına ve binaenaleyh **hakimiyet-i milliyeye** adem-i riayetle mucib-i ittiham olur (milli egemenliğe uymamakla töhmet altında kalınmış olur). Buna hükümetin salahiyeti ve cüreti yoktur. Bu vaziyet ve hakikat Müttefiklere açık ve sarih olarak ifade olunmalıdır.

2 – Reji Jeneral'in iddia ettiği Samsun – Sivas imtiyazı Meclisin kararı ile Amerikalılara verilmiş olmağla mefsuh olunca (fesih olunca) bunu mevcut gibi tasavvur ederek 'şirketin hakkı mahfuzdur' taahhüdüne girmenin manası olamaz. Binaen aleyh bunda ısrarları maksad-ı mahsusa atfolunmalıdır. Ancak bu hakkı iptalimizden naşi tazminat veya başka imtiyaz vermeğe hazırız.[109] **Son vaziyete göre bunda dahi fazla olarak**

108 29 Nisan 1923 tarihinde

109 Burası çok önemli siyasi bir barış antlaşmasına ticari bir konuyu karıştırmıyor. Bir hak kaybı varsa şu veya bu şekilde antlaşma dışında çözeriz, diyor. Doğrusu da bu!

Chester İmtiyazı'nın şamil olduğu mıntıkanın haricinde olmak ve mezkur imtiyazı asla haleldar etmemek şartıyla Karadeniz havzasının diğer mıntıkalarında Regie Generale şirketine beş senelik hakkı rüçhan tanımağa, mahza (???) **tesis-i sulh için icabına göre binnihaye** (nihayetsiz, sonu gelmez) **muvafakat edeceğiz.**

3 – Armstrong Vikers kumpanyasının mevcut hakkını inkar etmiyoruz. Ancak bunu feshettiğimiz taktirde tazminat vermeğe veya muadil imtiyazla telafiye hazırız. Mezkür kumpanyaya da beş sene hakkı rüçhan tanımak zaruretine yukarıda ifade ettiğimiz maksadla bin-nihaye muvafakat edeceğiz.

4 – Turkish Petroleum kumpanyasına herhangi bir hak tanımak doğrudan doğruya Chester İmtiyazı'nı nakzeder (bozar) ve Chester taahhüdünü bozmaktan dolayı gayri muayyen (miktarı belli olmayan) tazminat talebi karşısında bi-hakkın (haklı olarak) kalabiliriz. Hakikatte Turkish Petroleum kumpanyasının hukukan hiçbir hak ve imtiyazı yoktur. Hak tanımak Chester İmtiyazı üzerine imtiyaz vermek gibi gayr-ı hukuki bir harekettir.

Mamafih mezkür kumpanyanın bir hakkı müktesebi (kazanılmış hakkı) olduğu bir bitaraf hakem tarafından tasdik olunduğu takdirde Chester İmtiyaz sahipleri bunu tanımağa mecburdurlar. Çünki bizimle olan mukavelelerinde hukuk-ı müktesebeyi de tanıyacakları musarrahtır (sarihtir, açıktır). Bu takdirde hükümetimiz Chester İmtiyazı'na karşı hukuken mesuliyetten teberri eder (???). Başka suretle hareket etmek ve taahhüt altına girmek mümkün değildir. **Müttefikler bizi adem-i imkanlar karşısında bulundurmakla netice alamayacaklarına ikna edilmelidir. Veyahut bizi adem-i imkanlar karşısında bulundurmaktaki maksad-ı hakikileri itiraf ettirilmelidir.**

5 - Tahliyenin berri ve bahri kuvvetler (kara ve deniz kuvvet-

leri) tarafından tamamen icrasında ikinci maddenin şimdiden tatbikında ısrardan sonra muvafakiyet hasıl olmazsa ve sulhun akdi yalnız bu noktada tevakkuf ederse, ikişer kruvazörle küçük sefinelerin kalmasından ibaret olan son tekliflerine muvafakat zaruridir.

6 - Hakkı rüçhanın muahede metnine ve protokole derç edilmeyip ancak tarafınızdan Regie Generale ve Armstrong şirketlerine yazılacak mektuplara ithal edileceğinden istiklal-i devlete münafi görülmediği cihetle bu fedakarlığa muvafakat olunmaktadır.

7 – Hakkı rüçhanın izalesine ümitvar olduğunuzu ve ancak İngilizlerin gazebi dolayısı ile muvafakkiyet hasıl olmadığını yazıyorsunuz. Bu son fedakarlığı yapmazdan evvel ümidinizin tahakkukuna çalışmanız mercudur (???).

8 – **Müttefikler Chester İmtiyazı'nı bozarak bizi Amerikalılara karşı müşkil vaziyette bırakmaya ve Meclis'in imtiyaz vermek hususundaki hukukunu alem** (dünya) **nazarında iptal edip devletimizin haysiyetini kesreylemek** (azaltmak) **hususunda ısrar yüzünden inkıta** (konferansın kesilmesi, kesintiye uğraması) **olursa, buraya hareketiniz ve sulhun ne gibi esbabdan** (sebeplerden) **naşi** (dolayı) **husul bulmadığını cihana icabı gibi ilan ve irae edecek** (gösterecek) **beyanatta bulunmanız lüzumu tabiidir.**

YORUM: İsmet Paşa'nın 12 Temmuz gecesi çektiği telgrafa 13 Temmuz günü öğleden önce Ankara'nın verdiği cevap *bence* Gazi Mustafa Kemal ve TBMM Hükümeti'nin bir dış politika dehasıdır.

Aynı gün öğleden sonra yapılan söyleşide Gazi Mustafa Kemal, Müttefikler için, Marcosson'un İngilizce **'Ahır Yemliğindeki Köpekler'** deyimi ile özdeşleştirdiği sözcükleri kullanmıştır.[110]

110 Bkz.Ek-8.

Ek – 6

M. ARSLAN ABİSEL'E GÖRE CHESTER İMTİYAZI

"Çester Projesi'nin Tarihçesi

"325 senesinde[111] Sivas ile Erzurum arasında bir demiryolu tesis ve bu hattan Bahrısiyah (Karadeniz) sevahiline (sahillerine) şubeler temdit edilmek üzere takriben üç bin...

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni Çester Projesi'ni kabule sevkeden Mülahazalar"

"Çester Projesi ve Dünya Basını"

"Çester Projesi'nin 9 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisince büyük ekseriyetle ve süratle kabulü, dünya halk efkarı ve bu meyanda istismarcı garp kapitalistleri üzerinde türlü türlü tesirler yarattı. Türlü türlü tefsir ve münakaşalara yol açtı. Bu projenin kabulünden kendilerini en çok müteessir olmuş sayan Fransızlarla İngilizler oldu. Fransızlar, 1914'te yapılıp 1915'te Osmanlı Hükümeti tarafından fesih edilen Samsun – Sivas Demiryolu Mukavelesi'ni ileri sürerek hak iddia ediyorlardı. İngilizlere gelince Irak ve Musul petrollerini kendi inhisarları altında bulundurmak hedefini güdüyorlardı. Bu yüzden gerek Fransızlar, gerek İngilizler Çester Projesi'ni baltalamak, akamete uğratmak için ellerindeki bütün imkanlardan faydalanarak hücuma geçtiler:

15 Nisan 1923 tarihli L'Information Gazetesi'ne göre:

"Ankara'nın kararı, 500 milyon Franklık bir ikraz karşılığı olarak 1914'te yapılan Fransız-Türk anlaşmasına aykırıdır."

"L'Ere Nouvelle Gazetesi de bu hususta Fransız Hükümeti'nin bir nota verdiğini, fakat henüz bir cevap alamadığını yaz-

111 1909

dıktan sonra, eğer Fransız menfaatleri haleldar olursa, Fransa'nın protestoda bulunacağını belirtiyordu. 13 Nisan 1923 tarihli L'Humanite Gazetesi ise Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'in Adnan Bey'e[112] şiddetli bir protestoda bulunduğunu bildirmiştir.[113]

"Vaşington'dan gelen haberlere göre İngiltere'nin hususiyle Musul'dan geçen demiryollarının projede bulunmasından dolayı muhalif olduğu anlaşılıyordu.

"İngilizler Amerikan sermayedarlarını memnun etmeye çalışıyor. Filhakika Londra'dan verilen 12 Nisan 1923 tarihli bir ajans haberinde: *"İngilizler, Filistin, Musul ve İran'da Amerikan ve Fransız sermayedarlarına petrol sahasında her türlü kolaylığı göstermekte ve müzakereler cereyan etmektedir"* denilmekte idi. Bilhassa İngilizlerin proje aleyhindeki faaliyeti infiratçı (yalnızcı, topluluktan ayrı duran) temayülleriyle tanınan Amerikalıları daha ihtiyatlı harekete sevk etti. Bu cümleden olarak, The New York Times diyor ki:

"Eğer Amerika Musul'dan vazgeçerse İngiltere'yi memnun etmiş olur ve muvaffakiyet hasıl olur. İngiltere Standard Oil'a Musul'da hisse teklif etmiştir. Bu suretle Amerika, İngiltere'yi kazanarak Fransızları uzaklaştırabilir. Lakin Hariciye'nin böyle kati bir harekete geçmesi beklenemez. Fransızlar, İngiltere'yi davalarına kazanmak istiyorlar. Musul meselesi baki kaldıkça beraber yürüyecekler ve Amerika'ya karşı bütün dünyayı ayaklandıracaklardır. Hükümetin Doğu'da iktisadi bir politika gütmeye teşebbüs etmesi münakaşa götürür. Çester Projesi Amerika'nın siyasi müzaheretine (desteğine) *muhtaçtır."*[114]

112 Adıvar. TBMM'nin Istanbul'daki temsilcilerinden.

113 General Pelle Lozan'da 23 Nisan 1923 başlayan ikinci tur müzakerelerde Fransa bai temsilcisi olacaktır.

114 Son cümle son derece gerçekçi. Chester Grubu bu desteği bulamadı. Turkish Petroleum Company'ye ortak olan Standard Oil ağır bastı.

"15 Nisan 1923 tarihli bir Vaşington haberine göre resmi makamlar tarafından verilen beyanatı herkes bir türlü tefsir ediyor. Resmi gazeteler şöyle diyor:

"Çester Projesi, Lozan görüşmelerine tesir icrat etmemelidir. Amerika Hükümeti imtiyaz istememiştir. Türk Hükümeti imtiyazı Amerikalılara vermiştir.[115] *Hakları rencide olan Fransa ve İngiltere kozlarını Amerika ile değil, Türk Hükümeti ile paylaşsınlar. Child*[116] *müşahit*[117] *sıfatı ile gitmektedir. Amerika Hükümetleri doğrudan doğruya tecavüze uğrarsa o zaman müdahale edecektir."*

"Newyork'tan gelen başka haberlere göre de Amiral Çester, Amerikan maliyecilerinin müzaheretini temin edemiyor. Kumpanyanın üyeleri arasında ihtilaf şiddetleniyor. Şahsi ve siyasi sebeplerle araları açılıyor ve nihayet Çester ayrılıyor.[118] Kanadalı Kenedi hemen hemen yalnız kalıyor. İmtiyazı canlandırmaya çalışıyor. Avrupa ve Amerika maliyecilerine baş vuruyor, fakat gayretleri boşa çıkıyor.

"Debat Ajansı'nın 10 Ağustos 1923 tarihli bir haberine göre: Amerika'nın Türkiye eski elçisi Morgenthau, Türk Hükümeti tarafından Amiral Çester'e verilen müteaddit (çeşitli) imtiyazlardan bahisle Amirali bütün menfaat ve haklarını bir Kanadalı şirkete devretmekle (Kenedi kastedilmektedir) itham etmiştir. Morgenthau'a göre Amiral hiçbir zaman bir korkuluktan başka bir şey değildi. Fakir bir kıtaya ait olan ve netice itibarı ile mali ciddi sonuçlar vermesi şüpheli olan bu proje değersizdir. **Genel**

115 Gazi Mustafa Kemal, 'Amerika halkına teveccühtür' diyecektir, 13 Temmuz 1923 günü.

116 Yazarın dipnotu: "Birinci Lozan Konferansı'nda Amerika temsilcisi". Bu tam doğru değil. Child 24 Temmuz'a kadar başkanı Grew olan ABD gözlemci heyeti üyesiydi. Grew ve Amiral Bristol kadar Türkiye'ye yakın değildi.

117 gözlemci

118 Bu çok sonra.

olarak mali mahfillerin (çevrelerin) **kanaatine göre bu imtiyaz daha ziyade siyasi menfaatlerle telif edilmek maksadile istenmiştir...**[119]

"Çester Projesi'ni bidayette (başlangıçta) kuvvetli Amerikan sermayedarları destekliyordu. Teşebbüs çok ciddi idi. Teşebbüsün başında Panama Kanalı'nı inşa eden Goethals[120] dahi vardı. Amerikan Hükümeti de projeyi desteklemeye mütemayil (meyilli) ve taraftardı.

"Gerek Amerikan Hükümeti gerek Amerikan sermayedarlarının alakalarının başlıca amillerinden biri mukavelenin konusunu teşkil eden hatlar arasında Musul ve Kerkük'ten geçen hatların bulunmasıydı...

"Bir yandan İngilizler diğer yandan Fransızların basın yoluyla hücumları ve bu sırada Musul ve İran petrollerinden Amerikan Şirketi olan Standard Oil'a hisse verilmesi durumu 180 derece değiştirmiştir.[121]

"Amerikan sermayedarları çekilmiştir. Amerikan Hükümeti de çekingen davranarak Çester'i tutmaktan vazgeçmiştir.

"Ve nihayet ortada bir sergüzeştçi (maceracı) olduğu düşüncesini uyandıran Kenedi kaldı. Sağa, sola koştu, hiçbir yerde iyi kabul görmedi. Mukavelenin feshine mani olmak için türlü çarelere baş vurdu, İstanbul'da birkaç mühendis bularak Samsun'a gönderdi, bu suretle inşaata başlanmış ve mukavelenin fes-

119 Teşhis doğru.

120 O tarihte Amerika'da ünlü bir isim, emekli general

121 Vurgulama benim. Hisse, 1923 yılının ikinci yarısında İngilizler tarafından Turkish Petroleum Company'den Standard Oil'a verilmiştir. Böylelikle hem Musul sorunu konusu Lozan Barış Antlaşması kapsamı dışına çıkarılmış hem de Chester Projesi'nin en büyük umudu olan Musul-Kerkük petrolleri de facto projeden koparılmış ve çıkarılmış oluyordu.

hinin önüne geçilmiş olacaktı. Nafıa Vekaleti bunun bir hile olduğunu sezmekte gecikmedi ve inşaata başlanmış olduğunu kabul etmeyerek mukaveleyi feshetti, ve bu fasıl da böylece kapandı."

***

YORUM:

M. Arslan Abisel, bir demiryolcu olarak Chester İmtiyazı olayını çok güzel özetlemiş. Fesih tarihi 18 Aralık 1923'tür. O tarihte şunlar geride kalmıştı:

- Lozan Barış Antlaşması – 24 Temmuz
- ABD ile diplomatik ilişkilerin ilk adımı olan Dostluk ve Ticaret Antlaşması – 6 Ağustos
- Ankara'nın başkent olarak ilanı – 13 Ekim
- Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı – 29 Ekim

The Saturday Evening Post Dergisi'nde yayımlanan 13 Temmuz Söyleşisi ise nedense dikkatleri çekmemiştir?

Bu makalenin o tarihte Türk basını tarafından üzerinde durulmamış olması ve bunun nedenleri ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Ek – 7

BÜYÜKELÇİ GREW'UN ANILARINDA 6 AĞUSTOS 1923 TÜRKİYE – ABD GENEL ANTLAŞMASI VE ABD SENATOSU'NDAKİ OYLANMASI

Yeniçağ Gazetesi köşe yazarı Arslan Bulut, 25 Temmuz 2005 tarihinde şöyle yazmış:

"Amerikalıların birden bire bu kadar Türk yanlısı kesilmesinin sebebi, Devlet Bakanı Refet Bele'nin gizlice imzaladığı Chester İmtiyazı antlaşmasıydı.

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, Refet Bele'nin imzaladığı gizli anlaşmayı TBMM'ne götürmüş ve reddettirmişti. Türkiye Cumhuriyeti Chester İmtiyazı'nı tanımamıştı.

"ABD ise Mustafa Kemal Paşa'ya cevaben Lozan'ı tanımamıştı. 18 Ocak 1927'de Lozan'ın onaylanması ile ilgili tasarı ABD Senatosu'nda reddedilmişti. O tarihten bugüne kadar ABD Lozan'ı resmen tanımamıştır..."

Bu yazdıklarının yanlış ve uydurmaca olduğunu kendisine yazılı olarak bildirince aynı gazetede 30 Haziran günü Lozan Antlaşması'nın ABD Senatosu'nda reddi hakkında şöyle bir açıklaması yayımlandı:

"Amerika'nın onaylamadığı antlaşmanın Lozan olmadığı yolundaki bilgiler birkaç sene önce ortaya çıkmıştı. Ben ise araştırmayı 1991'de yapmıştım."

Hatırlatıyorum ilk yazısının tarihi 2005. Meğerse 2005 tarihli yazısı 1991 yılında yaptığı bir araştırmaya dayalı imiş. ABD

Senatosu'nda oylamanın tarihi ise 19 Ocak 1927. Oylama sonucu: Evet oyları 50, Hayır oyları 34. Sonuç: 2/3 çoğunluk sağlanmadığı için antlaşma onaylanmamıştır. Hangi antlaşma? 24 Temmuz 1923 tarihli Barış Antlaşması mı yoksa 6 Ağustos tarihli Türkiye-ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması mı?

İşte bu bölümde doğru bilginin bu kadar yetersiz kaldığı bir konuda, 1917 yılında kesilen Türkiye – ABD diplomatik ilişkilerini yeniden başlatmak ve iki ülke arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacı ile Lozan'da İsmet Paşa ile Büyükelçi Grew ve arkadaşları arasında görüşülerek 6 Ağustos günü imzalanan antlaşmanın öyküsünü ve perde arkası gelişmeleri vereceğim.

Büyükelçi Grew, Lozan'da Barış Konferansı için anlaşmaya varıldığı 17 Temmuz günü şu konuşmayı yapmıştır:

> "Lozan Konferansı, başarıyla sonuçlanmış bulunmaktadır. Bizlerin, müzakerelerin gergin ve çalkantılı atmosferine hala çok yakın olmamız yüzünden, şüphe yok ki, elde edilen sonucu gerçek değeriyle ve çok sayıda faydalı yönünü göz önüne alarak değerlendirmemiz için vakit daha çok erkendir. Yine de bu neticeyi fevkalade önemli olarak tanımlamakta hiçbir tereddüt gösterecek değiliz. Yakındoğu'nun tamamını etkilemiş olan uzun bir savaş ve kargaşalık dönemi bu sayede sona erdirilmiş ayrıca büyük zorluk ve karmaşa arz eden sayısız problem sabır ve ılımlı yaklaşım yanı sıra delegasyonların uzlaşmacı tutumu sayesinde çözüme kavuşturulmuştur.
>
> "Konferans görüşmelerine ilham veren barış ve hoşgörü ideallerinin uzun ve verimli bir şekilde uygulanma imkanı bulunduğunda gerçekleşecek olan istikbaldeki kalkınma dönemine şu an için bile güvenle bakabilmekteyiz.

"Birleşik Devletler, bugünkü başarıyı sevinçle karşılamakta ve bende hükümetim adına, çalışmalarının başarılı sonucu karşısında burada toplanmış bulunan delegasyonlara en içten tebriklerimi sunmaktan şeref duymaktayım."

Büyükelçi Grew'un Lozan'daki yapıcı çalışmaları için bkz. Ali Naci Karacan, sayfa 17 - 18

6 Ağustos 1923 Antlaşması'na nasıl gelindi?

Büyükelçi Grew'un anılarından alıntı:

"Konferansın birinci safhası esnasında, Türk ve Amerikan delegasyonları arasında, iki ülke arasında antlaşma oluşturmak amacıyla 1922 Kasım başları kadar erken tarihlerde gayriresmi görüşmeler başlamış durumdaydı."

Bir dizi ön müzakere sonrasında İsmet Paşa, 5 Mayıs 1923 tarihinde Grew'a resmi antlaşma görüşmelerinin başlamasını teklif ediyordu. Bu müzakereler başlamadan evvel Grew, Müttefik delegelerine, Türkler ile Müttefikler arasında barış antlaşması imzalanmadan Amerikan heyetinin Türklerle bir antlaşma imzalamayacağını açıkça belirtmekteydi.

Grew, Türk-Amerikan heyetleri arasındaki müzakereler esnasında da günlük tutma imkanını bulamamış, yine de İsmet Paşa ile yapmış olduğu görüşmeleri kayda geçirmeyi ihmal etmemiştir. Bu konuşmalar iki ülke arasında önem taşıyan ihtilaflı konuları ortaya koymakta ve diplomatik müzakerelerdeki pazarlıklar hakkında da fikir vermektedir.

İsmet Paşa Grew görüşmeleri kronolojisi ve görüşülen konular:

20 Haziran: Azınlık sorunları

20 Temmuz: En çok kayrılan ülke, vatandaşlığa geçiş, Hukuki konu, Kapitülasyonlar, Tazminat Talepleri, Boğazlar

1 Ağustos: Vatandaşlığa geri dönme konusu (Ermeniler)

4 Ağustos: Tazminatlar ve imza için genel mutabakat

6 Ağustos: Türkiye-ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması-imza

NOT: Antlaşma metnini rahmetli Fahir Armaoğlu, 1991 yılında yayımlamış: 'Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri' Türk Tarih Kurumu. Bu kitapta antlaşmanın İngilizce metni verilmiştir. Başlık: 'ABD ile Türkiye Arasında Genel Antlaşma'dır: 'General Treaty between United States of America and Turkey'

Armaoğlu, "Grew hatıratında 'Dostluk ve Ticaret Antlaşması' deyimini kullanıyor ise de Amerkan belgelerinde antlaşmanın adı 'Genel Antlaşma' (General Treaty) diye geçmektedir" şeklinde konuya açıklık getirmiştir.

İmza töreninde Grew'un konuşması:

"Bugün burada imzalanan antlaşmalar kesin ve önemli bir amaç taşımaktadır. Bunlar, Birleşik Devletler ile Türkiye arasındaki ilişkileri güncelleştirerek, iki ülke arasında yakın ve faydalı işbirliğine zemin hazırlamak amacıyla tasarlanmıştır. Türkiye, son birkaç yıl zarfında etkileri çok uzaklarda hissedilen olaylara sahne olmuş ve bunun neticesi olarak diğer ülkelerle olan ilişkileri büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Türkiye'nin hafici pozisyonundaki bu değişiklik, hükümet sistemindeki ve siyasi ideallerindeki değişikliklerle yakından ilişkilidir. Esasen demokrasinin ideal ve prensiplerinin uyarlanma ve uygulanmasından oluşan bu değişiklikler, Birleşik Devletler ile antlaşmalar yapılması için gereken fırsat ile temel sebebi sağlarmış gibi görünmektedir. Mevcut antlaşmalarla kaçınılmaz biçimde daha da kolaylaşmasını beklediğimiz iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişmeye devam edeceğini ve bu ide-

allerin hayata geçirilişinde önemli bir unsur olarak kendini göstereceğini içtenlikle ümit ediyoruz.

"Bugün yaşananların bir başka uygun tarafı daha bulunmaktadır. Bizler sadece yaşlı ve genç demokrasiler arasında sağlam bir temel üzerinde ilişkiler kurmakla kalmıyor, demokrasi ve özyönetim idealler hizmetinde farklı dil ve dinlere mensup insanları istihdam etme kabiliyetini çarpıcı biçimde göstermiş olan bir ülkenin topraklarına doğru bir adım daha atıyoruz...

"Ekselansları İsmet Paşa ve çalışma arkadaşları için duyduğum şahsi saygı ve gönülden dostluk için bir kelime daha etmeksizin bu konuşmayı bitirmem mümkün değil. Benim ülkemde de birçok meşhur asker arasından meşhur devlet adamları çıkmış olup, bunların başarılarına en çok katkıda bulunan özellikle de doğrudan eylem vasfı yani bir konuyu doğrudan kavrayış, bir bakış açısını net bir biçimde ortaya koyuş özelliğidir. Lozan'daki ilişkilerimizi her zaman zevkle hatırlayacağımı söylemek istiyorum. Aynı zamanda, Türk delegasyonundaki uzmanların işbirliğini takdirler karşıladığımı da burada belirtmeyi ve antlaşmaların imzalanışı dolayısıyla bugün sona erdirdiğimiz müzakerelerin başarıya ulaşmasında sağlamış oldukları önemli katkılardan ötürü kendilerine teşekkür etmeyi bir borç bilirim."

Büyükelçi Grew'un 6 Ağustos 1923 günü ABD Dışişleri Bakanı Hughes'a çektiği telgraf:

"Türk delegasyonu ile bugün imzaladığımız Dostluk ve Ticaret Antlaşması başlangıçta elde etmeyi arzuladığımızdan son derece farklıdır. Bu antlaşma, Türk görüşlerini karşılamak amacıyla bizim tarafımızdan verilen çok sayı-

da tavizi temsil etmektedir. Diğer tavizler arasında vatandaşlığa geçiş ve tazminat talepleri konusundaki maddelerden de vazgeçtik, hukuki deklarasyon içinde arzu ettiğimiz değişiklikleri yaptırmayı da başaramadı ve azınlıklara ilişkin herhangi bir konuda bir hüküm de koydurtamadık.

"Öte yandan, orijinal antlaşma taslağını hazırlayarak Türklerin önüne koyan da biz olduk. Eğer kendi antlaşma taslaklarını hazırlayarak bize sunmuş olsalardı, esas tavizler, şüphe götürmeyecek biçimde bu sütunun öbür tarafına taşınmış olacaktı. Kuruluş maddeleri arasında elde ettiğimiz 'en çok kayrılan ülke muamelesi' muhtemelen elde ettiğimiz en önemli prensiptir.

"Antlaşmanın Senato'daki akıbeti ne olursa olsun (bu antlaşmanın bir ihtimal Amerikan halkını hayal kırıklığına uğratması da mümkündür) Delegasyonumuzun bütün mensuplarının da paylaştığı şekilde benim hissiyatım, şu anki hali ve gösterdiği gelişme çerçevesinde halihazır durumda bundan daha elverişli şartların temin edilemeyeceği, en azından daha sonra şu anki şartların dahi sağlanabileceğinin şüphe konusu olduğu yolundadır."

Antlaşmanın resmi özeti

1. Taraflar, Türkiye'deki kapitülasyonlar rejiminin tamamiyle kaldırılmış olduğunu ilan etmede fikir birliği içindedirler.

2. 30 Ekim 1914 tarihi öncesinde tanınmış olan Amerikan eğitim, din ve hayır kurumları, Türk makamları tarafından tanınmaya devam edecek...

3. Vatandaş haklarında karşılıklılık

4. Ticari ve sınai kuruluşların haklarında karşılıklılık

5. ila 7. Madde askerlik hizmeti, vergiler vs gibi konularda karşılıklılık

8. En çok kayrılan ülke konusu

9. ABD gemileri, Lozan Barış Antlaşması'na taraf ülkelerin gemileri ile aynı haklardan yararlanarak Boğazlar'dan geçiş yapabilecek.

10. Konsolosluk hizmetleri uluslararası hukuka ve ABD ile diğer ülkeler arasındaki mevcut antlaşmalara göre sürdürülecek 6 Ağustos 1923 tarihinden kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı görevine atanan ve bu göreve 16 Nisan 1924 tarihinde başlayan Grew, adı geçen antlaşmanın 19 Ocak 1927 günü Senato'da 50'ye karşı 34 oy ile (2/3 çoğunluk şartı 34 muhalif oya karşı en az 56 olumlu oy gerektirdiği için) onaylanmamış olmasının nedenleri şöyle özetlemiştir:

1. Antlaşma, Wilson Planı'nda yer alan bağımsız Ermenistan'ın kurulmasını sağlayamamıştır.

2. Antlaşma'da Hıristiyan azınlıklar hakkında özel bir madde yok.

3. Antlaşma ile halen ABD uyruğunda bulunan eski Osmanlı Devleti vatandaşlarının Türkiye tarafından tanınmasını sağlamıyor.

1926 yılında Dışişleri Bakanlığı müsteşarı iken kısa bir süre sonra Senato'da oylanacak antlaşma ile ilgili çalışmalar yaparken söylediklerini kitabında yayımlamış olan Grew'un şu tespitleri önemlidir:

> "Bu antlaşma ile Ermenilere bir yurt temin edemediğim için Senato'da açık bir şekilde *"ülkenin tabii hakkını bir kap çorba karşılığında satmakla"* suçlanmaktaydım. Ermeni asıllı Amerikalıları temsil eden heyetler Washington'da

beni görmeye geldiklerinde zaman zaman kendilerine şunu söylüyordum:

"Beyler, sizlere Ermenistan'da bir yurt temin etmekten büyük zevk duyardım. Yeter ki, küçük bir ayrıntıyı gözden kaçırmasaydınız. ...bu toprakları kuvvet kullanarak almak için 300.000 asker gücünde bir Amerikan ordusunu göndermeyi ihmal ettiniz.!"

"Demokrat Parti Programı *"Lozan Antlaşmasını lanetliyoruz. Bu antlaşma meşru Amerikan haklarını Chester Petrol İmtiyazı ile takas etmekle kalmayıp bir de Ermenistan'a ihanet etmiştir. Bizler, Türkiye'deki Amerikan haklarının korunmasından ve Başkan Wilson'un Ermenistan hakkındaki hakemlik hükmünün yerine getirilmesinden yanayız."* diyordu.

19 Ocak 1927 Senato oylamasından kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı ile ters düşen Grew'a Bakan, Türkiye Büyükelçiliği'ni önermiş, Grew derhal kabul etmişti. 19.5.1927 tarihinde bu atama yapılmıştı. Grew, 1927 yılından 1932 yılına kadar Türkiye'de büyükelçi olarak kalmış ve iki ülkenin diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulmasında önemli katkılarda bulunmuştur. 1936 yılında kızına yazdığı özel bir mektupta 1927 Senato oylaması hakkında önemli bilgiler vardır. Mektubu aynen alıntılıyorum:

"Eğer Senatör King ile bir başka konuşma fırsatı yakalar ya da bir şekilde kendisiyle karşı karşıya gelme imkanı bulabilirsen, Senato'nun Türkiye ile yaptığımız Lozan Antlaşması'nı reddettikten sonra, Türklerle Ankara'da ard arda müzakere ederek karara bağladığım ve Lozan'da imzalanan antlaşmayı kısmen kapsayan ama genel mahiyeti ve şartları göz önüne alındığında, Amerikan çıkarları açısından Lozan antlaşmamızdan çok daha az elverişli olma-

sına rağmen bu kez de (geçen sefer kendileri adına bir şeyler yapabilmek için çok daha iyi konumda bulunduğumuz) Ermeniler hakkında tek kelime bile etmeyen bu iki antlaşmayı tartışmaya dahi lüzum görmeden neden onaylayarak yürürlüğe soktuğunu sorabilirsin.

"Bir başka deyişle bizim Lozan antlaşmamız onaylanmış olduğu takdirde (hem de bir başka ülkeye verilenden çok daha elverişli biçimde) yedi yıl sonra elde dilebilenlerden çok daha elverişli bir muamele görecekti.

"Bağımsız bir Ermenistan'ı ya da Ermenilerin arzu ettiği diğer şeyleri gerçekleştirmenin yegane yolu, Türkiye'ye boyun eğdirecek büyük bir Amerikan Ordusu'nu Anadolu'ya göndermekten geçiyordu.

"Ama bu hususu Senatör King ile ele almayı ya da tartışmayı denemenin gerçekte hiçbir faydası yok, zira bu konu bütünüyle o zamanın dahili Demokrat politikalarının bir parçasını teşkil ediyordu. New York'taki Ermeni unsuru, (şüphe götürmeyecek biçimde Demokrat Parti'nin seçim kampanyasına bol miktarda bağışta bulunmak suretiyle) davalarını Demokratların parti programlarına dahil ettirecek ve küçük olmasına rağmen sesleri çok çıkan bir grup Amerikalı senatör ve piskoposun desteğini sağlayacak kadar güçlüydü.

"Senatör King ve Senatör Swanson bu konuyu tartışmaya dahi açık değillerken, savunmanın başını çeken Senatör Borah her zamanki iştiyakı ile savaşacak kadar bu meseleyle ilgilenmemişti. Kendisi yazılı raporlardan bölümler okumakla yetinip herkesi uyuturken, Swanson ve King, Senato'yu bu 'alçakça' antlaşma ile Birleşik Devletler'in çıkarlarını bir kap çorbayla takas ettiğime ikna etmek için

sahip oldukları bütün hitabet gücünü kullanıyorlar ve son dakikada saf değiştiren altı oyla başarılı da oluyorlardı."

YORUM: İşte 6 Ağustos 1923 günü Lozan'da imzalanan Türkiye – ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın öyküsü.

Sayın Dr Kadri Mustafa Orağlı tarafından çevrilen ve 2001 yılında Multilingual tarafından yayımlanan Joseph Grew'un Turbulent Era kitabının 'Lozan Günlüğü' başlığı bölümünden yaptığım alıntılarla anlattığım bu öyküyü Arslan Bulut'un şu cümlesi ile bir kez daha yan yana getirmek istiyorum:

"Amerika'nın onaylamadığı antlaşmanın Lozan olmadığı yolundaki bilgiler birkaç sene önce ortaya çıkmıştı. Ben ise araştırmayı 1991'de yapmıştım."

Lozan Günlüğü 2001 yılında yayımlandığına göre, 2005 yılında yazdığı köşe yazısını 1991 yılında yaptığı araştırmasına dayandıran Arslan Bulut'u hoş görebilir miyiz? İki nedenle hayır:

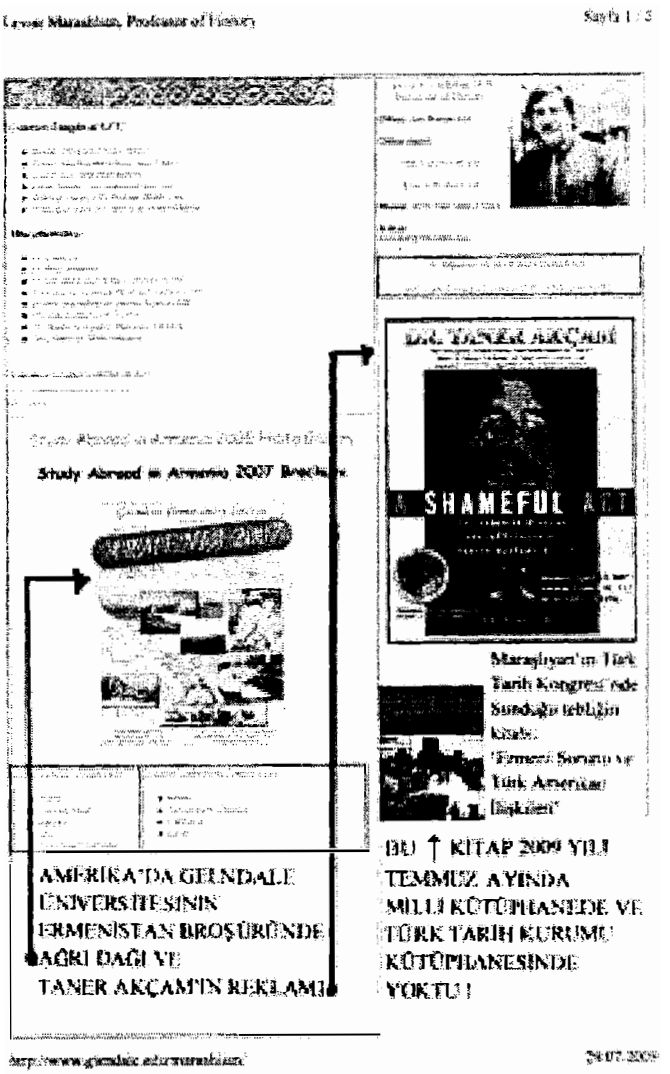
1. 2005 yılında yazısını Yeniçağ'da yayımlatmadan önce 'Lozan Günlüğü'nü görmüş olması gerekirdi. Yayım tarihi 2001!

2. Kaldı ki, 1966 yılında Kitapçılık Ltd. Şti'nin yayımladığı 'ATATÜRK VE İNÖNÜ' başlıklı kitap Grew'un Lozan hatıralarını içeriyor. Dolayısı ile yukarıdaki tespitin birinci cümlesi de çok yanlış. 'Uydurma ve dezenformasyon" dediğim işte bu.

Türkiye-ABD arasında Lozan'da imzalanan Dostluk ve Ticaret (Genel Antlaşma) Antlaşması'nın Demokratların Ermeni parası ile satın aldıkları altı oy ile onaylatmadıklarını çok güzel yazmış Grew. Bir sonraki ekte Ermenilerin perişan mantığına, daha doğrusu MANTIKSIZLIĞINA, bakınız!

Ek – 8

MARAŞLIYAN'IN WEB SİTESİ - ANA SAYFA

MARAŞLIYAN'IN XI. TÜRK TARİH KONGRESİ TEBLİĞİNDE CHESTER İMTİYAZI

"Bu bağlamda yakında Lozan'da yapılacak barış konferansında Amerika'yı temsil eden delegelerin çeşitli ekonomik projelerin geçerliği ve yaşayabilirliğini sağlamak için güçlü bir tavır alma eğiliminde olduğu açıktır. Belki de en önemlisi Chester Projesi (ya da İmtiyazı) idi. **Chester Projesi'nin başarısı Ermenilerin hak ettiği toprakları Türklerin elinde tutmasıyla bağlantılı olduğu için, İmtiyaz'ı savunmak aynı zamanda Ermenilere karşı çıkmak anlamına geliyordu. Ermenilere karşı çıkmak da insan hakları ihlallerini ve mülklerini kaybetmelerini küçümseyerek Türk imajını parlatmayı gerektiriyordu.**

"Amiral Chester'in kendi görüşleri de projesine yönelik Türk yanlısı yaklaşımı açıkça destekliyor ve diğer Amerikan imtiyazlarından da kaynaklanıyordu. Türkiye'de ülkesine döndüğü 1922 yılında şöyle yazdı:

> "Dünyanın en harika ülkesinden geldiğimi hissediyorum. Amerikalı iş adamlarına en büyük fırsatları sunan bir ülkeden. Türkler Amerika'nın onlara satabileceği hemen her şeye ihtiyaç duyuyor ve ilişki kurulacak iyi insanlar."

"Azınlıklara gelince Chester, Türkiye'deki tüm diğer Amerikalılarla çelişiyordu:

> "Bırakın Hıristiyanların öldürülmesini, Türkiye'de Hıristiyanlara karşı hiçbir önyargı yok. Geçmişteki katliamlar önyargılı yazar ve konuşmacılar tarafından muazzam şekilde abartılmış."

"Ama Chester'in kendisi de Sultan'ın 1890'larda ve 1909'da 'Ermenilere yönelik kötü muamele' ve 'kasıtlı zulüm'ü kabul ediyordu. Birinci Dünya Savaşı dönemi için, kendi içinde

çelişkili olmakla kalmayıp gerçeküstü de olan bir açıklama yaptı. Türklerin Ermenilere uyguladığı en kötü 'zulüm', 1915'te "Ermeniler iyi karşılanmadıkları ve aslında refah içinde olamayacakları bölgelerden Suriye'nin en güzel ve verimli bölgesine" ve New York'lu milyonerlerin her yıl sağlık ve tatil için gittikleri Florida ve California kadar iklimin güzel olduğu Mezopotamya'ya geldikleri" zaman yaşandı. "Bu zulüm büyük bir para ve çaba harcayarak yapıldı ve dıştan bakıldığında genel durum herkesin ya da hiç değilse çoğunun öldürüldüğüydü." Ama "zamanla katliama uğramamış besili ve refah içindeki göçmenler geri döndüler (dönmek istemişlerse)..."[122]

"Amerikan ve Türk kanıtları da dahil olmak üzere, tam tersi yönündeki bulguların ışığında Chester'in tehcir açıklaması-

122 Maraşlıyan'ın dipnotu: 'Turkey Reinterpreted'. Current History 16 Nisan – Eylül 1922. Sayfa 942, 939, 944-945. Maraşlıyan bu dipnota bir açıklama eklemiştir:
Chester'in 1890 ve 1909 olaylarını tartışmalı anlatısı en aydınlatıcı olanıdır:
"Ermenilerin yok edilmesine yönelik 1896 programı kesinlikle Abdülhamit'in son girişimi değildi." daha sonra, *"Abdülhamit doğu illerinde ayaklanmaları bastırmayı başardı ve 1909'daki Adana katliamı bu sonuçlardan biriydi."*
Türklerin sorumlu olduğunu kabul etmesinin hemen ardından gelen cümlelerde Chester çelişkili bir açıklama yaparak, *"ne var ki, bu olay uluslararası hukukta kelimenin bilindiği anlamda bir katliam kesinlikle değildi, çünkü Ermeniler (bugünkü belgelere göre Küçük Asya'da her zaman çoğunlukta olmuştur) iyi silahlanmıştı ve Müslümanları Adana'dan atarken kendi verdikleri zayiattan daha fazlasını öldürüyorlardı."*
Ama Chester daha sonra kendisiyle tekrar çelişerek baştaki Türk zulmünü kabul edişine döndü:
"Adana, Türkiye'deki anayasal olmayan monarşinin Ermenilere kötü muamelesinin en son örneğiydi. Abdülhamit hemen amaçladığı zalimliği sergiledi..."
Amacının ayaklanmayı bastırmayı 'bastırmayı' başaran bir Türk yöneticinin 'Ermenilere kötü muamelesi' ve 'amaçlanan zalimliği' gibi daha hafif sözler kullanarak katliamlar konusunda kendini temize çıkarmak olduğunu Chester'in kendi sözleri açıkça ortaya koyuyor.

nın tuhaf bir görüntüsü var. Ama Chester'in çılgınlığının bir motivasyonu ve yöntemi de vardı:

> "Türkiye ve Kemal'in Amerika'ya bakışlarındaki istekliliği keşke ifade edebilsem. İş adamlarının dostça yaklaşımlarda bulunabileceğini umuyorum. İstedikleri tek şey adil bir anlaşma, Türklerin doğumla[123] kazandıklarını riske atmayacak şekilde yapılacak işler. Türkiye'de yüzlerce kez ve önemli insanlar tarafından şöyle söylendiğini duydum:
>
> **"Amerikalılar, Türkiye'nin zararından siyasal yarar aramayan tek güçlü halktır. Yıllarca Avrupalıların sömürüsüne maruz kaldık. Amerikalıların buraya gelmesini istiyoruz. Onlarla birlikte iş yapmak istiyoruz."**
>
> "Türkün bir işadamı olarak tek bir özelliği var: Şaşmaz dürüstlüğü. Genel olarak bir Türk ticarette para kazanmak yerine devlet hizmetinde açlık çekmeyi tercih eder. Bu da Türklerin neden daha sanayileşmiş ırklardan iş adamlarının gelip ticari kurumlarını ve bankalarını çalıştırmasına izin vermekle kalmayıp davet ettiklerini açıklıyor. Bu yüzden Türkiye'deki büyük Rum ve Ermeni nüfus önemli. Bunlar Türk devlet hizmetlerinin neredeyse her kolunu ve neredeyse her sanayi kurumunu ellerinde tutuyor."[124]

"Ermeni halkının bertaraf edilmesinin iyiliksever bir eylem olarak tanımlanmasının ekonomik kazanım isteğinden kaynaklandığı açıktır. 'Türklerin hiç ticari kafaları olmadığını söyledikten sonra Chester bir kıyaslama yaptı:

> "...Düzenbaz bir Türk'le hiç karşılaşmadım. Ama bir şeye

123 Doğma hakkını riske atmayacak, olmalı

124 Maraşlıyan'ın dipnotu: Chester'in adı geçen kitabından alıntı

doğru bir biçimde sahiplenme kaygısı taşımadan, sahibi belli olmayan ya da gasp edilmiş eşyaları alan, çeşitli, yabancı kanlardan birçok Türk tebaasıyla karşılaştım."[125]

"Rekabetçi ticaret dünyasında bir bakış açısından düzenbazca görünen bir iş anlaşmasının başka bir açıdan iyi bir iş olması yaygın bir durumdur. Kârı maksimize etmek için ucuza alıp pahalıya satmak iş adamının naturasıdır. Etik dışı taktilerine başvuran bazı Ermeniler, Rumlar, ve Yahudiler (Amerikalılar, Fransızlar, İngilizler vb. gibi) vardı kuşkusuz, ama sağduyu Chester'in aslında genel olarak sıkı pazarlık eden Türk olmayan iş adamlarını anlattığını düşündürüyor. Aslında Chester etik dışı davranan iş adamlarına ateş püskürüyordu.

Tam tersine, Chester'in 'dürüstlük' Türklerin 'bir iş adamı olarak tek niteliği' olarak gördüğü şey aslında Türkleri *kötü* iş adamları olarak değerlendirmesi olabilir. Amerikalıların karşılaştığı rakiplerin çapı kuşkusuz Türkiye'de kâr maksimizasyonu etkisi (???) için geçerliydi. Chester Türkiye'de altın fırsatlar gördü:

"ABD yapacaksa Türkiye'den mükemmel bir müşteri çıkarabilir...Türkiye'nin her şeye ihtiyacı var... tarım araçları ve Amerikan konserveleri...demiryolları, telgraf ve telefonlar, elektrikli aletler...bunları sağlarsak yalnızca malzemeyi değil inşaat becerisini de sağlamaya ihtiyaç duyarız. Amerikalılar oraya giderse, Türk müşterilerinin büyük dürüstlüğü konusunda kaygı duymak zorunda kalmayacaklar."[126]

"Chester Türkiye'ye mal ve hizmet ihraç etmek istiyordu, ama Türkiye'nin geçmişi sorun yaratıyordu. Bu yüzden akılcılaştırma (???) zorunluydu. 1909'dan itibaren Türkiye'nin,

125 Maraşlıyan'ın dipnotu: Chester'in adı geçen kitabından alıntı
126 Maraşlıyan'ın dipnotu: a.g.e.

'Avrupa'daki güçlerin manipülasyonları nedeniyle neredeyse sürekli savaş durumunda olduğunu, dolayısıyla *'Türkiye'deki herhangi birine karşı işlenen iğrenç saldırılar'ın "bütün savaşa eğilimli olanların bildiği gibi 'savaş gaddarlıkları' olarak görülmesi"* gerektiğini yazdı. Chester bunun yerine acil, maddi konular üzerinde yoğunlaştı:

> "Türkiye'yi defalarca ziyaret ettiğim o dönemden itibaren... bölgeyi başından sonuna kadar inceledim. İstanbul'a son ziyaretim, uluslararası alanda 'Chester Projesi' olarak bilinen girişim ile ilgiliydi. Bu girişim içinde Türkiye'de İskenderun Koyu'ndan İran sınırına (yani Ermeni iddialarına konu olan topraklar)[127] kadar 1 200 mil demiryolu yapımını ve bir milyar varilden fazla ham petrol üretme kapasitesinde olduğu tahmin edilen petrol tarlalarının geliştirilmesi ve işletilmesi vardır. Chester alanları Mezopotamya bölgesindeki (yani Kürtlerin sahip çıktığı topraklar) [128] en eski alanlardır ve yıllarca İngiliz ve Almanların elinde kalmıştır. Genel olarak muazzam zenginlikte olduğu düşünülür. Amerikan sanayilerini, faaliyetlerini engin Türk topraklarına götürmeleri için ikna etmeye yönelik öncü faaliyetlerimizin bir sonucu olarak buralar Chester'lara geçti. Yılların deneyimiyle biriken bilgilerimle Türkiye'ye inancımın sonucunda birlikte hareket ettiğim gruba büyük imtiyazlar önerildi.
>
> "1911'de Türkiye Millet Meclisi[129] sözünü ettiğim demiryolu yapımını onayladı. Bu imtiyaza hattın her iki yanında yirmi kilometre uzanan mineral ve petrol ayrıcalıkları da dahildi. Bunlar arasında Mezopotamya ve Musul'un

127 Parantez içindeki yorumu Maraşlıyan eklemiş
128 Parantez içindeki yorumu Maraşlıyan eklemiş
129 Meclisi Mebusan

büyük petrol alanları da vardır. Koşullar elverdiği zaman bu demiryolunu yapacağız. Henüz koşullar olgunlaşmadı ve petrol alanları başlıca odak noktamızı oluşturuyor.

"İtalyan-Türk çatışmasının...(ve) Dünya Savaşı da dahil olmak üzere birbiri ardına başka çatışmaların patlaması, işe başlamamızı defalarca ertelememize neden oldu. Sonunda, ABD Gemicilik Kurulu'nun (???) komisyonu olarak birkaç yıldır İstanbul'da bulunan oğlum Komutan Arthur Chester aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa...büyük inşaata başlamak üzere bana gönderdiği daveti yeniledi"[130]

"Chester senaryosunun ışığında, Ermenilere karşı duyulan Türk kaygısı yanılsamasının (???) büyütülmesinin, özel olarak Chester ailesinin parasal çıkarlarının yanı sıra genel olarak Amerika'nın ekonomik çıkarı yararına olacağını görmek kolaydır. Chester'den daha ön yargılı bir gözlemci bulmak zordur.

"Chester Projesi'nin örnek oluşturduğu Amerikan ticari faaliyetleri o dönemde iyi biliniyordu. Bir İngiliz yetkili, bir İngiliz iş adamına, *"Amerikalı kapitalistlerin dikkatlerini çok enerjik bir biçimde* (Türkiye'deki) *gelecek olasılıklara çevirdiğine hiç kuşku yok"* diyordu. ABD politikası üzerinde büyük etkileri olan tanıdık bir soruna da dikkat çekti:

"Ne var ki, genel olarak Amerikan görüşmeleri, günlük gazetelerde Türklerin yaptığı gaddarlıklar ve Amerika'yla birlikte bir Müttefikler arası soruşturma haberleri ket vurmuştur."[131]

YORUM: Maraşlıyan'ın bildirisinin Chester İmtiyazı bölümü burada bitiyor. Daha sonra 6 Ağustos 1923 Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın reddedilmesine ilişkin faaliyetleri anlatırken

130 Maraşlıyan'ın dipnotu: a.g.e. sayfa 941 - 942
131 Maraşlıyan'ın dipnotu:

birkaç kez Chester Projesi'ne değiniyor. Tebliğin son bölümünün başlığı şöyle:

"Siyasal Beceriksizlik ve Ahlaki Zayıflığın Şekillendirdiği ABD Politikaları"

Bu bölümün son paragrafı ile Maraşlıyan ekini noktalıyorum:

"Dışişleri Bakanlığı daha becerikli diplomasiyle her ikisini başarabilirdi: Türkiye'deki Amerikan ekonomik çıkarları ve Ermenilerin toprak isteklerinin kısmen yerine getirilmesi *aynı anda* savunulabilirdi. Türk liderlerini, ihtiyaç duydukları ve talep ettikleri ekonomik yardım ve siyasal tanınmanın Ermeni Sorunu'ndaki esnekliğe bağlı olduğuna ikna edecek güç Dışişleri Bakanlığı'nın elinde vardı.

"Ama Washington, Ankara'yı asla böyle bir seçimle karşı karşıya bırakmadı ve diplomatik açıdan kurnaz Türkler Amerikalıların zayıflığının üstüne atladı. Amerikalı politika oluşturucuların demeçlerine ve eylemlerine bakarak, Türk politika oluşturucula-

Britain FO 371/7933 – E7542/247/44. Munroe'nun Cook'a verdiği cevabın taslağı, onaylanması için 12 Temmuz 1922'de Londra'da Denizaşırı Ticaret Departmanı'na sunulmuştur. Bu ekonomik çıkar,
"ilk olarak Ateşkes'in ilk iki yılında Amerikan Yakındoğusu'nda çalıştırılan kişilerin ticari faaliyetleriyle gösterilmişti."
Gillespie ve MacDowell'ın faaliyetlerine değindikten sonra Munroe, Chester Grubu'nun Türkiye'de oğlu tarafından temsil edildiğini ekledi. Oğul, Istanbul'da 'ABD Denizcilik Departmanı'nda çalışan bir yetkiliydi. Imtiyaz almak için birkaç kez Ankara'ya gitmişti ve
"bir dereceye kadar Standard Oil görüşmelerine katılmıştı. Bu görüşmeler bir süredir devam ediyordu ve sonuçta şirket açısından başarılı bir anlaşmayla bitti."
Munroe, Cooke'un işittiği Kraliyet mülkünün muhtemelen Amerikan çıkarlarının Musul bölgesinde merhum Abdülhamit'in çok değerli mülkünü almaya çalıştıkları söylentilerine dayandığını da açıkladı.

rın Ermeniler için en küçük bir 'dürüst ve adil bir pazarlığın' bile Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin belli başlı öncelikleri arasında hiç yer almadığını doğru anladığı görülebilir. Bu yetkililerin hareket noktası, kendilerinin ve birçok Amerikalı gözlemcinin açıkça meşru olarak gördüğü Ermeni iddiaları değil, ekonomik açıdan en alt çizgide kâr için Avrupalılar ile beceriksiz ve gereksiz, çılgınca bir yarıştı."

Maraşlıyan bu sözleri XI. Türk Tarih Kongresi'nde hepimizin gözlerine bakarak söylemiş. Web sitesine koymuş. Türkçe çevirisi yapılmış ve yayımlanmış. Ama kitap Türk Tarih Kurumu'nda ve Milli Kütüphane'de yok!

Kızıyor Maraşlıyan, benim için en küçük bir dürüst ve adil pazarlık yapmadılar, diye!

Bunu da Ankara'da, Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği bir Tarih Kongresi'nde, hepimizin gözünün içine baka baka söylüyor.

Aziz Nesin'i hatırladım![132]

132 'Aptal' sözcüğünü kullandığı bir yakıştırması vardı...

Ek-9

AMERİKALI ISAAC. F. MERCASSON'UN
MAKALESİ'NİN ORİJİNALİ

THE SATURDAY EVENING POST

KEMAL PASHA—By Isaac F. Marcosson

13 Temmuz günü Gazi Mustafa Kemal kalpaklı fotoğrafını verirken, yakın bir süre önce çekildiğini belirtmiş ve eski Türkçe 13/VII 1923 tarihini atarak imzalamış.

How many DOLLARS will this 35c Save?
Bassick Casters

SCHOBLE HATS

THE SATURDAY EVENING POST
Can You Afford to Pass Up This Cash Offer?
FREE

THE SATURDAY EVENING POST
India Umbrella
For the Charming Tall Bride
La Tausca Pearls
At Your Jeweler's

Multiplying Man-power

"BELL SYSTEM"

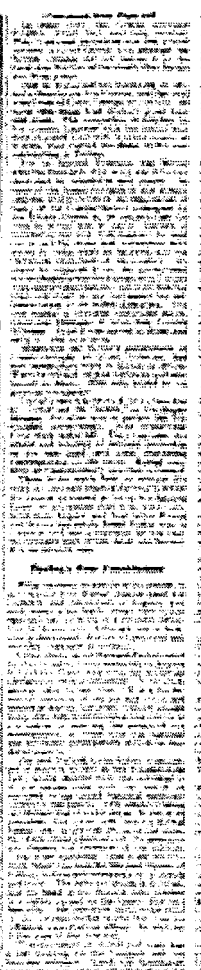

EXTRA MONEY

FOR YOU, TOO

KUM'A PART

Radio clear—
or radio "chatter"
ACME